

ІНСТИТУТ
МОДЕРНІЗАЦІЇ
ЗМІСТУ
ОСВІТИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

За підтримки:

МІНІСТЕРСТВА МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ**

За підтримки:

**МІНІСТЕРСТВА МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

**Збірник робіт переможців
II Всеукраїнського конкурсу наукових робіт серед молоді
імені Олександра Яременка**

**Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2024**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 1 від 25 січня 2024 року)*

Конкурсна комісія:

- В. П. Андрущенко* – ректор УДУ імені Михайла Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, **голова конкурсної комісії;**
- Р. Г. Драпушко* – проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська діяльність), кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики УДУ імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник соціальної сфери України, **заступник голови конкурсної комісії;**
- Г. М. Торбін* – проректор з наукової роботи УДУ імені Михайла Драгоманова, доктор фізико-математичних наук, професор, **заступник голови конкурсної комісії;**
- П. В. Горінов* – директор ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений працівник соціальної сфери України, **заступник голови конкурсної комісії;**
- Є. С. Міненко* – молодший науковий співробітник НДЦ «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, **секретар конкурсної комісії.**

Члени конкурсної комісії:

*Т. В. Андріученко, Т. В. Бакка, Д. Д. Бибик, О. В. Биковська,
І. С. Бойченко, М. І. Бойченко, О. О. Герасименко, І. П. Зайчківська, А. А. Карнаух, Н. М. Комарова,
В. В. Кончаковська, А. О. Кривцов, Т. Ю. Куниця, О. В. Макарова, І. В. Мещан, Т. В. Новіцька,
В. В. Орищук, Л. В. Оружа, І. В. Рашковська, О. В. Сіра, Є. В. Сірий, В. В. Степаненко, Н. В. Сухицька,
Н. В. Тілікіна, В. А. Топіха, Л. В. Чупрій.*

А 43 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ :
збірник наукових робіт / В. П. Андрущенко (*голова*), Р. Г. Драпушко (*заст. гол.*), Г. М. Торбін (*заст. гол.*), П. В. Горінов (*заст. гол.*), Є. С. Міненко (*секр.*) ... та ін. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 166 с.

До збірника ввійшли роботи переможців II Всеукраїнського конкурсу наукових робіт серед молоді імені Олександра Яременка за результатами підсумкової науково-практичної конференції «Актуальні проблеми молодіжної та сімейної політики».

Шановний читачу!

Із великою радістю та гордістю представляємо вашій увазі збірник за результатами II Всеукраїнського конкурсу наукових робіт серед молоді імені Олександра Яременка, який об'єднав талановитих молодих науковців, котрі прагнуть внести свій вклад у вирішення актуальних проблем молодіжної та сімейної політики. Цей збірник є свідченням невтомної праці, глибокого дослідження та інноваційного мислення наших авторів. Він відображає широкий спектр ідей, аналітичних досліджень та конкретних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення суспільних процесів, зміцнення сімейних цінностей та створення стійкого майбутнього для молодого покоління.

Кожна стаття, представлена в цьому виданні, є результатом серйозної праці, непохитної відданості своїй справі та глибокого розуміння сучасних викликів. Ми високо цінуємо зусилля наших авторів та їхнє прагнення зробити цей світ кращим. Ми впевнені, що цей збірник стане цінним ресурсом для дослідників, практиків, політиків та усіх, хто зацікавлений у розвитку молодіжної та сімейної політики. Він спонукає до роздумів, надихає на нові дослідження та стимулює до активної громадської діяльності.

У цьому виданні ми не лише ділимося знаннями та досвідом, але й віддаємо данину пам'яті Олександру Яременку, чия життєва місія та праця продовжують надихати нас на пошук нових шляхів розвитку та самовдосконалення. Дякуємо вам за інтерес до наукової діяльності. Ми сподіваємося, що збірник стане для вас не лише джерелом цінної інформації, але й точкою відправлення для власних досліджень та ініціатив.

*Із повагою та найкращими побажаннями
Організаційний комітет Конкурсу*

Секція

ПРАВОВА КУЛЬТУРА, ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

ВІЛІНСЬКА ОЛЕКСАНДРА

*Національна академія наук України
Київський університет права*

ПРОБЛЕМАТИКА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОСТІ

*Керівник –
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Сопілко Ірина Миколаївна*

Вступ

Гармонічний розвиток суспільства та держави передбачає створення єдиної системи правових норм, спрямованих на регулювання ключових аспектів життя громадян, включаючи молодь. Молодь є головним джерелом інноваційного потенціалу країни, і її активний розвиток і використання цього потенціалу є стратегічно важливим для забезпечення конкурентних переваг і підсилення темпів розвитку країни.

Сучасні розвинені країни світу розуміють важливість дітей та молоді і приділяють особливу увагу створенню сприятливих умов для їхнього розвитку та самореалізації. Ми розглянули специфіку державної молодіжної політики в країнах, таких як Німеччина, Франція, Швеція, Великобританія та США. Ми аналізуємо як загальні, так і відмінні риси цих політик та форми участі молоді в громадському житті та їхню взаємодію з державним апаратом. На основі аналізу моделей державної молодіжної політики виділяємо специфічні підходи, які можуть підвищити співпрацю між молоддю та державою, а також сприяти формуванню сильного громадянського суспільства через створення умов для

гармонійного розвитку та виховання відчуття відповідальності, самостійності та захищеності серед молодого покоління. З цього випливає актуальність наукової роботи.

Мета наукової роботи полягає в дослідженні та аналізі проблематики молодіжної політики в сучасній Україні з метою виявлення ключових аспектів, що потребують удосконалення та реформування. Робота спрямована на розкриття законодавчого та стратегічного забезпечення молодіжної політики, а також інституційного супроводу цієї політики.

Завдання дослідження включають:

Аналіз законодавчого забезпечення молодіжної політики в Україні, виявлення недоліків та пропозиції щодо його удосконалення.

Вивчення стратегічних документів молодіжної політики та їхнього впливу на розвиток молоді в країні.

Аналіз інституційного забезпечення молодіжної політики, включаючи існуючі програми та конкурси, і оцінка їхнього ефективного використання.

Виявлення ключових проблем та викладення пропозицій щодо шляхів реформування молодіжної політики в Україні для покращення якості життя та соціального розвитку молодого покоління.

Об'єктом дослідження є молодь України, а *предметом* – молодіжна політика та її законодавче, стратегічне та інституційне забезпечення.

Крім того, в роботі розглядаються питання розвитку молодіжної політики для молоді, яка не належить до груп ризику. Однією з нагальних проблем є еміграція молодих людей та втрата країною їхнього інтелектуального та робочого потенціалу, що може призвести до збільшення кількості осіб пенсійного віку та негативно вплинути на економічний розвиток країни. Тому пропонуємо шляхи вдосконалення молодіжних програм, спрямованих на допомогу адаптації молодих людей до постійних вікових та соціальних змін у навколишньому середовищі.

Проблема, яку ставить ця наукова робота, полягає у необхідності реформування та підвищення уваги держави до ефективної молодіжної політики в контексті сучасного демократичного суспільства та ліберальних цінностей. Досвід провідних країн світу може служити важливим джерелом інформації для удосконалення підходів до розвитку молодіжної політики в Україні.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД НА ЗАДАНИЙ АСПЕКТ

1.1. Законодавче забезпечення молодіжної політики

Протягом років незалежності України, молодіжна політика стала

невід'ємною складовою державної стратегії і складається з комплексу заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для свідомого вибору молодими людьми свого життєвого шляху.

Основні принципи молодіжної політики в незалежній Україні були закладені прийняттям Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні (15 грудня 1992 року) та Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (5 лютого 1993 року). Ці документи визначають загальні принципи створення умов для соціального становлення та розвитку молоді.

Паралельно із цими основними документами були прийняті Укази та Розпорядження Президента, які регламентують окремі аспекти державної молодіжної політики, включаючи підтримку молодіжних громадських організацій, працевлаштування молоді, розвиток молодіжного житлового будівництва та інші аспекти.

На різних етапах перегляду стратегічних документів, що стосуються молоді, проводилася оцінка проблем, з якими стикається молодь. Серед цих проблем можна визначити доступність освіти, зайнятість, стан фізичного і психічного здоров'я, житлове питання, зовнішня трудова міграція, злочинність та інші.

Також виділялися проблеми у механізмах реалізації державної молодіжної політики, включаючи правове регулювання, науково-методичне забезпечення, взаємодію між центральними і регіональними органами влади та громадськими об'єднаннями, нечіткість визначення прав та обов'язків молоді та суб'єктів, які беруть участь у реалізації молодіжної політики.

Усе це вірно, проте існує ще одна фундаментальна проблема, а саме патерналістський підхід до молодіжної політики в Україні. Цей підхід полягає в намаганні дорослих контролювати і впливати на розвиток молодих людей протягом тривалого часу. Незважаючи на те, що молодь розглядається як «ресурс, що буде визначати напрямок уряду та політики», патерналістський підхід призводить до того, що молодь розвивається відповідно до бажань дорослих. Патерналістський підхід визначає, яким чином і куди має розвиватися молодь.

Тому, незважаючи на те, які інноваційні стратегії та програми для молоді розробляються, патерналістський підхід нейтралізує їх ефективність.

Україна має розгалужене молодіжне законодавство, яке існує протягом тривалого періоду. Це законодавство сформувалося впродовж першого десятиліття незалежності країни і в певному обсязі зазнало змін протягом подальшого часу. Основна концепція Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» залишалася майже

незмінною і відображала уявлення про молодіжну політику на початку 1990-х років. У той час як Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні,» прийнятий 5 лютого 1993 року, пройшов значну кількість змін і пережив численні редакції, включаючи останню у 2000 році, загалом отримавши 22 оновлення стосовно його основного змісту шляхом окремих законів.

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», прийнятий 1 грудня 1998 року, також зазнав певних змін, після розгляду Конституційним Судом України в 2001 році, коли була вилучена частина статей. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю,» прийнятий 21 червня 2001 року, поступово відходив від молодіжної політики та наближався до соціальної політики, а в січні 2009 року він був переведений у новий закон «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

– Потреба у змінах у молодіжному законодавстві виникає з наступних причин:

- Зміни в потребах практики реалізації молодіжної політики в Україні.
- Вплив вже внесених змін до загального законодавства України.
- Зросла роль молодіжного сектору в Раді Європи.
- Зобов'язання згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

На додачу, українські політики спробували внести зміни шляхом ініціативи щодо «Закону про молодь» у грудні 2015 року. Але цей проєкт був відкликаний у серпні 2019 року, маючи на увазі відсутність участі самої молоді у процесі його розробки. У вересні 2019 року був представлений новий проєкт «Закону про молодь», спрямований на зміну філософії молодіжної політики в Україні. Його головною ідеєю є неможливість прийняття рішень щодо молоді без участі самої молоді. Для цього передбачено створення спеціальних інституцій, які б брали участь у формуванні молодіжної політики, включаючи Національний форум з питань молоді.

Проте, за висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 5 вересня 2019 року, позитивні аспекти цього законопроекту можуть бути внесені як зміни та доповнення до діючого законодавства, тож окремий закон не є необхідним.

1.2. Стратегічні документи молодіжної політики

На національному рівні в сфері молоді діє Стратегія розвитку державної молодіжної політики до 2020 року (починаючи з 27 вересня 2013 року, із внесеними змінами). Ця стратегія визначає шість основних пріоритетів:

- Сприяння здоровому способу життя молоді.
- Забезпечення зайнятості молоді на ринку праці.
- Забезпечення молоді житлом.
- Активізація участі молоді у суспільно-політичному житті.
- Забезпечення доступної освіти.

Сприяння інтеграції української молоді в європейське молодіжне співтовариство.

Також розробляється Стратегія розвитку молодіжної політики до 2030 року, яка визначає нові визначення та пріоритети для молоді. Молоддю вважаються люди віком від 12 до 29 років, і визначено основні вікові категорії для них.

Основними пріоритетами нової стратегії є:

- Підвищення безпеки середовища та спроможності молоді впоратися з викликами середовища.

- Формування та підтримка здорового способу життя, включаючи гігієну, здорове харчування, фізичну активність і безпечне використання технологій.

- Підвищення участі молоді та їхньої конкурентоспроможності, розвиток громадських та управлінських навичок.

- Інтеграція молоді в українське суспільство та глобальний світ, сприяння обміну знаннями і досвідом.

Ці пріоритети враховують особливості життя молодих людей на різних етапах їхнього розвитку. Крім того, вони відповідають пріоритетам молодіжної політики Європейського Союзу і орієнтовані на розвиток освіти, зайнятості, творчості, соціальної інтеграції, охорони здоров'я, спорту, громадської участі і волонтерства.

Розділ 2.

ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

2.1. Молодіжна політика в Україні

При аналізі досвіду передових країн у сфері молодіжної політики, можемо розглядати можливість застосування певних методів співпраці між державою і молоддю. Це включає в себе поєднання різних моделей та врахування особливостей молоді, а також урахування внутрішніх та зовнішніх факторів, таких як військові та політичні події в країні.

Україна налічує 18 установ, що співпрацюють з молоддю. Починаючи з 2016 року, кількість спеціалістів та державних службовців, які займаються розробленням та вдосконаленням програм молодіжної

політики, майже подвоїлася. Значна увага приділяється патріотичному вихованню молоді, підвищенню її громадянської компетентності та свідомості. Різні громадські та неpubлічні організації активно допомагають молодим людям у складних ситуаціях, таким як молодь з особливими потребами, з неповними сім'ями, інваліди, та інші. Також акцентується на залученні молоді до політичного процесу, соціальних програм, волонтерства та благодійності.

Аналізуючи рівень участі молоді в житті країни впродовж періоду незалежності, можна зазначити, що цей рівень постійно зростає в геометричній прогресії. Однак, молодіжна політика в Україні має ще декілька недоліків та прогалин.

При дослідженні моделей молодіжної політики в Європі, ми можемо запозичити певні принципи з Великобританії та Німеччини. У Великобританії, наприклад, громадянська модель молодіжної політики акцентує увагу на проблемах окремих груп молоді та розробляє індивідуальні підходи до їхньої підтримки. У Німеччині важливими принципами є потужна законодавча база, що включає в себе широкий спектр питань, і створення сприятливих умов для реалізації прав та свобод молоді. Також важливе чітке розгалуження та структуризація молодіжної політики на всіх рівнях державного управління.

Враховуючи специфіку українського суспільства, а також поточну ситуацію, можливий варіант використовувати ці принципи для покращення молодіжної політики в Україні. Наприклад, адаптувати індивідуальний підхід до підтримки молоді з урахуванням їхніх потреб у різних регіонах країни, а також зосередити увагу на дослідженні емоційного стану молоді та розробці програм для їх психосоціальної підтримки. Застосування таких принципів може сприяти покращенню стану молодіжної політики в Україні та залученню молоді до державного управління.

Окрім раніше зазначених питань, існує ще одне, яке вимагає подальшого дослідження та розгляду можливих шляхів вирішення. Це стосується недостатньої уваги, на нашу думку, до молодих людей, які не вважаються представниками групи з ризиком. Мова йде про тих молодих громадян, які мають повноцінні сім'ї, фізично й психологічно здорові, не страждають від залежностей та інших серйозних проблем. Однак, навіть серед цієї категорії молоді виникають питання та труднощі.

Ця категорія молодих людей також стикається з викликами адаптації до навколишнього середовища, такими як знайомство з ринком праці, питання матеріального забезпечення, створення родини, догляд за старшими родичами тощо. Представникам державної влади слід більше приділяти уваги питанням допомоги не лише «особливим» молодим

людям, а й всім молодим громадянам, оскільки вони є важливим ресурсом для побудови міцної та розвиненої країни.

Ось сфери, які вимагають особливої уваги та обліку з боку державних органів:

- Заходи для зменшення конкуренції на ринку праці серед молодих спеціалістів.

- Підвищення рівня заробітної плати для молоді, враховуючи їхню відсутність досвіду та стажу роботи.

- Боротьба з нелегальним працевлаштуванням молодих спеціалістів.

- Моніторинг вакансій та запитів роботодавців для кращого спрямування студентів.

- Сприяння організації стажувань для студентів на підприємствах.

- Підтримка організацій та підприємств, які сприяють працевлаштуванню випускників та молодих спеціалістів.

- Впровадження квот на робочих місцях для молодих фахівців.

Молодь є суспільним резервом, здатним швидко навчатися і адаптуватися до нових умов. Однак вони також є однією з найбільш уразливих груп, особливо на ринку праці. Для вирішення цієї проблеми важливо звернути увагу на посилення зв'язків між теоретичною освітою та практичною роботою, розвиток можливостей студентів отримати реальний досвід роботи, проведення моніторингу ринку праці та сприяння практичному навчанню для молоді.

У розділі «Механізми підтримки ініціатив молоді» Стратегії розвитку молодіжної політики до 2030 року наголошується на необхідності створення механізму, який дозволить залучати фінансування з державного та місцевих бюджетів та інших закономірних джерел. Крім того, цей механізм має включати такі елементи:

- Підтримку громадських організацій, які реалізують пріоритети, визначені в Стратегії, шляхом конкурсного відбору.

- Здійснення аналізу, моніторингу та оцінки результатів та якості виконання підтримуваних проєктів і програм.

- Надання фінансової підтримки молодим активістам для реалізації їхніх проєктів.

- Створення, розвиток та підтримку молодіжних центрів.

У Рекомендаціях «14 Пунктів», представлених Національною молодіжною радою України щодо Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2030 року, визначено ряд факторів, які мають бути враховані стратегією у 14 різних напрямках. Ці фактори включають в себе покращення умов для проведення молодіжних конкурсів, участь молоді в розробці та впровадженні регіональних і місцевих стратегій соціально-економічного розвитку, а також

встановлення молодіжного пріоритету в Державному фонді регіонального розвитку (ДФРР) та інших аспектах молодіжної політики.

2.2. Інституційне забезпечення молодіжної політики; програми та конкурси

Міністерство культури, молоді та спорту (МКМС) України несе відповідальність за розробку та впровадження молодіжної політики. Слід зазначити, що Міністерство інформаційної політики (МІП) України було об'єднано з Міністерством культури та Міністерством молоді та спорту в Міністерство культури, молоді та спорту України згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 829 від 2 вересня 2019 року. Нове Міністерство культури, молоді та спорту відповідає за кілька ключових сфер суспільного життя, включаючи мистецтво, культурну спадщину, спорт, медіа, благодійність, релігійну і етнонаціональну політику, гуманітарну інформаційну політику, молодіжну політику, туризм та інші.

Однак ця консолідація може призвести до того, що питання молодіжної політики може загубитися серед інших сфер діяльності. Інші міністерства також не надають належної уваги питанням молоді. Немає чіткого розуміння того, як різні міністерства можуть співпрацювати та спільно вирішувати питання молодіжної політики. Також не встановлена послідовна та стала координація заходів між міністерствами для включення молодіжних питань в їхні дії в усіх галузях. Це може призвести до того, що питання та потреби певних груп молоді можуть залишатися без уваги, а ресурси можуть розподілятися неефективно.

Для вирішення цієї проблеми було засновано Державне агентство розвитку молоді та громадянського суспільства України (Держагентство молоді), яке координує та виконує державну політику у молодіжній сфері. Відповідно до цих змін, Міністерство культури, молоді та спорту формує політику, а Держагентство молоді реалізує її в молодіжній сфері, національно-патріотичному вихованні та розвитку громадянського суспільства.

На рівні Верховної Ради України діє Комітет з питань молоді та спорту, який відповідає за державну молодіжну політику, національно-патріотичне виховання та інші сфери, пов'язані з молоддю.

Також було створено державну установу «Всеукраїнський молодіжний центр», яка забезпечує організаційно-правову, методичну та інформаційну підтримку діяльності регіональних центрів та виконує інші завдання у молодіжній сфері.

Наприкінці року відбуваються Парламентські слухання у Верховній Раді України за ініціативою відповідного комітету. Проте не завжди

рекомендації цих слухань приймаються і втілюються у реальну діяльність.

Розвиток молодіжної політики в значній мірі залежить від того, наскільки результативно молодь використовує свої права для захисту своїх інтересів. На сьогоднішній день законодавство, яке регулює діяльність молодіжних організацій, не є ідеальним, але важливо відзначити, що воно включає практично всі основні принципи і механізми, необхідні для їхньої легальної діяльності.

Специфіка функціонування молодіжних організацій визначається передусім процесами розвитку громадянського суспільства, євроатлантичною інтеграцією України і поширенням зарубіжних грантів та молодіжних ініціатив на території країни.

У таблиці 1 представлена динаміка кількості громадських об'єднань в Україні в період з 2013 по 2018 рік (починаючи з 2015 року, дані щодо кількості молодіжних і дитячих громадських організацій відсутні в Державній службі статистики України).

Таблиця 1

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Громадські організації	74500	77286	75828	70321	75988	80461
Молодіжні громадські організації	5450	4765	-	-	-	-
Відсоток молодіжних організацій	7,3	6,2	-	-	-	-

У сучасній Україні спостерігається переважання неформальної громадської активності серед молоді. Незважаючи на зростання цієї активності серед молоді в останні роки, залишається низький рівень участі молодих людей у роботі громадських молодіжних об'єднань, що залишається на попередньому, стабільно низькому рівні. Згідно з даними опитування «Молодь України – 2018», тільки 21,4 % молодих людей в Україні знають про існування молодіжних організацій, і лише близько 2 % брали або беруть участь у їхній діяльності.

Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями і іншими країнами, спільно працюючи над вирішенням актуальних питань, пов'язаних з захистом молоді. Серед партнерів в Україні є такі організації, як ПРООН, ВООН, ФН ООН, ЮНЕЙДС, ЄС, Британська Рада, МОП, а також інші міжнародні благодійні організації та фонди. Зазвичай ці організації фінансують і реалізують проекти в Україні, спрямовані на підвищення активної участі молоді, охорону здоров'я та захист прав

людини, такі як боротьба з дискримінацією та підтримка гендерної рівності, а також ініціативи щодо ВІЛ/СНІДу.

Більшість з цих міжнародних організацій намагаються враховувати пріоритети молодіжної політики та підтримувати Український уряд у вирішенні актуальних питань. Позитивним є те, що багато з міжнародних проєктів спрямовані на розвиток сільських громад та посилення громадської активності на місцевому рівні, що вирівнює деякі недоліки у громадських заходах молодіжної політики.

Представники міжнародних організацій вказали на два ключові питання, які потребують уваги: поліпшення співпраці між міжнародними організаціями і місцевими органами влади, а також проведення більшої кількості обговорень на центральному рівні щодо ефективності міжнародної підтримки, враховуючи реальні потреби державної молодіжної політики.

Основним інструментом для впровадження національних стратегій в Україні є відповідні державні програми, зокрема програма «Молодь України» для різних періодів: 2004-2008 роки (прийнята 18 січня 2005 року), 2009-2015 роки (прийнята 28 січня 2009 року), та 2016-2020 роки (прийнята 18 лютого 2016 року).

На даний момент, активно реалізується Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період 2016-2020 років, і це відбувається через Державну програму «Молодь України 2016-2020» та План заходів з виконання цієї програми на 2016-2020 роки. Порівняння пріоритетів Стратегії та Державної Програми підтверджує, що всі ці пріоритети відображені у програмі та діях, які заплановано в рамках цієї програми.

Важливо відзначити, що плани заходів з виконання програм не тільки формально відповідають пріоритетам стратегій, але також мають конкретні джерела фінансування і відповідальних виконавців, які керують бюджетними коштами на національному та регіональному рівнях.

Держава передбачила виділення спеціальних коштів для реалізації цієї програми з державних і місцевих бюджетів. У таблиці 2 наведено прогнозні обсяги та джерела фінансування програми «Молодь України» на період 2016-2020 років.

Таблиця 2

Джерела фінансування	Всього	За роками				
		2016	2017	2018	2019	2020
Державний бюджет	186,3	8,8	15,1	53,7	52,4	56,3

Отже, можна відзначити, що фінансування програми «Молодь

України» показує тенденцію до зростання. Проте, незважаючи на значну кількість заходів, молодіжна політика займає лише 1,8 % бюджету Міністерства культури, молоді та спорту (за 2019 рік). Ці цифри ілюструють, наскільки молодь є не «пріоритетною» сферою для Уряду.

Один з ефективних механізмів реалізації програми – це проведення конкурсів на національному та регіональному рівнях для відбору програм, проектів та заходів, які розробляють громадські організації відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року № 1049. Результатом цих конкурсів є реалізовані проекти, пов'язані з молодіжною проблематикою (деталі наведені нижче).

Конкурси стали одним із важливих способів пошуку фінансування для реалізації проектів для громадських організацій. В Україні громадські організації користуються різними джерелами фінансування, такими як бюджетні кошти (центральний і місцевий бюджети), неурядові фонди (приватні, громадські, міжнародні), спонсорські кошти (від індивідуальних осіб, підприємств), та власні кошти організації (членські внески, комерційна діяльність).

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначає право таких організацій на фінансову підтримку з боку держави і встановлює, що державний і місцевий бюджети повинні передбачати видатки на реалізацію їхніх програм.

Один зі способів розподілу бюджетних коштів полягає в проведенні всеукраїнського Конкурсу для визначення програм, проектів (заходів), розроблених громадськими організаціями, які отримують державну фінансову підтримку для їх виконання. Цей процес регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року № 1049 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 року № 194). Ця постанова встановлює правила та процедури організації та проведення конкурсу, а також моніторингу виконання затверджених програм та проектів.

У таблиці 3 представлені основні завдання Конкурсу на період з 2012 по 2020 роки, які визначають пріоритети фінансування.

Таблиця 3

Період	Пріоритети
2012–2015	<ul style="list-style-type: none"> – Створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості. – Утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей. – Формування громадянської позиції. – Пропаганда та формування здорового способу життя.

Період	Пріоритети
	<ul style="list-style-type: none"> – Створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді. – Інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій.
2016-2020	<ul style="list-style-type: none"> – Популяризація та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я серед молоді. – Створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді. – Створення умов з метою працевлаштування молоді (забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості молоді). – Інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій. – Забезпечення міжнародного молодіжного співробітництва. – Забезпечення партнерської підтримки молоді, що проживає на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб.

У додатку 2 представлена статистика Конкурсу за 2012-2020 роки. Сумуючи результати цього Конкурсу, можна зазначити, що до 2016 року найбільш популярним пріоритетом було «Утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей» (35,6 % від загальної кількості поданих заявок). Після 2016 року перевагу набрав пріоритет «Формування громадянської позиції» (56 %). Упродовж всього періоду, пріоритет «Забезпечення міжнародного молодіжного співробітництва» залишався аутсайдером (4,9 %).

Крім національного молодіжного Конкурсу, проводяться інші всеукраїнські конкурси серед молодіжних громадських організацій. До найбільш характерних з них належать: Всеукраїнський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді (2013-2016), національний конкурс «Молодіжна столиця України» (2017-2020), та «Конкурс кращих практик молодіжної роботи в Україні» (2017-2020). На офіційному сайті Міністерства культури України та Міністерства молоді і спорту України (МКМС) існує «Платформа відкритих конкурсів».

Одним із ключових висновків цих Конкурсів є визначення інтересів молоді – напрямків, за якими подається найбільше заявок. Так, за результатами Конкурсу кращих практик молодіжної роботи в Україні очолили такі пріоритети:

- Підтримка молодіжних проєктів та ініціатив – 44,51 %;
- Розвиток механізмів забезпечення участі молоді у житті громади – 41,62 %;
- Волонтерство – 32,37 %.

Примітно, що конкурсні проєкти, пов'язані з євроінтеграційними процесами, представляють лише 2 % від загальної кількості практик

(3 % регіональних, 2 % місцевих практик).

2.3. Шляхи реформування молодіжної політики

Науковці, проводячи соціологічні дослідження, прийшли до висновку, що більшість молодих людей мають пасивну життєву позицію, очікують підтримки від держави і її інститутів, але не проявляють активного бажання здійснювати самореалізацію своїх очікувань. Водночас, ця соціальна група вимагає соціальної підтримки та гарантій від держави. Таким чином, інвестування в молодь сьогодні є важливим чинником для економічного зростання і майбутнього світової спільноти.

Основні проблеми у вдосконаленні механізму реалізації молодіжної політики у світі включають:

- Потребу в удосконаленні нормативно-правової бази і її приведення до єдиного правового поля.
- Недостатню ефективність заходів молодіжної політики.
- Низьку кваліфікацію кадрів, які здійснюють реалізацію молодіжної політики на місцях.
- Низький рівень представництва молоді в органах влади.
- Відсутність єдиної системи соціалізації громадян.

На початку нового третього тисячоліття світ стикнувся зі складним комплексом проблем, які виникли через перехід до нового постіндустріального та інформаційного етапу розвитку, де інформація та засоби масової інформації грають важливу роль. Світова економічна криза також внесла свій внесок, призводячи до серйозних змін у економіці, політиці, культурі та соціальному середовищі.

Для боротьби з цими проблемами багато країн потребують не лише програм антикризового розвитку, але і підтримки громадян і громадянського суспільства, а також світової спільноти загалом.

Дослідники вказують на те, що люди в сучасних суспільствах намагаються раціонально вибирати державу, враховуючи свої інтереси і можливості досягнення поставлених цілей. Цей раціональний вибір базується на наявності інформації про альтернативи та способи досягнення цілей з мінімальними витратами і максимальною вигодою. Цей підхід відомий як теорія раціонального вибору.

У сучасних умовах, коли досліджуються глобалізаційні процеси, важливі ролі відіграють свобода і справедливість, які є не лише політичними слоганами, але і філософськими та соціальними концепціями. Будівництво демократичного суспільства стає можливим, лише якщо кожна людина відчуває свободу та справедливість на особистому рівні. Тому важливо створювати комфортну суспільну атмосферу, спільно

забезпечуючи реалізацію прав і свобод громадян, і використовувати принцип соціального партнерства.

Комунікації мають важливу роль у процесі стандартизації молодіжної політики. Завдяки швидкому поширенню інформації у сучасному світі, влада має нові можливості для впливу на аудиторію та формування у неї цінностей, стереотипів, принципів і культури. Сучасна теорія комунікації, базована на кібернетичній теорії інформації, теорії комунікативних мереж, а також загальних принципів теорії організацій та прийняття рішень, активно використовується у державотворчих процесах.

Сьогодні є потреба в структуруванні інформаційного середовища для молоді, яке сприяло б співпраці між молоддю у всьому світі, а не обмежувалося б лише опитуваннями на веб-сайтах. Ефективними формами комунікації є «круглі столи», прямі звернення громадян до владних органів та прямі лінії. Розробка та впровадження проєктів, підпрограм та програм молодіжної політики є однією з найбільш ефективних моделей роботи з молоддю на сьогоднішній день.

Молодь повинна брати активну участь у формуванні та впровадженні політики та соціальних програм, що стосуються молоді в суспільстві і світовій спільноті загалом. Важливо, щоб молодь набувала знання та навички, які допоможуть їм у прийнятті соціально-значущих рішень на глобальному рівні. Від свідомості молоді щодо їх відповідальності за майбутнє та спадкоємність історії та культури залежить розвиток всього людства.

По-перше, необхідно радикально змінити традиційний підхід до створення та спрямованості державних та регіональних молодіжних програм. Результати реалізації цих програм протягом 20 років свідчать про їхню неефективність і недоцільність. Замість виділення окремих програм для молоді на рівні міста, регіону та держави, які не призвели до вирішення жодної проблеми молоді, модель передбачає спрямування зусиль на залучення молоді до вирішення проблем держави та місцевої громади. Ці проблеми визначаються у відповідних цільових або комплексних програмах на державному та місцевому рівнях. Це головна мета системи державної молодіжної політики, яка складається з чотирьох взаємозалежних систем, послідовне впровадження яких призводить до реалізації сучасної політики стосовно молоді.

Система постійного громадського представництва молоді на всеукраїнському та місцевому рівнях, яка враховує думку молоді та їхні ініціативи при прийнятті рішень на державному та регіональному рівнях, що впливають на їхнє життя. Вона включає в себе створення Молодіжного Парламенту та Молодіжного Уряду, громадське інформування та організацію системи зворотного зв'язку, а також процес колегіальних

обговорень при прийнятті рішень, що впливають на життя молоді.

Система залучення молоді до формування державної та регіональної політики, яка визначає повноваження та процедури впливу молоді на процес прийняття владних рішень. Вона базується на аналізі проєктів та вже прийнятих рішень, нормотворчій ініціативі, партнерській участі у прийнятті рішень та громадському контролю.

Система залучення молоді до безпосередньої реалізації державної та регіональної політики, яка передбачає поетапне залучення молоді до вирішення проблем на різних рівнях, від місцевої громади до всієї держави. Ця система включає в себе волонтерські програми, міні-гранти для ініціативних груп та гранти на соціальне замовлення для громадських організацій.

Система розвитку компетентності молоді у формуванні та реалізації державної та регіональної політики, яка включає в себе спеціальний навчальний курс для учнів загальноосвітніх установ, тренінги для студентів ВНЗ та неформальну освіту молоді.

Ці системи спрямовані на забезпечення активної участі молоді в процесах прийняття рішень та вирішення проблем, які стосуються їхнього життя та громади.

Запровадження цієї моделі на національному рівні відбувається шляхом наступних кроків:

– Затвердження Положення «Про Молодіжний Парламент при Верховній Раді України» під час сесії Верховної Ради України.

– Затвердження Положення «Про Молодіжний Уряд при Кабінеті Міністрів України» та назначення молодіжних міністрів в радників на громадських засадах відповідних міністрів під час засідання Кабінету Міністрів України.

Щодо впровадження моделі на рівні місцевої громади, це відбувається за такою послідовністю дій:

Затвердження Перспективної Концепції розвитку участі молоді у вирішенні проблем місцевої територіальної громади «Молода громада» на сесії обласної (міської) ради. Ця Концепція розробляється на основі загальної Концепції та визначає стратегічні цілі, завдання, структуру молодіжної політики та інші ключові аспекти для реалізації на місцевому рівні. Концепція є документом на 10-15 років, і через щорічні міські програми поетапно впроваджується.

Затвердження щорічної Програми розвитку участі молоді у вирішенні проблем місцевої територіальної громади «Молода громада» на сесії міської ради. Ця програма розробляється на основі загальної Програми та забезпечує практичне втілення завдань Концепції з відповідним фінансуванням за рахунок місцевого бюджету.

Затвердження Положення про Молодіжну Раду на сесії міської ради. Це Положення визначає принципи створення, що гарантують незалежний вибір представників молоді, демократичні принципи їхньої роботи та повноваження для ефективної впровадження моделі.

Для кращого розуміння і регулювання щорічних дій для реалізації завдань Концепції може бути створена Стратегічна Програма «Молода громада», яка також підлягає затвердженню на сесії міської ради. Ця програма допомагає визначати щорічні пріоритети та послідовність для досягнення цілей Концепції.

Ця модель також передбачає систему оцінки, яка може бути використана для об'єктивної оцінки місцевих моделей молодіжної політики та для оцінки відповідності впровадження запропонованої моделі.

Основними завданнями такої програми повинні бути:

- Забезпечення молоді необхідними стартовими можливостями для її повноцінного соціального становлення.

- Розв'язання проблеми зайнятості молоді, збільшення кількості робочих місць, задоволення їхніх потреб у тимчасовій роботі та надання чітких орієнтирів щодо можливості працювати за своєю спеціальністю.

- Розроблення та затвердження Загальнодержавної програми, спрямованої на забезпечення молоді житлом, а також аналогічних регіональних програм.

- Створення спеціалізованих кредитних спілок для молодих сімей та забезпечення їхнього матеріального забезпечення за рахунок державних коштів протягом п'яти років.

- Формування в молоді основ гуманістичного та демократичного світогляду, розвиток важливих моральних, культурних та загальнолюдських цінностей, а також поширення почуття патріотизму та національної самосвідомості.

Отже, впровадження державної молодіжної політики та її оптимізація повинні включати пошук ефективних шляхів подолання конфліктів між інтересами, потребами, та цінностями суспільства та молодого покоління. Ігнорування потреб молоді або маніпуляція її свідомістю призводили до неефективної молодіжної політики, яка не завжди досягала своєї мети, і яка часто перетворювалася на фарс. Процеси та заходи з оновлення молодіжної політики також ставали абстрактними та відірваними від реального життя.

ВИСНОВКИ

Після проведеного аналізу сучасного стану молодіжної політики в

Україні можна зазначити, що відносини між державою і молоддю поступово стають більш конструктивними з року в рік, але все ще потребують подальшого вдосконалення та реформування.

Основними завданнями державної молодіжної політики є координація зусиль соціальних інститутів та громадських організацій, які співпрацюють з молоддю; вивчення умов життя та розвитку молодого покоління та створення умов для зміцнення їхніх правових та матеріальних гарантій для повноцінного розвитку; підтримка реалізації творчого потенціалу молоді та заохочення їхніх ініціатив і активності у справах національного і культурного відродження країни, розвитку традицій та національної свідомості; залучення молодих фахівців до поліпшення економічного розвитку держави; надання соціальних послуг для фізичного та духовного розвитку, професійної підготовки і виховання, розвитку компетентностей кожної молодої людини.

Для виконання цих завдань ми пропонуємо ряд заходів, які базуються на досвіді провідних країн світу та враховують особливості українського суспільства і ключові проблеми молодіжної політики, такі як жорстка конкуренція на ринку праці для молодих спеціалістів, низькі заробітні плати, нелегальне працевлаштування, міграція молоді, низький рівень матеріального стимулювання та підтримки ініціатив молодих людей, відсутність доступу до безкоштовних освітніх ресурсів і багато інших.

Отже, шлях до вдосконалення і реформування державної молодіжної політики в Україні включає такі заходи:

- Використання передового досвіду Великобританії та Німеччини в сфері молодіжної політики.
- Підтримка і розвиток студентського самоврядування.
- Покращення законодавчої бази для більш широкого охоплення питань молодіжної політики.
- Забезпечення сприятливих умов для реалізації прав і свобод молоді.
- Розширення програм для розвитку молодіжних підприємств і корпорацій для рішення проблеми безробіття серед молоді.
- Посилення координації молодіжної політики на всіх рівнях урядового управління.
- Підвищення зв'язку між теоретичною освітою та її практичним застосуванням.
- Розвиток практичної підготовки для студентів.
- Залучення студентів до стажувань на підприємствах.
- Підтримка організацій, які сприяють працевлаштуванню молодих фахівців.
- Уведення квот для роботодавців щодо співвідношення молодих спеціалістів в колективі.

– Підтримка тимчасового зайнятості підлітків для їхньої адаптації до ринку праці тощо.

Необхідно розширити мережу установ соціального обслуговування для молоді і впровадити заходи для підтримки роботи дитячих оздоровчих та освітніх закладів, а також експериментальних площадок. Це спрямовано на впровадження новаторських технологій та методик у сфері формування здорового способу життя, повноцінного відпочинку для дітей, молоді та сімей, а також стимулювання їх творчого розвитку.

Ще однією важливою складовою державної молодіжної політики є підтримка економічної самостійності молодих громадян і забезпечення їхніх прав і обов'язків у сфері праці. Це включає створення умов для працевлаштування молоді, включаючи заходи щодо обов'язкового виділення робочих місць для молоді, розробку програм соціальної адаптації, підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці та підтримку молодіжного підприємництва.

Також важливо надавати державну підтримку молодим сім'ям, зокрема малозабезпеченим, через національні, регіональні та місцеві цільові програми та проєкти. Ця підтримка може включати надання матеріальної допомоги та розв'язання соціально-економічних проблем, пов'язаних з працевлаштуванням молодих батьків та створенням здорового способу життя.

Крім того, слід акцентувати увагу на державній підтримці молодих громадян у складних життєвих ситуаціях, зокрема тих, які мають фізичні або психічні вади. Для цього потрібно вдосконалити законодавство та нормативно-правові акти, які стосуються підтримки громадських об'єднань та інших осіб, які надають допомогу та підтримку молодим громадянам у складних ситуаціях.

Отже, враховуючи обмежені ресурси, необхідно виконати значну кількість пріоритетних завдань у сфері державної підтримки молоді, зокрема ініціювати дії, спрямовані на самодіяльність молоді в рамках нової комплексної цільової програми «Молодь України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біляєв Я. М. Кадрове забезпечення державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 9. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2019/21.pdf.

2. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Молодіжна зайнятість в Україні: виклики та шляхи їх подолання. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2019. № 1–2 (58). URL : <https://ipk-education.com/wp-content/uploads/2019/11/1-2-do-druku2.pdf#page=18>.

3. Васильєв А. О. Організаційно-функціональний механізм реалізації державної молодіжної політики в Україні: основні напрямки вдосконалення. *Державне будівництво*. 2019. № 1.
4. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
5. Державна служба статистики України. Вікова структура населення України (1989–2019 рр.). URL : [https:// www.lv.ukrstat.gov.ua/dem/piramid/all.php](https://www.lv.ukrstat.gov.ua/dem/piramid/all.php).
6. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Закон України. URL : <https://www.auc.org.ua/novyna/minmolodsportu-provodyt-vseukrayin skyuzahid-molodizhna-polityka-v-ukrayini-partnerstvo-ta>.
7. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Лисенко А. М. Проблеми працевлаштування молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Вісник ЛДУВС ім. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86).
8. Подобєд Н. В. Міжнародний досвід реалізації молодіжної політики та можливості його застосування в Україні. *Економіка та держава*. 2011. № 9. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/9_2011/37.pdf.
9. Реформування молодіжної політики України на основі Європейського досвіду. *Державне управління*. 2019. № 3 (11).

Секція

ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 НА СФЕРИ ЖИТТЯ МОЛОДІ

ДЕМ'ЯНИШИНА СОФІЯ

Національна академія національної гвардії України

ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 НА СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ МОЛОДІ

*Керівник:
начальник кафедри правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент, полковник,
Орел О.В.*

ВСТУП

Останні роки сучасний світ потерпає від серйозної респіраторної інфекції, спричиненої коронавірусом 2019-nCoV. Так, за останніми статистичними даними, хвороба становить небезпеку за своїми масштабами та наслідками не лише в економічній, соціальній та політичній сферах життєдіяльності молоді людини, але й на рівні національної безпеки. Тому у світлі світових подій державний апарат України передбачив ряд реформ, спрямованих на виявлення існуючих проблем, вдосконалення спроможностей та побудову ефективного, комплексного та багатофункціонального національного інструментарію забезпечення національної безпеки від COVID-19. Вивчення впливу COVID-19 на суспільне життя молоді в Україні та оцінка її ризикової ситуації має безпосередній вплив на наукові дослідження у цій сфері, формує підґрунтя для широкої наукової дискусії та визначає актуальність досліджуваної проблематики.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять наукові праці вчених у галузі теорії держави та права, адміністративного, конституційного, інших галузей права: В. Б. Авер'янова, Г. В. Атаманчука, Ю. В. Аллерова, О. М. Бандурки, Ю. П. Бабкова, Є. Олейнікова, В. Кузнецова та ін.

Водночас, незважаючи на велику кількість наукових праць, залишається багато невирішених питань щодо впливу COVID-19 на молоду людину, Адже вона є майбутнє нашої держави, її потужним потенціалом, що становить частку національної безпеки України. Зокрема, недостатньо вивчено зарубіжний досвід, специфіку протидії захворюванню та вплив на людський фактор. Існуючі дослідження з цієї тематики зосереджені лише на окремих аспектах: адміністративно-правові засади оцінювання рівня загроз у процесі суспільного життя молоді в Україні у зв'язку з COVID-19 не були предметом окремих комплексних наукових досліджень. Тому теоретична розробка обраної теми, її наукова новизна, значущість та актуальність у нових реаліях сьогодення набувають особливої важливості та значущості.

Мета дослідження полягає у встановленні, на підставі узагальнення теоретичних положень юридичної науки, норм чинного законодавства України і практики його застосування, визначити рівень ризик-ситуацій, пов'язаних з COVID-19, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо їх мінімізації в процесах суспільного життя молоді з урахуванням вітчизняного та світового досвіду.

Для досягнення поставленої мети у роботі зроблено спробу вирішити наступні основні *завдання*:

- охарактеризувати генезис та наслідки COVID-19;
- сформулювати авторське бачення адміністративно-правових засад оцінки рівня ризик-ситуацій в процесах суспільного життя молоді;
- розкрити зміст, мету, етапи, вимоги та особливості інформування «COVID-19 – хвороба XXI століття, її особливості та наслідки» як одного з способів забезпечення профілактики хвороби в суспільну житті молоді;
- виокремити основні напрями міжнародної співпраці як важливого чинника *вдосконалення* профілактичних заходів, пов'язаних COVID-19.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з пандемією.

Предмет дослідження становлять адміністративно-правові засади оцінки рівня ризик-ситуацій в процесах суспільного життя молоді.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Як загальнонауковий метод використовується системний підхід, який дозволив окреслити проблемні питання суспільного життя молоді. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат, визначено загальні засади. Для дослідження проблеми адміністративно-правового регулювання суспільного життя молоді використано логіко-семантичний метод, метод порівняння, абстрагування, аналізу і синтезу, а також метод статистичних досліджень. Компаративний метод становить основу

формулювання пропозицій щодо вдосконалення профілактичних заходів, пов'язаних COVID-19, в державному інструментарії нашої країни.

Правову основу дослідження становлять Конституція України, норми міжнародного права (міжнародні договори), закони України, нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, що регулюють суспільне життя молоді. Емпіричну базу дослідження становлять статистичні показники, інформаційні дані щодо практичної діяльності молоді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це комплексне дослідження, в якому з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням останніх досліджень в адміністративно-правовій науці вирішено конкретні питання щодо адміністративно-правових засад запобігання захворюванню на COVID-19 та оцінено рівень ризикової ситуації в процесі суспільного життя молоді. Позиція авторів полягає в наступному. За результатами дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків:

вперше

сформульовано авторське бачення адміністративно-правових засад оцінювання рівня ризик-ситуацій в процесах суспільного життя молоді шляхом визначення: «Молодь України є учасником правовідносин у сфері протидії COVID-19 та здійснює діяльність, що регулюється Конституцією України та нормами адміністративного права;

удосконалено:

– науковий підхід до забезпечення профілактики COVID-19 серед молоді шляхом впровадження інформації «COVID-19 – хвороба XXI століття, її особливості та наслідки». Це освітня методика, орієнтована на використання активних методів групової роботи для формування та розвитку навичок безпечної поведінки (витривалості) у тригерних ситуаціях, а також комплексне рішення для професії молоді. Він складається з шести етапів: етап 1: введення (5 % робочого часу); етап 2: опанування (5 % робочого часу); етап 3: безпечна поведінка (5 % робочого часу); етап 4. Знайомство (5 % робочого часу); 3 етап. Вироблення правил роботи в групах (5 % робочого часу); 4 етап: особисті та групові очікування учасників (3 % робочого часу); 5 етап. Основні інформаційні блоки: розділ 1 (оцінка рівня обізнаності учасників – 5-10 % робочого часу); розділ 2 (актуалізація проблем – 10-30 % робочого часу); розділ 3 (інформаційні блоки – 20-40 % робочого часу); розділ 4 (засвоєння практичних навичок – 20-60 % робочого часу). Етап 6 Завершення роботи/отримання «зворотного зв'язку»/закінчення інформації/ (5 % робочого часу);

– наукове обґрунтування теоретичних засад ключових напрямів міжнародного співробітництва як важливого елементу вдосконалення заходів з профілактики COVID-19;

подальшого розвитку:

– положення про виникнення та наслідки COVID-19 – потенційно тяжкої гострої респіраторної інфекції, спричиненої коронавірусом штаму 2019-nCoV; COVID-19 є небезпечним захворюванням, що має як легкі, так і тяжкі форми ГРВІ.

– поняття «ситуація ризику» визначено як відповідний факт (діяння, стан), що створює умови для вчинення правопорушення та негативно впливає на досягнення конкретної мети або завдання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки будуть використані в навчальному процесі кафедри правових дисциплін Національної академії Національної гвардії України за такими напрямками: «Правознавство», «Основи військового законодавства», «Актуальні проблеми філософії, політики та права». Вони можуть бути використані для подальшого дослідження загальнотеоретичних проблем удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності Національної гвардії України.

Апробація результатів дослідження. Робота обговорювалася за розділами і в цілому на засіданнях кафедри правових дисциплін Національної академії Національної гвардії України. Основні теоретичні положення й висновки дослідження плануються до оприлюднення на Всеукраїнській науково-практичній конференції Національної академії Національної гвардії України (24 листопада 2023 р.).

Структура та обсяг конкурсної роботи зумовлені змістом наукової проблеми та спрямовані на досягнення мети дослідження. Робота складається зі вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, які включають 6 підрозділів, висновків, переліку посилань, додатків. Обсяг роботи – 23 сторінки (до переліку джерел посилання). Кількість використаних джерел становить 49 найменувань і займає 7 сторінок.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ, ПОВ’ЯЗАНІ З COVID-19

1.1. COVID-19: характеристика хвороби та особливості її наслідків

COVID-19 – це небезпечне захворювання, спричинене штампом

коронавірусу 2019-nCoV, яке може протікати від легкої до важкої форми гострої респіраторної вірусної інфекції. Найпоширенішим ускладненням є вірусна пневмонія, яка може призвести до гострого респіраторного дистрес-синдрому та подальшої гострої дихальної недостатності, що часто потребує кисневої терапії та респіраторної підтримки. Симптоми: лихоманка, нездужання, сухий кашель, задишка, біль у м'язах.

Передається при вдиханні повітряно-крапельних крапель, що містять вірус, під час кашлю, чхання або розмови, а також при контакті з забрудненими поверхнями і подальшому потраплянні в очі, ніс і рот.

Віруси на сталевих і пластикових поверхнях можуть виживати від кількох годин до двох-трьох днів.

Ефективні профілактичні заходи включають (Додаток А) ретельне і часте миття рук з милом і дотримання гігієни дихальних шляхів.

У більшості пацієнтів інфекція протікає в легкій формі або безсимптомно. Важка форма (15 %) зустрічається у людей похилого віку з певними супутніми захворюваннями, такими як астма, діабет і хвороби серця. Інші ускладнення включають вторинну інфекцію (6-10 %), гостру ниркову недостатність (14-53 %), септичний шок (4-8 %), кардіоміопатію (33 % важка форма) і дисеміноване внутрішньосудинне згортання крові (71 % смертей) [48]. Є повідомлення про зараження людини від домашніх котів, тигрів і левів.

Експериментальні дослідження показали, що вірус легко передається між домашніми котами. Інші ж дослідження вказали на факт можливості передачі вірусу від kota до людини. При цьому відомо, що вірус більш ефективно передається в сухому, холодному і абсолютно вологому тропічному середовищі.

Існують також непрямі докази на підтримку зимової сезонності в Північній півкулі нашої планети. Однак аналіз кореляції між метеорологічними параметрами і швидкістю поширення інфекції в Китаї не виявив кореляції між швидкістю поширення і температурою. Тому, 11 березня 2020 року глава Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) на брифінгу визнав пандемію коронавірусу як хворобу, що поширилася по всій країні та світові (в перекладі з грецької – хвороба «всіх людей»).

З історії людства ми пам'ятаємо, що у давні часи пандемії викликали чума та холера [49].

Отже, виходячи з аналізу наукових досліджень щодо вірусної інфекції COVID-19, її можна впевнено вважати серйозним захворюванням з високим рівнем смертності. Високий рівень смертності серед людей має не лише демографічне значення для громадянського суспільства, але й відображається на суспільному житті молоді. Вірус не робить різниці між статтю, віком, соціальним статусом чи професією. Іншими словами,

COVID-19 є загрозою національній безпеці України.

1.2. Норми діючого законодавства України, пов'язані з COVID-19

Правовою основою щодо профілактики COVID-19 є: Конституція України [6]; Закон України (Закон): [24], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) [23], Указ Президента України «Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 березня 2020 року 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки у зв'язку зі спалахом гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Cov-2» [19], Постанова Ради Міністрів України (КМУ) «Гостра респіраторна хвороба, спричинена коронавірусом SARS-Cov-2, в Україні Про етапи встановлення карантину та послаблення заходів щодо запобігання поширенню COVID-19» [25].

Поряд з цим, слід врахувати той факт, що в лавах Національної гвардії України проходить військову службу велика кількість молодих людей, а тому доцільно акцентувати увагу на інших нормативно-правових актах, що безпосередньо стосуються цього військового формування з правоохоронними функціями: «Закон про Національну гвардію України» [34], «Закон про національну оборону України» [36], «Закон про державний кордон України» [27], «Закон про основи національної безпеки України» [37], «Закон про Національну гвардію України» [38], «Закон про Національну гвардію України» [39], «Закон про Національну гвардію України» [40]. [37], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [28], «Про правовий режим воєнного стану» [38], «Про правовий режим надзвичайного стану» [39], «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [26], «Про національну безпеку і Про Раду національної оборони України» [40], «Про боротьбу з тероризмом» [17], «Про військовий обов'язок і військову службу» [20], «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» [42], «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [41], Укази Президента України: «Про національну безпеку України» [44], «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [33] тощо.

Вищезазначені нормативно-правові акти уточнюють механізми реагування органів державної влади на пандемію як виклик національній безпеці України.

Розділ 2.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ РИЗИК-СИТУАЦІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З COVID-19 В ПРОЦЕСАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ

2.1. Сутність поняття «ризик-ситуація» та відмінність її від поняття «загроза» національній безпеці України

Сьогодні науковці приділяють значну увагу дослідженню сутності понять «ризикова ситуація» і «загроза» та взаємозв'язку між ними. Зокрема, над цими питаннями працювали Є. Олейніков, В. Кузнєцов, Т. Семенютіна [44], Н. Нижник, Г. Ситник, В. Білоус [13], М. В. Куркін, В. Д. Понікаров, Д. В. Назаренко, Т. Г. Васильців, О. І. Барановський, І. П. Мігус [7], С. М. Лаптев, М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров, Є. М. Рудніченко [45], інші [14; 16 ; 18]. Однак чіткого та однозначного тлумачення цих понять та їх співвідношення не встановлено. У цьому контексті відсутність єдиного погляду робить розуміння цих категорій проблематичним.

Тому для з'ясування сутності понять «ризик-ситуація» та «загроза» суспільного життя молоді та їх відмінностей доцільно систематизувати їх в єдину таблицю.

Ризик-ситуація – це відповідний факт (діяння, стан), який створює умови для вчинення злочину і негативно впливає на досягнення певної мети або завдання [44].

Таким чином, можна стверджувати, що «ризик-ситуації» та «загрози» суспільного життя молоді не є тотожними поняттями і кожне з них має свої особливості та пріоритети.

2.2. COVID-19 як ризик-ситуація для суспільного життя молоді та її оцінка

Проблеми суспільного життя молоді, особливо тієї, що проходить військову службу, є надзвичайно актуальними, а їх різноманітність та складність постійно зростає. Це є закономірним наслідком загрозової ситуації, що склалася практично в усіх сферах державного та суспільного життя. Адже, COVID-19 є одним із видів загроз національній безпеці України, що вимагає вжиття низки заходів для забезпечення безпеки населення.

Скарбничка методів аналізу та оцінки ризикової ситуації, пов'язаної з COVID-19, є дуже великою. Це методи статистичної оцінки, методи

експертної оцінки, аналітичні методи (наприклад, аналіз чутливості, аналіз витрат і вигод), аналогічні методи, методи аналізу сценаріїв розвитку та комбіновані методи. Однак для обґрунтування прийняття рішень у ситуаціях, де переважають невизначеність і ризик, зазвичай використовують ігрові моделі, методи експертних оцінок і методи, засновані на людино-машинних процесах. Збір та обробка інформації, необхідної для аналізу ризикових ситуацій, є нечітким; критерії оцінювання є узагальненими і не дозволяють визначити зовнішні та внутрішні чинники ризикових подій; недостатньо теоретичних і практичних напрацювань щодо аналізу та оцінювання конкретних видів ризиків і вироблення рекомендацій щодо їх впровадження в систему забезпечення національної безпеки України. До них відносяться. Як наслідок, математичний апарат багатьох методів оцінки ризикових ситуацій практично не використовується при прийнятті рішень щодо практичної діяльності керівництва країни. Для лідерів особливе значення має попередній аналіз можливих ризикових ситуацій. Для цього необхідним вважається кількісний та якісний аналіз ризикових ситуацій (їх чинників та причин).

Розглянутий матеріал дав поштовх до розробки оновленої методики аналізу та оцінки ризикових ситуацій, пов'язаних з COVID-19. Її суть полягає у виявленні факторів ризику у повсякденній діяльності молоді, а також у розрахунку коефіцієнтів ризику за видами (легальний, прийнятний і нелегальний) та ступенем прийнятності (виправданий, невинуватий, політичний, фізичний та економічний). Результатом є значення коефіцієнта ризику за видами та ступенем прийнятності, а також узагальнений показник – загальний (загальний) коефіцієнт ризику, який використовується для інтерпретації інформації про рівень ризикованості ситуації, пов'язаної з COVID-19, з використанням так званої шкали ризиків для інтерпретації кінцевого результату діяльності. Значення коефіцієнтів ризику ранжуються за ступенем їх впливу на кінцевий результат діяльності. Це дозволяє за допомогою коефіцієнтів ризику визначити рівень впливу ризику на молодь на кількісному та якісному рівнях. У науковій літературі не існує єдиного підходу до розробки вимірників та критеріїв оцінки ризиків. Різноманітність показників, що використовуються при оцінці ризиків, призвела до появи різноманітних шкал ризиків, які стали рекомендаціями щодо прийнятності конкретних рівнів ризику. Виходячи з вищезазначеного та особливостей поширення COVID-19, ми пропонуємо шкалу ризику [5; 47], яка є доцільною для використання в якості оцінки критичності ризикової події, що аналізується [2; 16]. Шкала побудована на основі факторної оцінки внутрішніх ризиків з використанням низки аналітичних та евристичних методів. Модифікована

методика аналізу та оцінки ризикової ситуації дозволила отримати значення окремих факторів ризику за їх типом (законні, допустимі, незаконні) та ступенем допустимості (легітимні, невинуваті, політичні, фізичні, економічні), процеси, пов'язані з COVID-19, є законними, допустимими, незаконними, легітимними та невинуватими, політичні, фізичні та економічні, а також значення сумарного фактора ризику, що знаходиться в інтервалі від 0 до 3, оскільки на нього впливають одночасно політичні, фізичні та економічні фактори ризику. Використовуючи метод інтервального оцінювання результативних параметрів, шкала оцінки ризику, запропонована для практичного застосування, має такий вигляд (Додаток В). Результатом є комплексний підсумковий показник ризику, що базується на кількісному та якісному аналізі та оцінці ризикової ситуації. Як зазначалося вище, запропонована шкала може бути використана та адаптована до будь-якого бізнес-середовища. Особливістю адаптації має бути врахування сфери та умов діяльності конкретної установи (агентства, організації) та безпосередня участь експертів цієї установи (агентства, організації). При побудові слід використовувати узагальнені значення коефіцієнтів, коефіцієнти, що базуються на статистичних даних про результати діяльності, а також значення коефіцієнтів, розроблені експертами.

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів, що визначають рівень ризикової ситуації, пов'язаної з COVID-19, та їх оцінка свідчить про наступне:

– COVID-19 є ризиковою ситуацією, що загрожує національній безпеці України у цілому та суспільному життю молоді зокрема. У свою чергу, ризикована ситуація – це відповідний факт (діяння, стан), який створює умови для вчинення злочину;

– модифікована методика аналізу та оцінки рівня ризикових ситуацій, пов'язаних з COVID-19, полягає у виявленні факторів ризику в повсякденній діяльності молоді і розрахунку коефіцієнтів ризику відповідно до їх виду (правомірний, допустимий, неправомірний) та ступеня прийнятності (винуватий, невинуватий, політичний, фізичний, економічний).

Розділ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ЗАГРОЗИ В ПРОЦЕСАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ, ПОВ'ЯЗАНИХ З COVID-19

3.1. Інформування як один із способів забезпечення профілактики COVID-19

Інформування молоді за темою: «COVID-19 – хвороба XXI століття, її особливості та наслідки» – є освітньою методикою, що орієнтована на використання активних методів групової роботи, формування та розвиток навичок безпечної поведінки (витривалості) перед обличчям подразнюючих факторів та професійних проблем, що виникають у молоді. Метою проекту є комплексне вирішення таких питань, як: формування професійних установок щодо забезпечення особистої безпеки та безпеки колег/друзів при вирішенні професійних завдань у сфері діяльності; розвиток практичних навичок вирішення проблем, пов'язаних з COVID-19; набуття стратегії і тактики боротьби з цією хворобою. Підвищення обізнаності передбачає певні та послідовні етапи.

Структура підвищення обізнаності: фаза 1: введення (5 % робочого часу); фаза 2: ознайомлення (5 % робочого часу). Знайомство (5 % робочого часу); 3 етап. Вироблення правил роботи в групах (5 % робочого часу); Етап 4. Особисті та групові очікування учасників (3 % робочого часу); 5 етап. Основна інформація (Розділ 1 – оцінка рівня обізнаності учасників (5-10 % робочого часу); Розділ 2 – актуалізація проблеми (10-30 % робочого часу); Розділ 3 – інформаційні блоки (20-40 % робочого часу); Розділ 4 – засвоєння практичних навичок (20-60 % робочого часу); Етап 6 – завершення роботи/отримання зворотного зв'язку/завершення брифінгу (5 % робочого часу).

Брифінг може проводити одна або декілька осіб. Однак умовою є те, щоб вони мали взаєморозуміння і допомагали, а не заважали один одному. Що потрібно знати групі, що група хоче знати і що група може знати. Метою оцінки підвищення обізнаності є перевірка якості тренінгу та його ефективності. Для повної оцінки комунікації необхідно враховувати чотири категорії: оцінка реакції, оцінка навчання, оцінка поведінки та оцінка результатів.

З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що з 12 березня 2020 року Уряд України запровадив низку карантинних заходів, заборонених низкою законів. Порушення цих заходів тягне за собою юридичну відповідальність. З цією метою Верховна Рада України прийняла законопроект № 3219 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби», який передбачає наступні зміни.

– адміністративна відповідальність за «порушення правил щодо карантину та санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних норм для осіб». Ця правова норма спрямована на притягнення до відповідальності осіб за самовільне залишення потенційно інфікованого обсерваційного пункту (карантинного пункту). За це правопорушення передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі від 17 000 до 17 000 гривень;

– закупівля товарів і послуг здійснюється без проведення тендерів;
– звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита на лікарські засоби;
– факт карантину вважається форс-мажорною обставиною;
– призупинення перевірок органами державного нагляду (контролю);
– зміни до Кодексу законів про працю: відпустка на час карантину не включається до загальної тривалості відпустки. У разі тривалої пандемії та необхідності продовження карантину на достатній період часу вищезазначені положення можуть призвести до соціально-економічної кризи та, у разі масових неоплачуваних відпусток працівників державних установ та органів місцевого самоврядування, до колапсу державних інституцій;

– кінцевий термін подання декларацій – 1 червня (раніше – 1 квітня);
– призупиняється перебігу строків подання заяв на отримання адміністративних послуг;

– відсутність штрафних санкцій за порушення Податкового кодексу (з 1 березня по 30 квітня 2020 року);

– не сплата за землю на період з 1 березня по 30 квітня 2020 року.

Звичайно, це не всі положення Закону, а лише ті, що викликають найбільше занепокоєння.

Водночас у МВС заявили, що працівники поліції мають право проводити рейди під час карантину з метою перевірки дотримання вимог КМУ. Такі рейди можуть бути спрямовані на навчальні заклади (державні та приватні) та суб'єкти господарювання (торговельні центри, кінотеатри, нічні клуби тощо). Порушення правил карантину може призвести як до адміністративної, так і до кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність Стаття 325 ККУ передбачає відповідальність за порушення правил і норм, встановлених для запобігання інфекційним та іншим інфекційним хворобам і боротьбі з ними, а також інфекційним неінфекційним захворюванням (отруєнням), якщо ці діяння спричинили або могли спричинити завідомо поширення цих хвороб. Покарання: штраф до 1 700 грн. (від 17 000 грн. до 51 000 грн. за останніми змінами), арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років; за частиною другою – позбавлення волі на

строк від п'яти до восьми років.

Суб'єкт цього злочину є спеціальним. Він обмежений особами, службовим або професійним обов'язком яких є дотримання правил, встановлених для запобігання інфекційним хворобам та боротьби з ними. Вироків за цією статтею в судовому реєстрі практично немає, але слід також враховувати, що така ситуація є безпрецедентною.

Стаття 137 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність у випадках, коли внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до малолітнього невиконання або неналежного виконання особою, яка виконує професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я малолітнього, заподіяно тяжку шкоду здоров'ю потерпілого.

Злочин також спрямований проти спеціальних суб'єктів, на яких покладено професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх. Санкції: штраф від 1 700 до 5 100 грн, обмеження волі на строк до трьох років, позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Адміністративна відповідальність Порушення Санітарного кодексу передбачені статтею 42 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Порушенням Гігієнічного кодексу може вважатися непокоря прикордонникам або лікарям, які працюють у пунктах пропуску, або відмова пасажиром у проходженні медичного огляду. Відповідальність 204 грн для пасажирів і 425 грн для персоналу.

Крім того, слід врахувати той факт, що на даний час Україна перебуває в правовому режимі воєнного стану. І як показала практика, з 5 години ранку 24 лютого 2022 року епідемія фактично нікуди не зникла, однак враховуючи ступінь небезпеки та загроз для суспільства, молоді люди, що пішли на захист Вітчизни від загарбників, не стали звертати увагу на засоби захисту від COVID-19, а взяли зброю у руки та пішли на фронт. З одного боку – ризик хвороби, а з іншого – небезпека суверенітету України. Як наслідок, населення України в мить стало здоровою нацією, що боронить свою неньку Україну. Адже, викид адреналіну акумулював усі функції людського організму на процес виживання. Тобто став великою рушійною силою не тільки для тіла, але й духу.

Повертаючись до питання діагностики захворювання, то COVID-19 можна діагностувати за допомогою тест-системи. Це пов'язано з тим, що симптоми коронавірусу дуже схожі на симптоми ГРВІ і можуть бути виявлені лише за допомогою спеціальних тестів. При цьому, Міністерство охорони здоров'я України застерігає громадян не купувати «чарівні ліки від коронавірусу», оскільки таких ліків не існує, а лікування є лише

симптоматичним. Однак, в профілактичних цілях, на державному рівні – проводиться відповідна вакцинація населення у цілому та молоді зокрема.

Для моніторингу ситуації з коронавірусом в Україні рекомендуємо використовувати офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я:

3.2. Міжнародна співпраця як напрям удосконалення профілактичних заходів.

Як зазначалося вище, значна частина молоді проходить військову службу в Національній гвардії України, а тому слід звернутися до Закону України «Про Національну гвардію України», а саме статті 12, частини 1 статті 13. Відповідно до яких НГУ зобов'язана брати участь у міжнародному співробітництві та міжнародній діяльності з підтримання миру і безпеки відповідно до міжнародних договорів та в порядку і на умовах, визначених цим Законом. З метою забезпечення належної організації діяльності з міжнародного співробітництва в штабі НГУ створено окреме управління міжнародного співробітництва, керівництво та спрямування діяльності якого з метою виконання спеціальних завдань здійснює командувач НГУ; важливим напрямом міжнародного співробітництва НГУ є участь у підготовці та реалізації спільних проєктів з країнами Європи. Частина цих програм спрямована на боротьбу з COVID-19. За статистикою, понад 3 000 представників МВС України та військовослужбовців НГУ отримали міжнародний досвід у міжнародних місіях.

Підсумовуючи, можна сказати, що міжнародне співробітництво є важливим аспектом діяльності НГУ та слугує потужним важелем підвищення її іміджу. Міжнародне співробітництво дозволяє модернізувати існуючу національну адміністративно-правову базу та впроваджувати нові міжнародні моделі належного врядування.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження впливу епідемії COVID-19 на суспільне життя молоді наведено теоретичні узагальнення тематики, що досліджується та авторський підхід вирішення наукового завдання, що дало змогу отримати такі основні висновки.

1. Сформульовано авторське бачення адміністративно-правових засад оцінювання рівня ризик-ситуацій в процесах суспільного життя молоді шляхом визначення: «Молодь України є учасником правовідносин у сфері протидії COVID-19 та здійснює діяльність, що регулюється Конституцією

України та нормами адміністративного права;

2. COVID-19 – це важка, небезпечна хвороба, спричинена штамом коронавірусу 2019-nCoV, що проявляється у вигляді легких та тяжких гострих респіраторних вірусних інфекцій. Поєднання факторів може призвести до смерті;

3. Молодь є суб'єктом протидії COVID-19;

4. Інформування за темою: «COVID-19 – хвороба XXI століття, її особливості та наслідки», є одним із способів забезпечення профілактики COVID-19. Це освітня методика, орієнтована на використання активних методів групової роботи для формування та розвитку навичок безпечної поведінки (витривалості) у тригерних ситуаціях, а також комплексне рішення для професії молоді. Він складається з шести етапів: етап 1: введення (5 % робочого часу); етап 2: опанування (5 % робочого часу); етап 3: безпечна поведінка (5 % робочого часу); етап 4. Знайомство (5 % робочого часу); 3 етап. Вироблення правил роботи в групах (5 % робочого часу); 4 етап: особисті та групові очікування учасників (3 % робочого часу); 5 етап. Основні інформаційні блоки: розділ 1 (оцінка рівня обізнаності учасників – 5-10 % робочого часу); розділ 2 (актуалізація проблем – 10-30 % робочого часу); розділ 3 (інформаційні блоки – 20-40 % робочого часу); розділ 4 (засвоєння практичних навичок – 20-60 % робочого часу). Етап 6 Завершення роботи/отримання «зворотного зв'язку"/закінчення інформації/ (5 % робочого часу);

5. Поняття «ризик-ситуація" визначено як відповідний факт (діяння, стан), що створює умови для вчинення правопорушення та негативно впливає на досягнення конкретної мети або завдання.

6. Міжнародне співробітництва є ключовим елементом для вдосконалення заходів з профілактики COVID-19.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. I допов.) [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ – «Перун», 2005. 1728 с.

2. Визначення ризику та методи його оцінки [Електронний ресурс]. *Ризик та методи його оцінки: веб-сайт*. URL : http://studopedia.eu/10_10258_visnachennya-riziku-ta-metodi-yogo-otslnki.html.

3. Воєнна доктрина України [Електронний ресурс] : Указ Президента України [прийнятий 24 вересня 2015 р. № 555/2015]. – URL.: www.slideshare.net.

4. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст]. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

5. Измайлович С. В. Использование шкалы риска в процессе оценки риск-ситуаций / УО Полоцкий государственный университет. Новополоцк, 2010.

6. Конституція України [Текст] : Закон України : [прийнятий 28 червня 1996 р.] *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=821>.
8. Мідіна А. С., Орел О. В. Корупційні ризик-ситуації в службово-бойовій діяльності національної гвардії України: поняття та методи аналізу. *Актуальні проблеми морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів Національної гвардії України* : зб. тез доповідей підсумкової конференції НТСКіС. Секція 4. Гуманітарні науки: підсекція 4.3, 25 квітня 2019. Харків : НАНГУ, 2019. С. 145-146.
9. Мідіна А. С., Орел О. В. Корупція у Національній гвардії України як прояв загрози національній безпеці України [Текст]. *Сучасні виміри безпеки* : зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасн. Всеукр. студент. форуму, 18 травня 2018. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. С. 121-125.
10. Національна безпека в Україні [Електронний ресурс]. URL : http://m.pidruchniki.com/16631116/politologiya/vidi_zagroz_natsionalniy_bezprtsi_ukrayini.
11. Національна гвардія Україна. Біла книга 2015 [Електронний ресурс]: за станом на 10 листопада 2020 р. URL : https://issuu.com/national_guard_of_ukraine/docs/bila_kniga_2015/.
12. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) [Текст]: навч. посіб. / за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.
13. Орел О. В. Корупційні ризик-ситуації: сутність та різновиди *Актуальні проблеми військово-соціального та психологічного забезпечення сектору безпеки та оборони* : матеріали науково-практичної конференції «» тези доповідей (28 жовтня 2019 року). Харків : НАНГУ, 2019. С. 63-65.
14. Орел О. В. Оцінка рівня ризиків безпеки інформації в процесах службово-бойової діяльності Національної гвардії України: адміністративно-правові засади [Текст]. *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення* : збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції. (12-13 квітня 2018 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Серія «Сектор безпеки України» Вип. 24 / Редкол.: Ю. П. Битяк, А. П. Гетьман, В. М. Гаращук, В. Я. Настюк, Н. П. Матюхіна, Ю.В. Мех та ін. Харків : «Точка», 2018. С. 125-126.
15. Орел О. В. Ризик як критерій безпеки інформації в процесах службово-бойової діяльності Національної гвардії України: адміністративно-правові засади [Текст]. *Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи* : зб. тез доповідей наук.-практ. конференції. Секція 4 «Актуальні проблеми морально-психологічного та правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України» 29 березня 2018. Харків : НАНГУ, 2018. С. 97-98.
16. Орел О. В., Павленко Р. В. Національна гвардія України як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці України [Текст] *Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи* : зб. тез доповідей наук.-практ. конференції. Секція 4. «Актуальні проблеми морально-психологічного та правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України» 29 березня 2018. Харків : НАНГУ, 2018. С. 98-99.
17. Про боротьбу з тероризмом [Текст] : зі змінами та доповн.: Закон України [прийнятий 20 березня 2003 р. № 638-IV]. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

18. Про введення в дію Рішення РНБО від 13.03.2020 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [Текст]: Указ Президента України : [прийнятий 13 березня 2020 р.] № 87/2020. 2020.
19. Про введення в дію Рішення РНБО від 13.03.2020 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [Текст]: Указ Президента України: [прийнятий 13 березня 2020 р.] № 87/2020. 2020.
20. Про військовий обов'язок і військову службу [Текст]: Закон України [прийнятий 25 березня 1992 р. № 2232-XII]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. – № 27. Ст. 385.
21. Про військові формування в Україні [Текст]: зі змінами та доповн.: Закон України [прийнятий 24 серпня 1991 р. № 1431-XII] *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 506.
22. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України [Текст]: Закон України [прийнятий 07 березня 2002 р. № 3099-III]. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225.
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) [Текст]: Закон України : [прийнятий 23 травня 2020 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 18. Ст. 123.
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) [Текст]: Закон України : [прийнятий 13 квітня 2020 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 16. Ст. 100.
25. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів [Текст]: Постанова КМУ : [прийнята 13 березня 2020 р.] № 87/2020. 2020.
26. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави [Текст]: Закон України [прийнятий 19 червня 2003 р. № 975-IV]. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.
27. Про державний кордон України [Текст]: Закон України [прийнятий 04 листопада 1991 р. № 1777-XII]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
28. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Текст]: Закон України [прийнятий 01 липня 2010 р. № 2411-IV]. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.
29. Про захист населення від інфекційних хвороб [Текст]: Закон України: [прийнятий 06 квітня 2000 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 29. Ст. 228.
30. Про захист населення від інфекційних хвороб [Текст]: Закон України: [прийнятий 23 травня 2020 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 30. Ст. 141.
31. Про Збройні Сили України [Текст]: Закон України [прийнятий 05 жовтня 2000 р. № 2019-XIV]. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 410.
32. Про концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України [Текст]: Постанова Верховної Ради України [прийнятий 11 жовтня 1991 р. № 1659-XII] *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 729.

33. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України [Текст] : Указ Президента України [прийнятий 14 березня 2016 р. № 92/2016]. *Відомості Верховної Ради України*. 2016.
34. Про Національну гвардію України [Текст] : Закон України [прийнятий 13 березня 2014 р. № 876– VII]. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
35. Про Національну поліцію [Текст] : Закон України [прийнятий 02 липня 2015 р. № 580– VIII]. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
36. Про оборону України [Текст] : Закон України [прийнятий 06 грудня 1991 № 638-IV]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
37. Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України [прийнятий 19 червня 2003 р. № 964-IV]. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
38. Про правовий режим воєнного стану [Текст] : Закон України [прийнятий 12 травня 2015 р. № 28]. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 389-VIII. Ст. 250.
39. Про правовий режим надзвичайного стану [Текст] : Закон України [прийнятий 16 березня 2000 р. № 23]. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 1550-III. Ст. 176.
40. Про Раду національної безпеки і оборони України [Текст] : Закон України [прийнятий 05 березня 1998 р. № 183/98-ВР]. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
41. Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України [Текст] : Закон України [прийнятий 24 березня 1999 р. № 22]. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 548-XIV. Ст. 194.
42. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [Текст] : Закон України [прийнятий 24 березня 1999 р. № 22]. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 550-XIV. Ст. 196.
43. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки [Текст]. *Економіка Менеджмент. Підприємництво*, № 25 (I)/ 2013. С.188-195.
44. Семенютіна Т. В. Економічні ризики, небезпеки, загрози: сутність та взаємозв'язок [Текст]. *Економічний постір*, 2012. № 68. С.106-113.
45. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Ризик-менеджмент: теорія та практика [Текст]: навчальний посібник. Київ : ІОЦ Видавництво «Політехніка», 2004. 200 с.
46. Сучасний тлумачний словник української мови. [Текст]. Київ : Кобза, 2005. 544 с.
47. Мідіна А. С., Орел О. В. Ризики безпеки інформації в процесах службово-бойової діяльності НГУ: адміністративно-правові засади [Текст]. *Актуальні проблеми морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України* : зб. тез доповідей підсумкової конференції НТСКіС. Секція 4. Гуманітарні науки: підсекція 4.5, 22 березня 2018. Харків : НАНГУ, 2018. С. 106-107.
48. Об угрозах безопасности информации, связанных с пандемией коронавируса (COVID-19). НКЦКИ, 2020. ALRT-20200320.1 [Електронний ресурс]. URL : <https://safe-surf.ru/upload/ALRT/ALRT-20200320.1.pdf>. (дата звернення 10 листопада 2020 р.)
49. Souppaya M., Scarfone K. Guide to Enterprise Telework, Remote Access, and Bring Your Own Device (BYOD) Security. NIST, 2016. – NIST Special Publication 800-46. Revision 2. [Електронний ресурс]. URL : <http://dx.doi.org/10.6028/NIST.SP.800-46r2>. (дата звернення 10 листопада 2020 р.)

Секція

МОЛОДІЖНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЗАЙНЯТІСТЬ МОЛОДІ

ЗАБОРОНЮК КРИСТІНА

Державний торговельно-економічний університет

МОЛОДЬ ДЛЯ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИБІР ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*Керівник –
кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Шинькович А. В.*

Вступ

Сучасна Україна переживає надзвичайно важливий та надважкий історичний період, у якому питання національної свідомості відіграє провідну роль. Молодь стає все більш важливим чинником національного розвитку та гарантією добробуту країни. Зважаючи на це національно-патріотичне виховання та розвиток нового покоління має бути важливим завданням для майбутнього України.

Відомо, що процес навчання у вищому навчальному закладі є досить важливим фактором соціалізації особистості, оскільки, крім придбання нових знань і професійних здібностей, він також сприяє самоосвіті та самореалізації в майбутньому житті. Цей період можна розглядати як одну з найважливіших ступенів самоідентифікації людини, оскільки на цьому етапі індивід активно засвоює соціальний досвід, освоює механізми соціального впливу, відтворює свій характер і соціальну роль в навколишньому середовищі. Актуальність роботи полягає у виробленні пропозиції щодо підготовки учнів старших класів до вибору майбутньої професії, усвідомленого вибору закладу вищої освіти та вступу до нього, а

також швидкій адаптації в ЗВО з метою максимально якісного та ефективного здобуття професії та інших важливих якостей молодої людини, які сприятимуть їй подальшому повноцінному всебічному зростанню як гідному громадянину, кваліфікованому і потрібному на ринку праці фахівцю та відданому патріоту України.

Конкурсна робота присвячена аналізу зв'язків профорієнтаційної роботи та національно-патріотичної роботи серед школярів, ключових аспектів поняття національної свідомості молоді, сприяння її розвитку, реалізації, а також пошуку актуальних проблем, у вирішенні яких роль молоді у післявоєнній відбудові та розвитку України може бути вагомою. Досліджено досвід та ефективні методи залучення молоді у процеси державотворення, особливо під час визвольної війни та післявоєнної відбудови, а також оптимальні шляхи збереження та зміцнення україноцентризму в політиці та етнічної ідентичності в суспільстві.

Гіпотеза роботи полягає у тому, що одним з найкращих проявів громадянської свідомості, патріотизму та любові до своєї країни є вибір професії, з якою молода людина пов'язує своє недалеке майбутнє як спосіб самореалізації в активній участі у післявоєнній відбудові та розвитку України.

Результати роботи важливі не лише для наукової спільноти, але й для органів влади, громадських організацій та закладів освіти, шкільного та студентського самоврядування, оскільки вона вказує на нові можливості для розвитку українського суспільства в цілому та безпосередні кроки покращення допомоги кожній молодій людині у її становленні та пошуку гідного місця у суспільстві. Пропозиції на основі результатів дослідження спрямовані формування нового покоління громадян, які залишаються з Україною у найскрутніший для країни час та мають глибоку патріотичну свідомість.

Розділ 1.

ІСТОРИЧНА РОЛЬ МОЛОДІ В РІЗНІ ЧАСИ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСЬ УКРАЇНИ

1.1 Наслідки війни для соціально-економічної сфери.

Війна, розв'язана проти України російською федерацією у 2014 році, її найбільш агресивна фаза – повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стали випробуванням українського суспільства на міцність духом та ствердили остаточно прагнення українців до незалежності своєї країни та прагнення на самовизначення вектора розвитку, яким є євроінтеграція.

Ціна свободи українців виявилась надзвичайно висока. Від 24 лютого 2022 року до 24 вересня 2023 року зафіксовано 27 449 втрат серед цивільного населення України: 9 701 загиблий і 17 748 поранених, йдеться у повідомленні Управління Верховного комісара ООН з прав людини. [1]

Під окупацією РФ залишається 108 4018,5 території, а звільнено Україною 43 353,4, [2] станом на кінець травня 2023 року, 3267 закладів освіти в Україні частково пошкоджені через бомбардування та обстріли. З них 261 — повністю зруйновані.[3] Близько 1500 об'єктів культурної спадщини та культурної інфраструктури були пошкоджені або зруйновані, [4]

На початок осені 2023 року у загальному обсязі прямих збитків найбільшою часткою залишаються втрати житлового фонду — \$55,9 млрд. Загалом зруйновано або пошкоджено внаслідок бойових дій 167,2 тис. об'єктів житлового фонду, з них 147,8 тис. — приватні будинки; 19,1 тис. — багатоквартирні, ще 0,35 тис. — гуртожитки.

На другому та третьому місці за сумою збитків залишаються сфери інфраструктури та промисловості й втрат підприємств — \$36,6 млрд та \$11,4 млрд відповідно.[5] І це тільки частина всієї картини наслідків.

Попри воєнні жахи та вже наявну масштабну руйнацію, перемога України очевидна, як українцям, так і усьому цивілізованому світові. Це лише питання часу та необхідних додаткових надзусиль, які мають здійснити усі, хто на передовій лінії звільняє українську землю та в тилу зміцнює економічний фронт. Адже міцна економіка України – запорука як найшвидшого наближення перемоги та післявоєнної відбудови.

1.2. Важливі історичні внески молоді в історію України.

Зараз, коли ведеться боротьба за нашу свободу, як ніколи важливо пам'ятати який вклад молодь зробила в усі часи здобуття, зміцнення та захисту незалежності України.

Щорічно 29 січня відзначають річницю бою під Крутами, знову і знову повертаючись до бою між українськими військовими курсантами та військами червоної армії під командуванням капітана Муравйова під Крутами. 29 січня 1918 року на залізничній платформі в Крутах до 520 українських вояків і студентів з 16 кулеметами та однією гарматою дали бій росіянам, які мали десятикратну перевагу в живій силі, бронепотягах та артилерії. У загоні юнаків був студентський курінь. Туди записалися добровольці, студенти й випускники, активісти молодіжних організацій, в тому числі й декілька гімназистів старших класів з різних навчальних закладів Києва. Українці затримали росіян на чотири дні, що дало змогу укласти Берестейський мирний договір.[6]

В жовтні 1990 року відбулась революція на граніті, її рушійною силою була українська молодь, а саме студенти, які влаштувала політичне голодування з метою виконання їх вимог тодішньою владою.

Масові акції почалися з ініціативи Української студентської спілки (УСС) та Львівського студентського братства. Тоді молодь з різних міст України зібралася на площі Жовтневої революції (зараз це Майдан Незалежності), щоб висловити свою непокору комуністичній владі.

Революція на граніті засвідчила прагнення українців до самостійного розвитку. Вона стала однією з перших революцій в сучасній Україні та поштовхом до розпаду Радянського Союзу. Так студенти стали однією з найвпливовіших сил, що допомогла досягти незалежності України. [7]

Ще один переломний момент, становлення України, який почало студентство – революція гідності. Причиною стала відмова тодішнього президента Віктора Януковича, у підписанні документа, який засвідчував угоду про асоційоване членство України в ЄС. «В ніч з 21 на 22-го – збір активістів. Студенти брали участь. Мабуть, студенти – це більшість, хто залишився до ранку. А зранку їх замінили громадяни не студентського віку. 22-23-го – це процес становлення, процес першої координації, перших перемовин між студентами...29-го ми проводили студентську акцію під представництвом Євросоюзу в Україні. В ніч з 29 на 30-го – розгін студентського Майдану і початок серйозної революції. (Хронологія Іллі Кротенка, студента (2013) Національного педагогічного університету імені Драгоманова)[8]

Отже, можна зробити висновок, що молодь, особливо студентська, відіграла важливу роль у ствердженні української незалежності, була важелем демократичних та патріотичних змін у країні, допомагала закладати подальші підвалини державності до соціально-економічного і демократичного розвитку. Тому надзвичайно важливо, щоб молоде покоління мало всебічне розуміння, адже це сприяє розвитку критичного мислення, що особливо важливо в наш час, оскільки дозволяє не заблукати в інформаційних мережах і не піддаватися різному виду маніпуляцій, у тому числі через засоби масової інформації. Дозволяє глибоко зрозуміти політику, культуру, економіку, науку та багато інших сфер, щоб зрештою стати більш поінформованим громадянином та активним учасником суспільного життя.

Розділ 2.

ВИБІР МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ ВІДБУДОВУ ТА РОЗВИТОК ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ

2.1. Складність вибору професії в умовах війни.

Сьогодні студентство з першого курсу навчання у закладі вищої освіти вже входить в доросле життя і після шкільної парти різко занурюється в отримання нових вже фахових знань, у громадську та наукову діяльність університетів. І здатність вчорашнього випускника школи прийти в університет підготовленим до швидкої адаптації та занурення в процес набуття професійних здібностей в воєнний час і під час відбудови України має важливе значення. Час на тривалу адаптацію, поступова реалізація у новому середовищі – це час втрачених можливостей. А тому готувати школярів до свідомого вибору професії, ефективного навчання в університеті та стрімкого зростання громадянської свідомості потрібно як мінімум з 10-11 класу.

Вибір професії – одне з найбільш відповідальних рішень, які приймає людина у житті. Звичайно можна перервати навчання, якщо на третьому курсі інституту ти зрозумієш, що це справа не твоя, а можна через декілька років залишити роботу, яка не подобається. Однак час буде втрачено, та й розчарування неминує. Вибір професії, як і будь-який вибір – це прийняття рішення при великій кількості альтернативних варіантів та необхідності вираховування різноманітних факторів.

Історичний період, який переживає вся Україна, ставить перед старшокласниками, вчителями та й усім суспільством нові вимоги до вибору професії. В рамках програми USAID «Мріємо та діємо», було оновлено дослідження «Future of Work 2030: Як підготуватись до змін в Україні», враховуючи вплив війни. Проаналізувавши актуальні публікації на тему професій для відновлення України та провівши онлайн-опитування серед більше ніж 1000 респондентів щодо галузей та професій, актуальних сьогодні для перекваліфікації та потрібних для відновлення України після перемоги, аналітики виділили такі пріоритетні галузі для відновлення України:

- безпека та оборонна промисловість,
- медичні послуги та охорона здоров'я,
- будівництво,
- архітектура та інфраструктура,
- аграрна промисловість та сільське господарство,
- ІТ та цифрові технології,

- енергетика,
- соціальні послуги та психологічна підтримка,
- роздрібна торгівля,
- транспорт та логістика,
- освіта та наука. [\[9\]](#)

Однак, потрібно розуміти, що підлітковому віку характерна велика кількістю психологічних особливостей і стає причиною багатьох змін у поведінці школяра. У цьому віковому періоді частим явищем стає клекітний емоційний стан, що різко змінюється від нестримного щастя до апатії та спокою і навпаки. Очевидно, що у стані такої нестабільності почуттів важко сконцентруватися на чомусь одному, ця нестабільність може зробити вибір майбутньої професії проблемою, оскільки підліток може відчувати себе загубленим у морі можливостей.

З початком війни кожен українець відчув на собі погіршення морально-психологічного стану. Війна посилює переживання за життя та здоров'я, страх через невизначеність майбутнього. За даними дослідження, 73 % українських підлітків найбільше хвилює війна. Вона тісно «вплетена» в життя молоді, викликає тривожність та страх за майбутнє. Ще 23 % найбільше хвилює навчання: підлітки хочуть ходити до школи, спілкуватися з однокласниками та друзями наживо, та навіть хочуть бачити вчителів. Невизначеність, страх за майбутнє, неможливість планувати – одні з ключових переживань пов'язаних з навчанням. [\[10\]](#)

Школярі вкрай добре розуміють, що відбувається у сьогоднішні. Вони також залучені до внеску у нашу перемогу, плетуть маскувальні сітки, підтримують військових та переселенців, збирають донати на потреби армії, стають волонтерами, щоб допомагати Збройним силам України. Такі маленькі ззовні, але такі дорослі всередині – буди вимушеними швидко подорослішати, діти можуть втрачати надію на щасливе дитинство й майбутнє. Однак, знаходять у собі надзвичайну силу духу, щоб разом з усіма долати важкі обставини.

Одними із яскравих прикладів є збори Сергія Притули, до яких на постійній основі долучаються діти та молодь, не є винятком і збір «Виявляємо – знищуємо!». Учнівська асамблея молоді з Черкас, організувала благодійний перфоманс-виставку картин учнів черкаських шкіл з якої передала 30 280 грн, 5500 грн від Іри Євремової, яка за три години в неділю на Хрещатику продавала свої іграшки, щоб допомогти захисникам. [\[11\]](#) А також історія восьмикласника з Хмельниччини, Олександр Посвістак передав волонтерам ГО «Захист — об'єднання волонтерів» 70 тисяч гривень на придбання дрона для морських піхотинців. 25 тисяч він назбирав самотужки, 45 тисяч йому дали батьки, які підтримали бажання сина допомогти ЗСУ. Хлопець давно мріяв про

свій дрон. Гроші накопичував два роки. «Я збирав собі на дрон, щоб знімати мальовничі краєвиди нашої країни. Майже кожного дня я клав у скарбничку гроші. Але прийшла війна, і власну мрію довелося відкласти до перемоги...У мене ще буде свій дрон, з якого я зніматиму краєвиди відбудованої мирної України. І я обов'язково покажу їх світові», — розповідає Сашко. [12]

2.2. Проблемні аспекти недостатньої підготовки випускників шкіл до вибору майбутньої професії.

З боку держави споглядається недостатня увага до окреслених проблем, а саме щодо психологічної підтримки школярів та студентів як з приводу їхніх особистих переживань, так і допомоги з приводу того, ким стати в майбутньому. Поточний стан профорієнтації й освіти в цілому в Україні є досить невтішним.

Безпосередньою профорієнтацією повинні займатись школи та університети, за задалегідь сформованим планом, адже в їхніх інтересах залучити до своїх стін якнайбільше здібних студентів та майбутніх фахівців. В обов'язки запрошених представників з тих чи інших ЗВО входить: розповісти про свій заклад освіти, який перелік спеціальностей представлений, як відбувається вступна кампанія, можливість кар'єрного зросту та самореалізації кожного учня тощо. В містах та в селах це проходить по різному. Діти сільської місцевості мають не рівні можливості у вступі на бажану спеціальність, тому що частіше за все престижні університети з великих міст не зацікавлені в розширенні своїх профорієнтаційних робіт на невеликі місцини. Єдине, що залишається учню не поінформованому про різні ЗВО та професії, піти в найближчий коледж чи інститут. В кращому випадку він сам починає шукати інформацію з різноманітних джерел, що було б простіше робити з допомогою відповідних кваліфікованих органів. Також переконливими факторами є соціально-економічне становище сім'ї, рівень викладання в школі та звичайно ж прагнення самого учня.

Однією з вагомих проблем у системі освіти України є її пряме знецінення. Ні для кого не секрет, що навчання в нашій країні є доволі дешевим та доступним для всіх, для прикладу, в порівнянні з американською. Середня річна ціна за навчання в США становить: 10,21 тисячі доларів у державному ЗВО й 23,94 тисячі доларів у приватному ЗВО [13], без урахування витрат на житло та харчування. В той час типова ціна українського університету становить близько 50000 гривень, що за наявним курсом валют буде приблизно 1500 доларів. Це зі свого боку спричиняє велику хвилю вступів до закладів вищої освіти. Але не всі ті,

хто обирає продовжити навчання задля здобуття ступеня бакалавра, прийняли це рішення самостійно чи виважено. Наше суспільство досі зберігає радянські нарративи про обов'язкове здобуття вищої освіти, навіть якщо тобі цього не хочеться чи це є непотрібним. Адже в суворі часи авторитарної влади, батьки хотіли, щоб їх діти за будь-яку ціну вибрались з села та мали світле забезпечене майбутнє. Однак, це все минуло, теперішній час не є таким жорстоким. По-перше, як наслідок, держава має багато студентів, які ніяким чином невмотивовані до науки, гаючи свій час та час викладачів, вони також займають чийсь місце, тому що замість них могли б бути справді варті цього здобувачі. По-друге, нерідко спостерігається явище недостатнього рівня володіння інформацією, в залежності від вибору тієї чи іншої професії, що призводить до певної некомпетентності особи. Після закінчення школи, випускник повинен мати за собою певний багаж знань, для успішного складання вступних іспитів та подальшого навчання. В такому випадку створюється слухне підґрунтя аби явище корупції поширювалося і на цю галузь.

2.3. Досвід Франції у профорієнтації: що можна запозичити Україні.

Для викорінення наявних проблем та подальшого вдосконалення системи освіти та науки, варто звернутись до прикладу однієї з прогресивних країн Європи – Франції. Особливістю професійної орієнтації французької учнівської молоді є її інтегративний характер, який у сучасному суспільстві набуває дедалі більшої ваги та значення. Поєднання різних інституцій для соціалізації – шкіл, виробничих структур та об'єднань підприємців, різноманітних громадських організацій допомагають не лише обрати фах, а й визначити траєкторію формування свідомого громадянина.

Найбільш важлива роль у профорієнтаційній роботі належить учителям. Дані, отримані в процесі вивчення учня, заносять у його особову справу-досьє. Це – історія навчання дитини в школі, у якій відображено безперервний процес її розвитку. Досьє заповнюється вчителями, радниками з орієнтації, медиками, психологами. Поряд із педагогічною направленістю характерною рисою сучасної концепції профорієнтації французьких школярів є її інформаційна спрямованість. Передбачається, що ступінь готовності до професійної діяльності залежить від рівня знань про соціальні, економічні, психологічні умови праці та розуміння вимог професій до людини.

Орієнтація стає, одним із важливих завдань середньої школи. Учні виробляють свій проєкт шкільної й професійної орієнтації відповідно до їх

побажань та їх здібностей за допомогою батьків, викладачів, спеціалістів з орієнтації та компетентних професіоналів. Як бачимо, основні механізми орієнтації такі: спостереження, допомога, спільні дії шкільного товариства, інформація, власний вибір.

Розділ 3.

ДОСЛІДЖЕННЯ ШКОЛЯРІВ 11-Х КЛАСІВ

ТА СТУДЕНТІВ I-II КУРСІВ НА ПРЕДМЕТ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ

ТА НАЦІОНАЛ-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Основною метою проведеного дослідження був пошук різних засобів активізації та оптимізації процесу підготовки учнів 10-11 класів до вибору професії та підготовки до її отримання, а також удосконалення форм самостійної роботи учнів і вибору шляхів розвитку та критерії самооцінювання. Оцінка та покращення стану національної свідомості сучасної молоді.

Методика проведення наших експериментальних досліджень полягала у проведенні анкетування школярів 11 класів та студентів I, II курсів, а також узагальнення отриманих даних. Особливість участі студентів під час опитування в тому, що вони вже обрали професію і ЗВО, а тому можуть дати об'єктивну оцінку профорієнтаційній роботі у випускних класах школи.

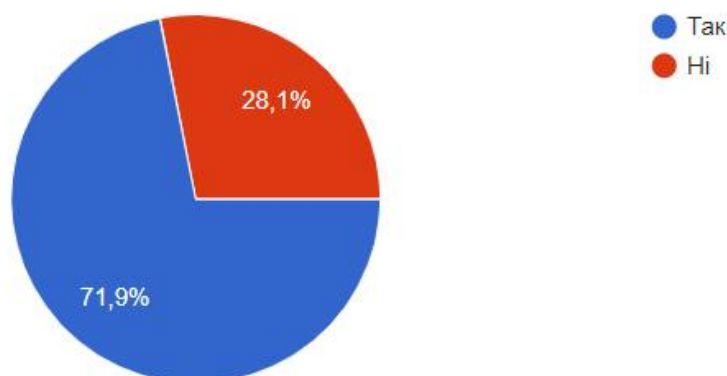
До цільової групи увійшли:

- 16 школярів;
- 16 студентів.

Опитування проводилось за допомогою *Google Forms*. Отримані відповіді систематизовані у діаграми. Анкета складається з 18 питань.

Чи проводились у вашому шкільному класі профорієнтаційні заняття?

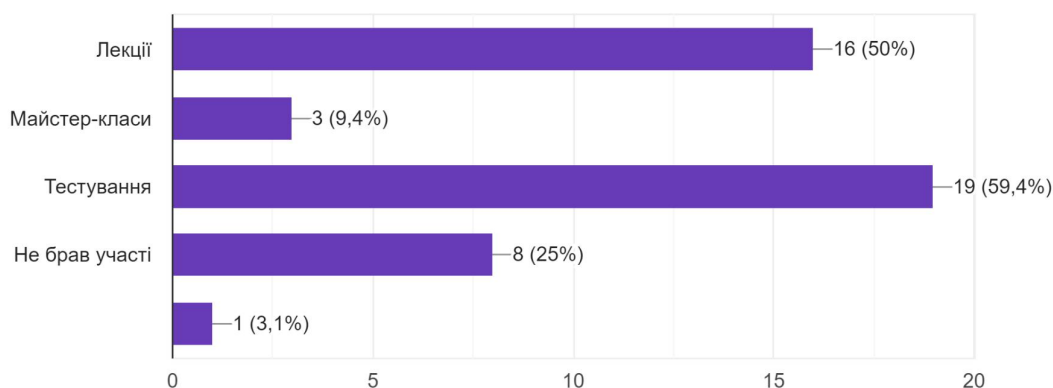
32 відповіді

Проаналізувавши отримані відповіді на запитання анкети зроблені наступні висновки.

Які форми профорієнтаційних заходів ви відвідали ?

32 відповіді

На запитання «Чи проводились у вашому шкільному класі профорієнтаційні заняття?» лише 71,9 % дали відповіді «Так». Це означає, що 28,1 % випускників шкіл не охоплені профорієнтацією взагалі. На нашу думку, це вкрай критична ситуація, адже в 10-11 класах вибір професії – це основна проблема для школярів та їх батьків. І залишати молоду людину без широкої інформації перед таким життєвим вибором – це недолік системи освіти України, який потребує негайного виправлення та значного

посилення масштабу, якості та контролю з боку держави, усієї профорієнтаційної роботи.

Відповідно до гістограми, формами профорієнтаційної діяльності, яким респонденти віддають перевагу, є лекції та тести. 50 % респондентів відвідували лекції та 59,4 % брали участь у тестуванні. Лише 9,4 % відвідували майстер-класи й 25 % не брали участі в жодних профорієнтаційних заходах. Як бачимо, лекції та проходження тестів є найпоширенішими формами профорієнтації, тому що вони прості у проведенні та дозволяють отримати загальну інформацію про різні професії та проаналізувати свої інтереси та здібності. Порівняно з лекціями відвідуваність майстер-класів становила лише 9,4 %, що вказує на їх нижчу популярність, оскільки вони вимагають більшої зацікавленості та залучення як учасників, так і організаторів.

Вибір майбутньої спеціальності для навчання після школи був\буде:

32 відповіді

Вибір майбутньої професії для 78,1 % учнів був чи буде свідомим, під впливом свого бажання. 12,5 % прийняли рішення під впливом профорієнтаційної роботи. Це говорить нам про те, що особи серед яких проводилось опитування, зважено підійшли до цього важливого рішення, та гарантує їм більше шансів на успіх, можливість працювати на омріяній роботі й зробити їх щасливішими.

На питання «Яка інформація при профорієнтаційній роботі якнайбільше цікава і важлива для учня та випускника?» 65,6 % опитаних обрали варіант відповіді «можливість кар'єрного зросту», 25 % вважають, що найважливішим є рівень зарплат. 6,3 % цілеспрямовано хочуть надалі працювати за кордоном і 3,1 % вважають, що профорієнтація не потрібна.

Яка інформація при профорієнтаційній роботі якнайбільше цікава і важлива для учня та випускника?

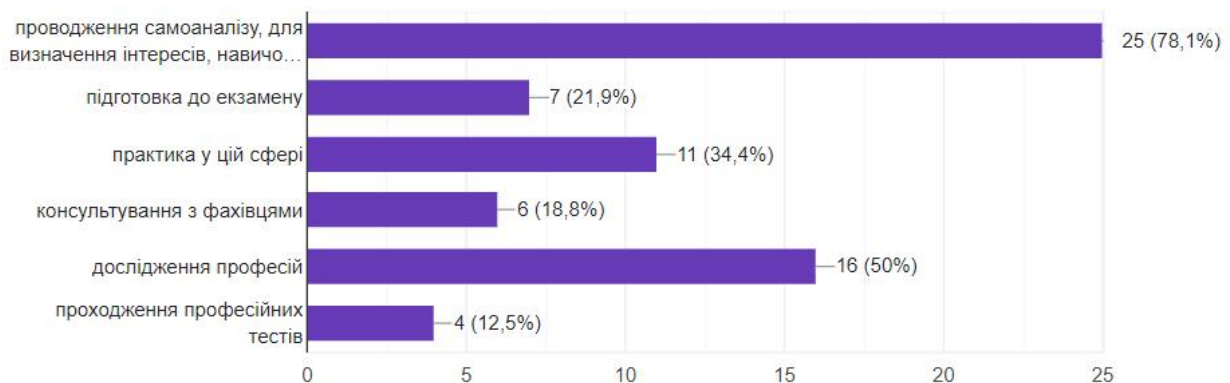
32 відповіді

У постійній гонитві за успіхом, молодь обирає можливість розвитку, щоб надалі працювати на омріяній роботі та приносити користь своїй країні, вони не зациклені на меркантилізмі та мають широкий кругозір. Така широка перспектива є багатообіцяльним фактором.

Які конкретні кроки я вже зробив\ла (робив\ла для студентів) або плануєте зробити для визначення майбутньої професії? (обрати 2 відповіді)

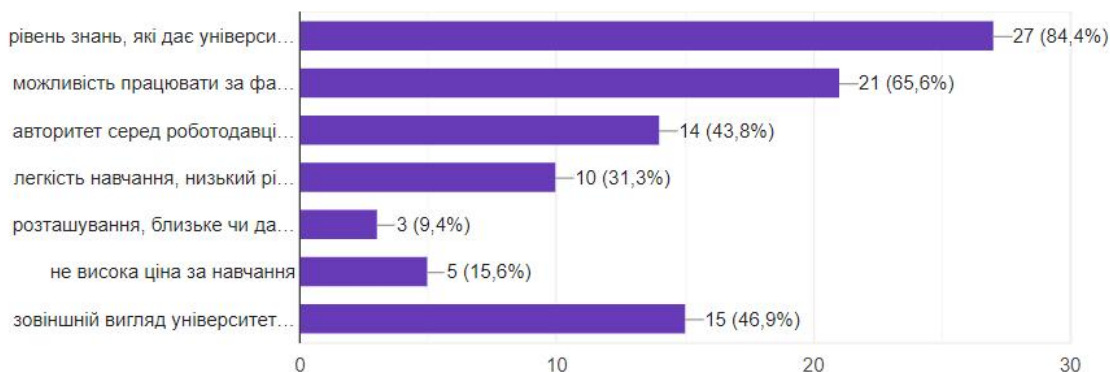
32 відповіді

За результатами відповідей спостерігається, 78,1 % респондентів перед вибором професії проводили самоаналіз, 50 % досліджували професії. Ці явища тісно пов'язані одне з одним, бо самоаналіз допомагає визначити свої інтереси, навички цінності чи слабкі місця, що надалі допомагає скоротити вибірку під час вивчення спеціальностей. Дані кроки допоможуть з нелегким вибором визначення подальшого життя.

У виборі закладу вищої освіти для учнів вирішальним є (обрати 3 відповіді)

32 відповіді

Стовпчаста діаграма показує, що за найпопулярнішими критеріями вибору вищого навчального закладу перше місце посідає: рівень знань, які надає університет (84,4 %). За кількістю відповідей на другому місці – професійні можливості працевлаштування (65,6 %), на третьому – як авторитет роботодавця (43,8 %) так і зовнішній вигляд університету (46,9 %). Як висновок можна сказати, що при виборі ЗВО молоді люди реалістично оцінюють ситуацію та розглядають практичні аспекти, такі як ефективна та якісна освіта, яка допоможе знайти хорошу роботу в дорослому віці.

Звідки учень черпає інформацію про заклади вищої освіти для обрання того, де навчатись?

32 відповіді

Ці дані говорять про те, що молодь все більше використовує сучасні технології для отримання інформації, за даними діаграми – 59,4%. Соціальні мережі, такі як *Instagram*, *TikTok* та *Facebook*, є популярними

площинами пошуку важливої для випускника інформації такої як, спеціальності, умови навчання, гуртожитки, студентське життя тощо. 28,1 % дослухались до поради друзів чи знайомих, адже випускники часто довіряють рекомендаціям людей, яким довіряють. Всього лише 6,3 % учнів отримали належну інформацію через профорієнтаційну роботу чи від власних вчителів. Це є свідченням того, що профорієнтація не несе корисної інформації для молодих людей, не допомагає їм у виборі майбутнього місця навчання та підлягає кардинальним змінам основних принципів її роботи.

На питання «Які перешкоди можуть виникнути під час вибору університету та спеціальності своєї мрії?» майже половина, а саме 40,8 % зазначили, що для них основна перешкода у майбутньому вступі – фінансове становище сім'ї. Серед цих людей можуть бути вкрай здібні особистості, які не зможуть повноцінно реалізувати свій потенціал. Для держави це велика втрата – кваліфікованих фахівців може не бути, або ж вони їхатимуть за кордон, що посилює «відтік мізків», який в Україні й так є доволі поширеним. 34,4 % опитаних зауважили: їхньому здобуттю вищої освіти може стати на заваді небезпека через війну, яка поширилась на кожен куточок нашої країни. На нашу думку, університетам потрібно надати учням та студентам можливість якісно, доступно навчатись дистанційно чи за індивідуальним графіком. Недостатньо знань для складання екзамену мають чи мали 12,5 % учасників опитування. Даний показник розкриває проблему освіти, вона не показує високого рівня подання потрібного матеріалу для випускника школи.

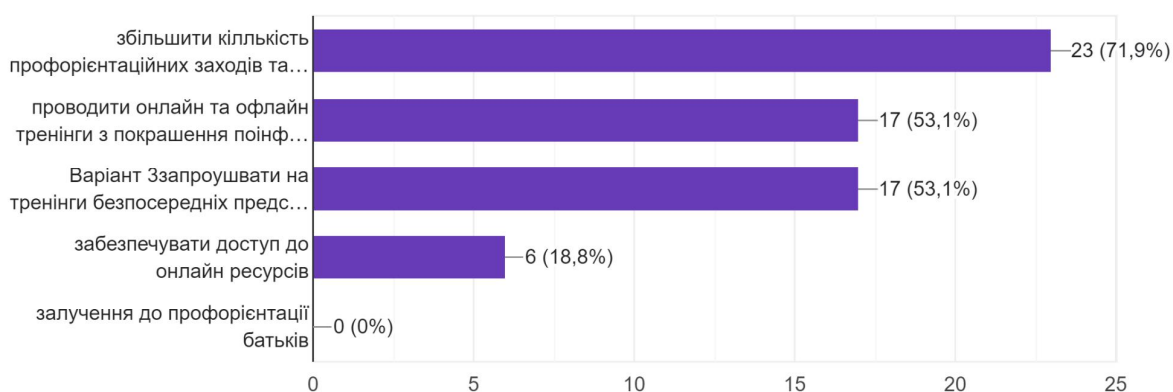

75 % опитаних погодилися з тим, що володіння самодисципліною та

організаторськими навичками має вирішальне значення для того, що випускники досягли успіху в університеті. Крім того, 65,8 % респондентів вважають, що першочерговим для успіху є постановка цілей і наявність мотивації для їх досягнення. Цікаво, що 56,3 % визнали командну роботу ще однією важливою рисою, якою потрібно володіти. Опитування показало, що підлітки виявляють психологічну зрілість, у вираженому баченні необхідних навичок для навчання в університеті.

Як покращити профорієнтацію? (обрати 2 відповіді)

32 відповіді

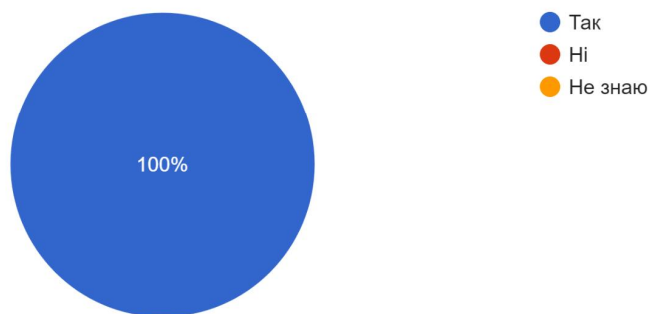

На думку опитаних, покращити профорієнтацію можна, збільшивши кількість профорієнтаційних заходів та осучаснити їх, цей варіант відповіді обрали 71,9 %. Варіанти, «проводити онлайн та офлайн тренінги з покращення інформування та розвитку навичок соціалізації», «запрошувати на тренінги безпосередніх представників/роботодавців з тієї чи іншої спеціальності» набрали однакову кількість відповідей – 53,1 %. Тут надані безпосередні пропозиції від учнів та студентів, як можна покращити свою роботу органам, які повинні допомагати випускникам у виборі своєї спеціальності.

Одним із питань було «Чи важливо вам знати історію та культуру своєї країни?», на нього всі опитані одногласно відповіли «Так». Це позитивний показник, він означає, що молодь усвідомлює цінність цих знань, адже минуле країни як ніщо інше допомагає відчувати зв'язок з нею, самоідентифікуватись як громадянину та проаналізувати, які саме дії потрібні для покращення сьогодення.

Чи важливо вам знати історію та культуру своєї країни?

32 відповіді

Наступними за чергою йшли відкриті питання. На питання «Як ви виражаєте свою підтримку Україні?» всі відповіді можна розподілити на дві групи:

1 – донати та волонтерство, що є безпосередньою допомогою армії;

2 – просування українського, включаючи мову, культуру, мистецтво та інше.

Нижче наведені приклади кількох відповідей:

– «На даний момент я студент, громадянин та споживач. Як студент, я готуюся для майбутньої професії, що може допомогти моїй країні в майбутньому. Я регулярно доначу на різні збори для наших героїв-захисників. Я споживаю український контент і цим самим просуваю українських авторів (це стосується музики, соціальних мереж)»;

– «Конкретно зараз, це донати й допомога нашим ЗСУ. Але вважаю що освіченні та грамотні спеціалісти, теж можна розглядати як підтримка країни».

Друге відкрите питання: «Яка подія чи випадок, пов'язаний з історією України, найбільше запам'ятався вам і залишив значний слід у вашій свідомості?»

За підрахунками 1/3 опитаних вказали, що найбільш травматичним моментом в історії України є повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року.

На нашу думку, це ілюструє проблему того, що молодь не цікавиться історією, не усвідомлює для себе її важливості, вона не залишає слід у їх пам'яті. Лише стикнувшись з історією віч-на-віч, ставши її свідками та частинами, вони відчували на собі її наслідок.

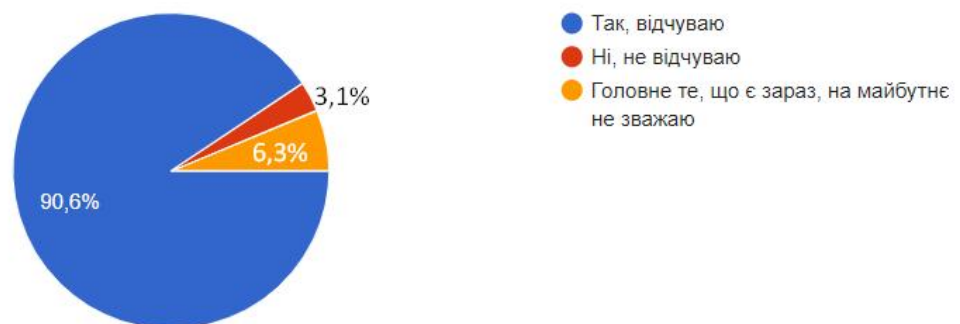
На питання «Як ви вважаєте, чи повинна щось кожна людина робити

для покращення своєї країни? Якщо так, то що саме» більшість опитаних ствердно відказують: спілкування українською мовою, розповсюдження культури та традицій, збереження природи, сплата податків за для підтримання економіки, активне положення щодо гострих суспільних питань – саме те, що повинен робити свідомий громадянин України. Учні та студенти проявляють стійку національно свідому громадянську позицію, з ними країна в надійних руках.

Останнє відкрите питання мало на меті показати нам, які дії або зміни молоде покоління хотіло б побачити в Україні для покращення її майбутнього. Результати були розбиті на кілька категорій, а саме позбутись застарілої влади, викоринити корупцію, змінити радянське мислення в суспільстві. Як підсумок, це свідчить про їх активність та прагнення до змін, вони хочуть кращого майбутнього для своєї батьківщини, і готові працювати над цим.

Чи відчуваєте ви відповідальність перед майбутніми поколіннями України?

32 відповіді

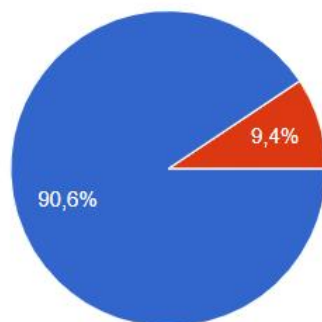

Дана діаграма ілюструє відповіді на питання про відчуття відповідальності перед майбутнім поколінням. Більшість опитаних, а саме 90,6 % ствердно відказують: вони вважають, що беруть на себе обов'язок перед майбутніми поколіннями, адже будь-яка їхня діяльність може вплинути на ситуацію в Україні. Всього лише 3,1 % не відчувають відповідальності, а 6,3 % сконцентровані виключно на теперішньому часі.

Нове покоління відрізняється усвідомленням себе як невіддільної частини суспільства, небайдужої до гострих соціальних проблем та рішучої до дій.

Чи пов'язана на вашу думку професійна орієнтація з національною свідомістю молоді?

32 відповіді

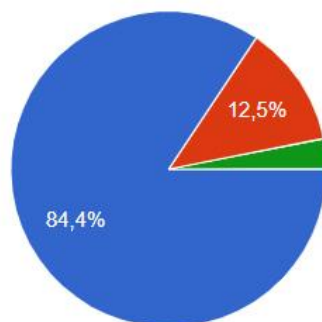

- Так, я вважаю, що професійна орієнтація та виховання національно свідомої молоді пов'язані, тому що вона допомагає краще зрозуміти себе, розкриває різні можливості та перспективи до розвитку своєї країни. Також через профорієнтацію відбувається поінформування про національну спадщину, історію, куль...
- Ні, я вважаю, що це абсолютно різні аспекти життя

Помітно, що значна частина респондентів розуміє зв'язок між профорієнтацією та національною самосвідомістю. Діаграма ілюструє цей зв'язок і підкреслює важливість цих елементів для примноження та прогресу країни.

Чи плануєте залишатись в майбутньому в Україні?

32 відповіді

- Так, тут вчитимось і тут житиму
- Вчитимось тут, але жити поїду за кордон
- Вчитимось закордоном, але повернусь в Україну
- Вчитимось закордоном, там і залишусь

Останнє питання ілюструє нам – 84,4 % молодого покоління прагнуть обрати Україну як місце для навчання, так і місце для постійного життя. Вони свідомо обирають її своїм домом та готові приносити суспільну користь. 12,5 % зацікавлені виключно в навчанні, будувати своє життя вони планують за кордоном. Це означає, що в Україні для них немає відповідних можливостей розвитку, тому вони шукатимуть його деінде

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Зважаючи на критично недостатній рівень профорієнтаційної роботи на нашу думку необхідні наступні заходи:

1. Відновити в дію наказ Міністерства освіти і науки України N 1456 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі».
2. Розробити ефективні методи профорієнтаційної роботи.
3. Збільшувати коло осіб, залучених до участі в профорієнтації.
4. Більше поінформувати суспільство про міжнародне дослідження якості освіти PISA. [\[14\]](#)

У підсумку, всі ці заходи допоможуть покращити профорієнтаційні роботи в

Україні, забезпечити молодим людям можливість зробити правильний вибір професії.

Враховуючи низький рівень формування в учнів старших класів гнучких якостей (*soft-skills*) вбачається потреба у формуванні просвітницьких клубів, при школах/університетах чи як окремі організації. Вони покращуватимуть *soft-skills*, адже учасники цих клубів матимуть змогу обговорювати цікаві та актуальні теми, виробляючи для себе лідерські навички та вміння працювати в команді, проводити читацькі вечори, різного роду інтерактиви тощо. Це україномовне середовище матиме на меті формування національно патріотичної свідомості в молоді, через пояснення важливості мови, поширення її історії, традицій, музики, літератури та мистецтва. Ну і звичайно чудова нагода самореалізовуватись, займатися власним хобі, знаходити друзів за інтересами.

Згідно з науковими дослідженнями очевидно, що патріотичне виховання старшокласників, активізація їх громадянської позиції потребує участі в громадському житті України, територіальної громади за місцем проживання та закладу освіти. Цей процес може бути реалізованим за допомогою наступних заходів:

1. Залучення молоді до волонтерської діяльності. Волонтерство – один зі способів допомогти тим, хто цього потребує та зробити свій внесок для покращення суспільства. Особливо в такий критичний час, будь-яка допомога нашому війську є вкрай необхідною. Також це можуть бути: дитячі будинки, притулки з тваринами, прибирання чи захист довкілля, сфера культури та інше.

2. Створення територіальних громадських організацій, щоб вирішувати нагальні й бентежні питання відповідно до свого місця проживання. Таким чином, буде формуватись відповідальність та залученість до життя громади, молодь не стоятиме осторонь проблем, адже розумітиме, що їм по плечу це змінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Ю. ТСН. В ООН повідомили, скільки цивільних загинуло в Україні від початку повномасштабної війни. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://tsn.ua/ato/v-oon-povidomili-skilki-civilnih-zaginulo-v-ukrayini-vid-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-2418067.html>
2. Канал аналітики про події в Україні та світі. DeepState залишається! URL : <https://deepstatemap.live/#6/49.432/32.058>
3. Перший Кембриджський освітній центр. Статистика війни: скільки закладів освіти в Україні зруйнували росіяни. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://cambridge.ua/uk/news/voyna-v-ukraine-skolko-uchebnykh-zavedeniy-razrushila-grossiya/>
4. УКРІНФОРМ. Через війну в Україні пошкодженні чи зруйновані близько 1,5 тисячі об'єктів культурної спадщини. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3667256-cerez-vijnu-v-ukraini-poskodzeni-ci-zrujnovani-blizko-15-tisaci-obektiv-kulturnoi-spadcini.html>
5. KSE. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$ 151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 р. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>
6. Погрена А. Суспільне культура. Бій під Крутами: героїчний вчинок чи трагедія. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://suspilne.media/100523-bij-pid-krutami-geroicnij-vcinok-ci-tragedia-poasnie-istorik/>
7. Піпоян А. Новини здорової людини. Революція на граніті або ЯК українські студенти змінили історію. [Електронний ресурс]. 2022. URL : <https://nzl.theukrainians.org/revolyucziya-na-graniti-abo-yak-ukrayinski-studenty-zminyly-istoriyu.html>
8. Кушнір М., Гнатюк О. Радіо свобода. Революція гідності завершилася, але досі триває революція духу – Ілля Коротенко. [Електронний ресурс]. 2015. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/27378477.html>
9. Атрощенко А. The page . Ринок праці України: стан сьогодні та прогнози на 2023 рік. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://thepage.ua/ua/experts/show-vidbuvayetsya-z-rinkom-praci-v-ukrayini-2023>
10. Kantar. Клуб Добродіїв. Всеукраїнське соціологічне дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни» [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf>
11. @siriy_ua. Закінчується наш збір «Виявляємо – знищуємо»! [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://www.instagram.com/p/CvIBI01MNgp/?igshid=MzRIODBiNWFIZA==>
12. Шпулак Н. Суспільне новини. Шість надихаючих історій про дітей-волонтерів з Хмельниччини. [Електронний ресурс]. 2022. URL : <https://suspilne.media/340818-sist-nadihaucih-istorij-pro-ditej-volonteriv-z-hmelnicini/>
13. МОЖА ЕДУКАСЈА. Вартість навчання за кордоном та витрати на проживання. [Електронний ресурс]. 2023. URL : <https://mojaeducacja.com/cina-navchanna-za-kordonom>
14. PISA UKRAINE. PISA – дослідження заради якості освіти. [Електронний ресурс]. 2019. URL : <http://pisa.testportal.gov.ua>

Секція

МОЛОДІЖНА УЧАСТЬ І МОЛОДІЖНА РОБОТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

ЗУБАЛЬ ОЛЕНА

Херсонського національного технічного університету

«МАЯК ВІДБУДОВИ»: ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ МОЛОДІ

*Керівник:
професор кафедри державного управління
місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
доктор наук з державного управління, професор, кандидат технічних наук
Половцев О. В.*

*Наукову роботу присвячено актуальній проблемі молодіжної участі і молодіжної роботи в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Молодь як найбільш проактивна ланка суспільства є головним соціальним ресурсом, післявоєнного відновлення та подальшого розвитку України. Як власники підприємницьких спроможностей, *hard i soft skills*, здатності до швидкої адаптації та розуміння необхідності відповідності до сучасних тенденцій, молоді громадяни виступають суб'єктом повоєнної відбудови, який співпрацюватиме з владою, основним завданням якої є відтворення життя населення, як «маяк», що вказує напрямки розвитку, максимального задоволення потреб населення та формує нову генерацію української молоді.*

Мета роботи: *запропонувати проєкт «Маяк Відбудови» як інструмент формування нової генерації молоді задля забезпечення швидкого та ефективного повоєнного відновлення України.*

Завдання роботи:

Проаналізувати дослідження перспектив та тенденцій серед української молоді щодо участі в суспільному та громадському житті в умовах воєнного стану та відновлення держави;

Розробити та охарактеризувати перший етап проєкту «Маяк Відбудови», що включає утворення у представників молоді інформаційного базису розуміння їх ролі і місця у процесах змін;

Розробити та охарактеризувати другий етап проєкту «Маяк Відбудови», що включає формування знань та практичних навичок для перетворень у країні.

***Методика дослідження.** На основі аналітичного методу зроблено аналіз статистичних досліджень з сучасних тенденцій серед молоді; на основі системного аналізу розглянуто молодь як значущий елемент соціальної системи України; на основі методів індукції та дедукції сформовано бачення можливостей молодіжної участі та молодіжної роботи в часи воєнного стану та післявоєнного відновлення; на основі методу моделювання подано двоступеневий проєкт «Маяк Відбудови».*

***Загальна характеристика.** Наукова робота складається з трьох розділів, вступу, висновків та списку використаних джерел. У ході роботи було проаналізовано дослідження перспектив та тенденцій серед української молоді щодо участі в суспільному та громадському житті в умовах воєнного стану та відновлення держави. Визначено готовність молоді до демонстрації активної громадської позиції у суспільному житті України. Було розроблено та охарактеризовано перший етап проєкту «Маяк Відбудови», що включає утворення у представників молоді інформаційного базису розуміння їх ролі і місця у процесах змін, та другий етап проєкту «Маяк Відбудови», що включає формування знань та практичних навичок для перетворень у країні.*

У статті розкрито особливості змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностування творчих здібностей учнів.

ВСТУП

Незважаючи на те, що бойові дії в Україні тривають, процес відновлення вже почався навіть без єдиного загальнонаціонального плану «регенерації», розробленого владою, який мав би юридичну силу та використовувався іншими суб'єктами відбудови як стратегічний документ. За умови відсутності загальнонаціонального плану відновлення, «драйвером» відбудови стають громади. Найбільш активними представниками громад виступають молоді громадяни, які стикаються з великою кількістю труднощів: неузгоджене законодавство щодо створення планів відновлення, відсутність загальнодержавної «рамки» щодо відновлення, нестача кваліфікованих спеціалістів та фінансування тощо.

Але первинною та найсуттєвішою проблемою є нерозуміння молоддю вагомості і потенційних форм власного впливу на прийняття рішень владою та хід післявоєнного відновлення. Відсутність актуального та пристосованого до реалій законодавчого положення чи закону, що регулював би партнерські відносини між владою та молоддю від «а» до «я» викликає неясність в останніх у власних перспективах впливати на суспільне життя та майбутнє держави. Так само на даний момент не існує ініційованих владою та спеціально передбачених задля виховання активного відповідального покоління проєктів щодо надання молоді необхідної інформації і розуміння змістовності їх можливих дій стосовно їх участі та роботи в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Для публічної влади, яка включає органи державного управління та

адміністрування, місцевого самоврядування та громадські організації, участь молоді є ключовою складовою успішного розвитку, підтримки демократичних принципів та відновлення суспільства в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Молодь володіє енергією, творчим підходом та розумінням сучасних тенденцій, що необхідні для впровадження інноваційних рішень щодо планування та формування майбутнього України та контролю за забезпеченням потреб усіх груп населення. Цей прошарок суспільства вже не зв'язаний зобов'язаннями минулого, що дозволить позбутися остаточних впливів радянських управлінських моделей. З огляду на це, сприяння заохоченню до молодіжної участі та надання теоретичного та практичного досвіду використання власних ресурсів для впливу на регулювання суспільного життя дозволяє владі у довгостроковій перспективі забезпечити державу відповідальною, проактивною генерацією молоді, яка братиме участь у післявоєнному відновленні, формуванні стратегічного бачення майбутнього країни, реалізації поставлених задля цього цілей та удосконаленні навичок та знань нового покоління.

Розділ І.

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОЛОДІЖНОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Українська влада ще з початку незалежності нашої держави вважає молодь важливою складовою українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально-економічного прогресу. 15 грудня 1992 року Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», 5 лютого 1993 року Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», що втратив чинність від 22 травня 2021 на підставі ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року № 1414-IX, яким визначаються загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні. Відповідно до статті 1 вищезгаданого Закону молодь – молоді особи – особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [3].

Неважко помітити, що найактивнішими представниками громад всіх часів, своєрідним каталізатором суспільних перетворень завжди є молодь. Неможливо собі уявити не лише політичного, але й економічного і

культурного життя в ХХІ столітті поза молодіжним ракурсом. Молодь завжди гостро реагує на соціальні та політичні перетворення і, як не парадоксально, стає першою жертвою як їх активний учасник та вразливий прошарок суспільства.

Різноманітні молодіжні рухи несуть в собі довгу історію зміни та розвитку. Вони пройшли тривалий культурний та історичний шлях від самодіяльних клубів за інтересами до найпотужніших у суспільстві утворень, які стали практичними засобами самореалізації багатьох молодих поколінь. Діяльність молоді, у вигляді участі у громадському житті чи прямій співпраці з представниками публічної влади, являє собою механізм, що відкриває канали зв'язку, комунікації в середовищі одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством в цілому, як вихідці з усіх класів і соціальних прошарків.

Наразі наша держава перебуває у ще одному періоді криз та перетворень всіх сфер життя – війні. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну спричинило людські втрати, переміщення населення як всередині країни, так і за кордон, а також стало причиною примусової депортації українців до РФ. Найбільшої уваги в таких умовах потребує саме молодь, яка тільки здобуває освіту, шукає своє місце на ринку праці, створює власну сім'ю. Унаслідок повномасштабного вторгнення одним довелось обмежити свою звичну діяльність, іншим — відмовитися від неї повністю. Молоді люди консолідувалися та почали активно брати участь у волонтерстві, збирати та розвозити гуманітарну допомогу, допомагати військовим, ВПО та біженцям, вступати до лав Збройних Сил України. Аби підтримати молодих людей, допомогти реалізувати їхній потенціал і повною мірою включити їх у процес відновлення країни та до прийняття рішень на місцевих рівнях, важливо вчасно визначити їхні потреби, запити та становище загалом. З іншого боку, повномасштабне вторгнення РФ призвело до значного зростання громадської активності молоді, що спонукає до залучення молоді до процесу відновлення, громадянської та політичної діяльності.

Також важливо зазначити, що програма розвитку ООН та Представництво Фонду ООН в галузі народонаселення визнають саме молодь ключовими агентами змін у розвитку стійкості та сталого відновлення, а в довгостроковій перспективі — сталого миру [1]. З огляду на це та на статус представників і наразі головних захисників демократичних принципів, публічна влада України має прагнути якомога активніше заохочувати громадськість, і насамперед найактивнішу її ланку – молодь, до управління державою, оскільки головним інтересом демократичної влади є національний.

Зі свого боку молоді необхідно мати розуміння вагомості власного

залучення в управлінські процеси навіть на рівні невеликих громад. Для якісної і кількісної оцінки цього усвідомлення наведемо результати дослідження 2023 року «Вплив війни на молодь в Україні», підготовленого ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії.

Опитування молодих людей показало, що серед них поширене бажання залучатися до процесу післявоєнного відновлення: 72 % опитаних готові це робити у своїй громаді, але лише 1 % відповіли, що вже це роблять. Складність полягає у тому, що вони не мають чіткого уявлення, як саме можна долучитися до цього процесу, яким може бути їхній внесок. З огляду на це, важливо пояснити молоді, що таке процес відновлення та які напрямки він охоплює (зокрема інформувати про наявність проєкту Плану відновлення України і заходи в межах програм за сферами), а також запропонувати молодим людям чіткі й зрозумілі можливості залучення до нього, джерела з відповідною інформацією [1].

Для підвищення громадської активності молоді, на думку респондентів (-ок), місцева влада або інші стейкхолдери мають зосередитися на створенні проєктів для молоді або за її участі, фінансувати проєкти молодих людей, сприяти або проводити публічні заходи (навчально-освітні та суспільно важливі) для молоді та спільно з іншими віковими групами, відкривати молодіжні центри для дозвілля, розвивати програми стажувань при інституціях [1].

Щоб заохочувати до громадянської або політичної діяльності молодь, яка ще не має відповідного досвіду або не є активною, варто проводити просвітницькі заходи щодо можливих механізмів участі, а також поширювати приклади з успішними практиками такої участі. Загалом у залученні молоді до громадської та політичної діяльності важливо зосереджуватися не лише на молодіжній політиці та участі в діяльності молодіжних рад та молодіжних центрів, але також на підвищенні громадянської активності молоді в інших сферах життя громад і суспільства. Зокрема молодь можна залучати до роботи органів місцевого самоврядування різних рівнів не лише через молодіжні ради, а й через програми стажувань, зустрічі з місцевими та національними політиками та державними службовцями, участь молодіжних організацій у роботі громадських рад при органах виконавчої влади.

Так, наприклад, задля налагодження успішної співпраці органів місцевого самоврядування було створено посібник «Як впровадити програму стажування для молоді?» у межах програми «Мріємо та діємо» за

фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у партнерстві з Міжнародним республіканським інститутом (MPI), де зазначається покрокова інструкція для посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо співробітництва з молоддю [4].

Незважаючи на величезні втрати від війни, молодь залишається колосальним джерелом соціальних ресурсів, що передують зміцненню стабільності українського суспільства [1]:

– Зростання громадської активності. Частка молоді, що займається волонтерством, зросла з 20 % до 42 %. На противагу 6 %, які вперше долучилися до волонтерської діяльності протягом останніх 12 місяців в 2021 році, у 2022 році таких було вже 30 %. Також значно збільшилась частка молодих людей, які серед життєвих цілей зазначили — бути корисними своїй країні: з 6 % у попередній хвилі до 37 % цього року.

– Зростання частки тих, хто не хоче виїжджати з України з 49 % в 2021 році до 66 %. Це може пояснюватись як посиленням патріотичних настроїв та соціальної згуртованості, так і виїздом частини молоді за кордон (тоді як ті, хто не хотів виїжджати, частіше залишались в Україні або повертались з-за кордону).

– Бажання 76 % молодих людей, які виїхали через війну за кордон, повернутись в Україну. Зокрема, 64 % планують повернутися до свого населеного пункту, в якому раніше проживали, і тільки 2 % — вже до іншого (решта не визначились). Прикметно, що 57 % молоді за кордоном серед найважливіших цілей в житті зазначили бути корисними Україні.

– Єдність у баченні умов миру і майбутнього України. Молодь одноставно підтримує територіальну цілісність України: 86 % респондентів визначили як абсолютно неприйнятний варіант «Україна претендує лише на ту територію, яка підконтрольна їй станом на сьогодні», а 71 % так само відкинули варіант встановлення миру, за якого Україна контролюватиме територію станом на 23 лютого 2022 року.

Молодь з її потенціалом варто залучати до участі у різних напрямках процесу післявоєнного відновлення, але перш за все надати усвідомлення власного впливу та необхідності бути «маяком» відбудови: направляти владу у найбільш потребуючі сфери суспільного життя та формувати нову генерацію проактивної молоді.

Таким чином, задля максимального залучення молоді до громадської участі в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови, автор пропонує двоступеневий проєкт «Маяк Відбудови». За логікою побудови проєкту перший етап формує у молоді інформаційний базис розуміння їх ролі і місця у процесах змін, а другий – практичні навички для перетворень, дозволяючи обробити отриману інформацію на практиці, у такий спосіб

утворюючи вже знання нової генерації проактивного покоління української молоді.

Розділ II.

ПЕРШИЙ ЕТАП ПРОЄКТУ «МАЯК ВІДБУДОВИ»: УТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО БАЗИСУ

Усвідомлення молоддю власної вагомості у ході змін у державі має велике значення для публічної влади та суспільства з ряду об'єктивних причин. По-перше, молодь, яка має такий інформаційний базис, враховує не лише поточні потреби і інтереси, але й довгострокові наслідки своїх дій для суспільства і навколишнього середовища. Вона працює на користь сталого розвитку, збереження ресурсів і збалансованого економічного зростання. По-друге, молодь об'єднуватиме громади і створюватиме ініціативи для подолання викликів відновлення України. Її дії, демократична позиція та спрямованість до відповідності європейським стандартам сприятимуть стабільності у країні, розвитку нових технологій і практик, що поліпшують якість життя та робитимуть суспільство більш конкурентоспроможним. По-третє, молодь стане прикладом для наслідування в очах підростаючого покоління та поширюватиме отриману інформацію через практику, що формуватиме знання та навички для участі в управлінні відновленням та подальшим розвитком України.

Місія першого етапу проєкту «Маяк Відбудови» – показати вагомість та шляхи впливу змістовної молодіжної участі у суспільному житті.

Мета I етапу проєкту:

1. Формування молодої, прогресивної регіональної еліти, здатної успішно реформувати країну, виходячи з нагальних потреб сьогодення, як то, зміцнення обороноздатності, підвищення культурно-освітнього рівня громадян держави, поширення практик місцевого самоврядування, побудови справедливого та незалежного суду, розвитку ринкової економіки, творення режиму інформаційної та енергетичної безпеки, подальшої інтеграції у європейські та трансатлантичні структури тощо.

2. Поширення справжніх загальнолюдських цінностей (честь, порядність, професійність, патріотизм тощо) у міцній зв'язці із духовними цінностями та традиціями українського народу.

3. Розвинення навичок командної роботи в комфортних та некомфортних ситуаціях як основу для сучасного адаптивного та своєчасного реагування на динамічні виклики сьогодення.

4. Реалізація особистісного потенціалу, націленого на формування соціальної креативності, готовності та здатності брати на себе відповідальність, прогнозувати можливі наслідки власних дій.

Учасниками I етапу проєкту «Маяк Відбудови» є студенти вищих навчальних закладів, партнерами – вищі навчальні заклади (адміністрація, викладачі), громадські організації та організатори проєкту.

Сутність I етапу проєкту «Маяк Відбудови» полягає у наданні можливості кожному учаснику отримати розуміння форм власного впливу на відновлення України вже під час війни та після перемоги, здобути навички позитивної та результативної комунікації, набути сміливості у здійсненні своїх планів, готовності ризикувати та здатності прогнозувати наслідки своїх дій для себе та оточуючих і нести відповідальність за свої дії.

Участь у I етапі проєкту – це шанс знайти для себе шляхи реалізації в особистісному, соціальному та професійному аспектах; місце, де, залишаючись індивідуальністю, можна знайти однодумців у баченні напрямків та способів розвитку України, де формуються нові соціальні контакти, які можуть спрацювати у подальшій кар'єрі; інструмент підготовки та ефективного відбору перспективних лідерів змін, що направлятимуть відновлення України згідно з сучасними тенденціями та потребами всіх соціальних прошарків суспільства.

Підготовка до I етапу проєкту «Маяк Відбудови» являє собою насамперед конкурсний відбір учасників серед молоді. Інструментами відбору є анкети, що необхідні також і для створення бази даних, та результати оцінювання есе за темою «Нове покоління України». Каналом комунікації є сайт програми та електронне листування з усіма зацікавленими.

Реалізація I етапу проєкту «Маяк Відбудови» тематично націлена на інтенсивне формування уявлення про молодіжного лідера та його значення у суспільстві з урахуванням ефекту позитивного та результативного лідерства, формування навичок творення команд та ефективної командної роботи, набуття та закріплення комунікаційних навичок, а також отримання практичного досвіду командної роботи. Форми роботи з аудиторією – тренінги із застосуванням мультимедійного обладнання, дискусії, рольові та ситуаційні ігри, ігри-імітації.

Дискусійний майданчик передбачає позиціонування лідерів у форматі активного діалогу, що актуально як для запрошених лідерів, які вже є прикладами активної участі у відновленні та розвитку України, так і для лідерів, що проявилися на I етапі проєкту «Маяк Відбудови».

Командні завдання є імітаційною грою, що наближає учасників до справжніх умов творення державних проєктів, дозволяє зрозуміти складність та відповідальність таких дій, переосмислити власну оцінку щодо роботи тих людей, які опікуються створенням прогнозів, планів, стратегій та реформ у країні.

Тож основними структурними компонентами I етапу проєкту є: чотири тренінги, командні завдання, їх презентації та дискусійні майданчики. При цьому школа складає єдину цілісність, де кожен елемент доповнює та підсилює інші.

Тематика тренінгів:

1. Будь лідером: твори майбутнє.
2. Веди за собою: твоя команда змін.
3. Змінюй простір навколо себе: проєкти твоєї громади.
4. Включайся: чому і як молодь має брати участь у відновленні України.
5. Командне завдання: «Ти – маяк відбудови: направляй владу».

Для проведення тренінгів залучаються висококваліфіковані та досвідчені тренери. За підсумками I етапу проєкту «Маяк Відбудови» учасники отримують сертифікати та запрошуються до участі у II етапі проєкту «Маяк Відбудови» вже як тренери, що закріплять отриману інформацію практикою ведення за собою та допоможуть наступникам сформувати знання та навички.

Таким чином, перший етап проєкту дозволяє підготувати активну відповідальну молодь, участь якої у відновленні громад та країни в цілому набуває особливої актуальності у зв'язку з новими викликами під час кризових періодів, для яких необхідні ідеї, ентузіазм та розуміння сучасних тенденцій глобального розвитку.

Випускники I етапу проєкту «Маяк Відбудови» усвідомлюватимуть, що взаємодія органів публічної влади і молоді може бути ефективною за умови дотримання принципів системного і постійного характеру, партнерської рівності, сфокусованості на проблемах та нагальних потребах громад та суспільства в цілому, субсидіарності, відкритості (перш за все поінформованості громадян, і насамперед молоді, у ключових аспектах, що стосуються благополуччя суспільного, громадського життя) та зможуть передати дане розуміння та сформувати знання нової генерації молоді.

Розділ III.

ДРУГИЙ ЕТАП ПРОЄКТУ «МАЯК ВІДБУДОВИ»:

ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК

Нове покоління формує нове майбутнє, згідно з тими принципами, яких його навчили та яких воно дотримується, а також не прив'язується до стереотипів та поглядів минулого. Звідси помітно потребу в абсолютно новій генерації українців, яка відновлюватиме Україну та пришвидшить повну інтеграцію європейських норм та стандартів. Виховання нового покоління відповідно до демократичних постулатів вимагає навчання ще з

юного віку, до якого можна залучати студенток і студентів (випускників I етапу проєкту «Маяк Відбудови»), які б проводили додаткові освітні заходи із застосуванням підходу «рівний – рівному», що є ефективним у сприйнятті значущої інформації, перетворенні її на знання та поданні прикладу слухачам.

Місія II етапу проєкту «Маяк Відбудови» – сформувати з отриманої інформації на I етапі знання та практичні навички нової генерації проактивної молоді. Цей етап проєкту – інструмент патріотичного виховання та професійного розвитку, спрямований на активізацію громадянського суспільства та формування основ включення молоді до повоєнної відбудови. Мета II етапу проєкту: навчання молоді основам участі в громадському житті та включення їх в процеси післявоєнного відновлення, формування молоді, прогресивної місцевої та регіональної еліти, здатної в майбутньому успішно відновлювати і реформувати країну, свій регіон, свій населений пункт.

Цілі II етапу проєкту «Маяк Відбудови»:

1. Активізація громадянської активності шляхом громадянської освіти, створення комунікаційних площадок для навчання та набуття досвіду, залучення молоді до активних процесів самоорганізації та участі у повоєнних перетвореннях на територіях.

2. Об'єднання активної молоді навколо процесу повоєнного відновлення.

3. Поширення справжніх загальнолюдських цінностей (честь, порядність, професійність, патріотизм тощо) у міцній зв'язці із духовними цінностями та традиціями українського народу.

4. Реалізація особистісного потенціалу молодих громадян, націленого на формування соціальної креативності, готовності та здатності брати на себе відповідальність за власне майбутнє.

Завдання проєкту:

- ознайомити молодь із побудовою політичної системи країни;
- дати знання основ системи управління населеним пунктом;
- ознайомити з базовими формами активності у громадському житті;
- навчити аналізувати та виокремлювати проблеми повоєнного відновлення населеного пункту;

- навчити формувати ідеї змін і відновлення у громаді та створювати проєкти на їх основі;

- навчити розробляти проєкти, важливі та необхідні для мешканців населеного пункту;

- навчити основам взаємодії з місцевою владою;

- навчити працювати у проєктній команді;

- розвинути навички командної роботи в комфортних та

некомфортних ситуаціях;

– показати способи поширення проєктів серед мешканців населеного пункту та залучення до їх підтримки.

Організатори: обласна військова адміністрація, заклади вищої освіти.
Учасники: 20-30 представників молоді (школярі старших класів та студенти).
Формат проведення: офлайн тренінги та практики у формі школи вихідного дня.

Алгоритм II етапу проєкту «Маяк Відбудови»:

1. Проводиться відбір учасників проєкту у дві групи.
2. Початок занять кожної команди йде з уступом в один тиждень.
3. Кожна група учасників проходить навчання, що складається з чотирьох тижнів занять. Початок кожного дня занять о 10.00, завершення о 15.00. Проведення тренінгів та практик забезпечують тренери – викладачі навчальних закладів-організаторів та випускники I етапу проєкту «Маяк Відбудови».
4. Кожна група учасників розбивається на команди по 4-5 осіб: всього 10-12 команд.
5. У ході проведення першого блоку тренінгів, на другий день занять першого тижня, кожна команда презентує перше домашнє завдання.
6. В ході практичних занять команди розробляють детальні проєктні заявки за формою подань проєктів до громадського бюджету свого міста.
7. В подальшому кожна команда має підготувати власний проєкт щодо повоєнного відновлення свого регіону. За результатами навчання планується підготовка учасниками команд 10-12 проєктів повоєнного відновлення територій.
8. На п'ятому тижні проводиться презентація підготовлених командами проєктів та визначення переможців.
9. Презентація підготовлених командами проєктів проводиться у формі командного захисту проєкту з наявністю комп'ютерної презентації у форматі *Power Point*.
10. За результатами представлених проєктів журі визначає переможців. Переможці отримують призи.
11. Усі учасники проєкту нагороджуються спільним сертифікатом від ОВА та закладів вищої освіти.
12. Журі проєкту складається з представників регіональної влади, місцевих активістів, представників ГО, інших суспільно активних категорій мешканців регіону.
13. Медіа супроводження проєкту здійснюється через сторінки ОВА, вищих навчальних закладів, особисті сторінки учасників і тренерів, залучених додатково сторонніх медіа ресурсів.

14. Для поширення ідей повоєнного відновлення територій запрошуються до дискусійного майданчику з учасниками представники територіальної влади, громадські активісти, волонтери.

Зміст II етапу проєкту: теоретична частина проєкту – офлайн тренінги:
Блок 1.

1. Твій особистий проєкт: майбутня траєкторія власних досягнень і успіху в Україні. Тренінг.

2. Твоя країна: система влади в Україні. Тренінг.

3. Повоєнне відновлення: чому молодь має бути активною. Тренінг.

4. Лідерство: формування особистого потенціалу та розвиток лідерських якостей. Тренінг.

5. Тайм-менеджмент або як все встигнути? Тренінг.

6. Команда проєкту: як її сформувати. Тренінг.

7. Проєкт – інструмент повоєнного відновлення міста. Робимо місто комфортним для життя. Тренінг.

Домашнє завдання 1. *«Якою Ви бачите Україну через 10 років?»*

Блок 2.

1. Як перетворити власну ідею в ефективний проєкт. Аналіз проблем повоєнного відновлення міста, розробка ідей. Відбір ідей. Тренінг.

2. Як перетворити власну ідею в ефективний проєкт. Аналіз проблем повоєнного відновлення міста, розробка ідей. Відбір ідей. Практика

3. Мистецтво написання проєкту. Проєктна робота. Написання заявки. Тренінг.

4. Бюджет проєкту як ключовий критерій успіху реалізації. Розробка бюджету проєкту. Тренінг.

5. Бюджет проєкту як ключовий критерій успіху реалізації. Розробка бюджету проєкту. Практика.

6. Як популяризувати проєкт в громаді. Розробка кампанії лобіювання. Тренінг.

7. Як популяризувати проєкт в громаді. Розробка кампанії лобіювання. Практика

8. Формування громадської підтримки проєктних ініціатив. Тренінг.

Домашнє завдання 2. *«Від мрій до дій: наші ідеї та проєкти повоєнної відбудови»*

Таким чином, II етап проєкту «Маяк Відбудови» дозволяє сформувати нове проактивне покоління українців, яке розуміє шляхи впливу на управління громадами та країною, в цілому. Соціально відповідальна та

розвинута молодь грає важливу роль у розвитку громадянського суспільства. Вони можуть створювати та підтримувати громадські організації, ініціативи та проекти, що сприяють покращенню суспільства. Молодь, яка має можливість виражати свої ідеї та надавати їх як напрямки розвитку для влади, слугуючи їй «маяком», сприятиме впровадженню інноваційних рішень у різних сферах, включаючи економіку, науку, технології та соціальну сферу. Така активність, залученість у життя народу та досягнення молоді позитивно впливатимуть на імідж України як демократичної, правової, соціальної держави, що йде шляхом євроінтеграції.

Короткостроковими результатами проекту «Маяк Відбудови» є активізація громадянської активності молоді у процесах повоєнного відновлення; формування власної спроможності молодих мешканців області до участі у змінах та відповідальності за власне майбутнє; розробка проектів розв'язання проблем повоєнного відновлення; започаткування та активізація молодіжного руху щодо повоєнного відновлення; започаткування проектного навчання серед молоді. Довгострокові результати проекту: розбудова демократії; розвиток громадянської активності серед молоді; поширення та сприйняття демократичних цінностей; патріотичне виховання молоді у міцній зв'язці із духовними цінностями та традиціями українського народу; позитивне сприйняття мешканцями суспільно-значущих проектів влади щодо активізації громадянської активності молоді та розбудови демократії.

Висновки

Молодь є майбутнім країни, і її участь в суспільному житті, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, вкрай важлива для стабільності та розвитку суспільства. Молоді громадяни є не лише активним демографічним сегментом, але й найбільшим джерелом енергії, інновацій та нових підходів до вирішення складних проблем, що виникають в часи воєнного стану та як наслідки після нього.

Молодіжна активність як ініціативна та добровільна участь громадян у житті суспільства та виробленні державної та місцевої політики у різних, важливих для людей сферах, є важливим складовим елементом демократичного суспільства. Органи публічної влади мають підтримувати дану ініціативу шляхом створення сприятливих умов для її виникнення та реалізації. Підтримку та сприяння залученості молоді до участі в суспільному житті слід розглядати як один з провідних чинників вирішення стратегічних завдань у сфері забезпечення конкурентоспроможності і національної безпеки України, становлення

громадянського суспільства, забезпечення гідних умов життя громадян.

Стратегічний курс розвитку та відбудови України повинен розглядати молодь як базовий соціальний ресурс держави і суспільства. Це, насамперед, означає підвищення ступеня уваги до проблем молоді, принципова зміна ставлення до неї на всіх рівнях влади, а також оптимізацію системи інформування молоді щодо можливостей своєї участі та роботи в Україні. Одна з основних цілей публічної влади полягає у створенні умов для самореалізації та творчого розвитку кожного молодого громадянина України, реалізації інноваційного потенціалу молоді у всіх сферах суспільного життя, вихованні покоління людей здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, зберігати й примножувати цінності народу України та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, демократичну, правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Саме молодь має потужний потенціал та бажання для розвитку суспільства та швидкої відбудови держави, слугуючи для влади «маяком» на шляху до благополуччя та максимального задоволення потреб мешканців. Поширення корисної достовірної інформації, урізноманітнення засобів зв'язку, забезпечення потребуючого населення гуманітарною допомогою, розуміння сучасних тенденцій: лише невелика частка внутрішніх ресурсів, які використовує молодь уже зараз. Саме тому вона як головний агент змін і сприяння розвитку суспільства в умовах воєнного стану та відновлення має бути підтримана та стимульована у своїх зусиллях владою за допомогою проєкту «Маяк Відбудови», що може на першому етапі надати інформаційний базис розуміння ролі і місця молоді у процесах змін в публічному управлінні, завдяки якому на другому етапі проєкту випускники сформуєть знання та практичні навички для перетворень в часи відновлення країни, що стане гарантією постійного розвитку України згідно з демократичними принципами та європейськими нормами і стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інна Волосевич, Ірина Когут, Тетяна Жерьобкіна, Юлія Назаренко. Вплив війни на молодь в Україні: Дослідження. Київ, 2023. 76 с. URL : [https://ukraine.unfpa.org/uk/state %20of %20youth %20survey](https://ukraine.unfpa.org/uk/state%20of%20youth%20survey)

2. Київський міжнародний ін-т соціології в рамках проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», який реалізується ІСАР «Єднання» у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (АМР США). Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення :

Дослідн. проєкт. 2023. 235 с. URL :
[https://ednannia.ua/images/Master version UKR Rebuilding.pdf](https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf)

3. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

4. Програма «Мріємо та діємо», яка впроваджується за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та виконується IREX у партнерстві з Міжнародним республіканським ін-том (MPI). Як впровадити програму стажування для молоді. Посібник для органів місцевого самоврядування. 2023. 37 с. URL : <https://iri.org.ua/navchalni-resursy/yak-vprovadyty-prohramu-stazhuvannya-dlya-molodi-posibnyk-dlya-orhaniv-mistsevoho>

Секція

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ

КРАСНА ВІКТОРІЯ

*Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»*

РІВЕНЬ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ

*Керівник –
старший викладач кафедри основ медицини
Дуткевич-Іванська Ю. В.*

Вступ

У зв'язку із великою емоційною напруженістю професійної діяльності та навчання, відповідальністю і складністю цих періодів в житті людини, збільшується ризик розвитку синдрому емоційного вигорання. Проблема емоційного вигорання має більш прикладне значення, хоча інтерес дослідників зріс порівняно недавно. Як правило, вона досліджується в проблемному полі організаційної психології, як специфічна професійна ситуація, що виникає на різних етапах трудової діяльності та навчання. Але в останні кілька років дослідників привертає все більше саме «вигорання» серед студентської молоді. Так, за даними С. Р. Джекобса і Д. Додда, 40 % студентів у світі мають ту чи іншу ступінь емоційного вигорання.

Увага до синдрому емоційного вигорання зумовлена й тим, що він впливає на все життя особистості, призводить до втрати здоров'я, психологічних проблем та деструктивних особистісних змін. На сьогоднішній день проблема емоційного вигорання займає значне місце як у вітчизняній так і зарубіжній психології. Науковці намагаються віднайти результативні та дієві способи його профілактики. Водночас профілактика

емоційного вигорання недостатньо вивчена і потребує постійної уваги та розробки дієвих психологічних заходів та рекомендацій. Відсутність механізму відбору на роботу, низька підготовленість до роботи (теоретична та психологічна), невідповідність працівників вимогам керівництва та їх невдоволеність професійною діяльністю є причинами виникнення емоційного вигорання. «Ніщо так не є для людини сильним навантаженням і таким самим випробовуванням, як інша людина», – ця метафора належать Рогінській Т.І., яка досліджує феномен емоційного вигорання.

Сутність проблеми полягає в тому, що з одного боку в літературі міститься значна кількість методичних рекомендацій та засобів профілактики синдрому емоційного вигорання, а з іншого, їх використання є не завжди ефективним.

Мета дослідження: за допомогою аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури здійснити теоретичне та практичне дослідження аспектів виникнення феномену емоційного вигорання серед студентської молоді, основних його причин розвитку та розробити рекомендації стосовно профілактики та попередження даного синдрому.

Завдання дослідження:

1. Ознайомитись із науково-методологічною літературою з проблеми дослідження та виділити основні поняття.
2. Визначити чинники синдрому емоційного вигорання.
3. Описати методи профілактики синдрому емоційного вигорання.
4. Виділити результати дослідження та зробити певні висновки.

Об'єкт дослідження: синдром емоційного вигорання серед студентської молоді факультету здоров'я та фізичного виховання.

Предмет дослідження: процес формування феномену емоційного вигорання серед студентської молоді та методи його профілактики.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел, метод анкетування, методи математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів – отримані результати нашого дослідження можна використовувати на заняттях із дисциплін «Основи здорового способу життя», «Психологія» у вищих навчальних закладах.

Структура наукової роботи: робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури (27 найменувань) і 2 додатків. Повний обсяг роботи – 41 сторінка. У тексті містяться: 2 таблиці та 1 рисунок.

РОЗДІЛ І. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Поняття «емоційного вигорання»

Термін «емоційне вигорання» був введений американським психіатром Х. Дж. Фрейденбергером в 1974 р. для характеристики психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги [22].

Спочатку цей термін позначав стан знемоги, виснаження, зв'язане з відчуттям власної даремності. Поняття вигорання («*burnout*») зазвичай використовується для позначення стану фізичного, емоційного і психічного виснаження, що викликається тривалою включеністю в ситуації, що містять високі емоційні вимоги, які, у свою чергу, найчастіше є наслідком поєднання надмірно високих емоційних витрат з хронічними ситуативними стресами, що переживається людиною [19].

Вперше на цю проблему звернули увагу американські фахівці у зв'язку із створенням і масовим розповсюдженням соціальних служб, працівники яких, що мають професійну освіту (спеціальну підготовку) в області психології або соціології, за службовим обов'язком вступали в постійні контакти з відвідувачами, що приходили до них зі своїми різноманітними і, як правило, досить важкими проблемами. Часто їх єдиним обов'язком в подібних випадках було надання психологічної підтримки — вислухати, підтримати, якщо можливо, щось порадити.

Не дивлячись на спеціальну підготовку і підбір персоналу, керівництво служб через деякий час їх роботи нерідко стикалося з фактами незадовільної роботи співробітників, перш за все зі скаргами відвідувачів на їх неувагу, байдужість і навіть грубість. Проведені дослідження привели до виявлення своєрідного професійного стресу — «стресу спілкування», який у поєднанні з іншими професійними стресами, приводить до виникнення так званого феномена «емоційного вигорання» [18].

Перша стаття К. Маслач на цю тему, опублікована в журналі «*Human Behavior*» в 1976 р., за її власним визнанням, викликала величезний і несподіваний відгук, перш за все серед непрофесіоналів. Вона отримала безліч листів від людей самих різних «допомагаючих» професій. Тільки після десяти років з проблеми синдрому «вигорання» було опубліковано більше тисячі статей, створені спеціальні методики діагностики синдрому «вигорання». І якщо спочатку мова йшла про опис проблем медичних працівників, то подальші дослідження в цій області дозволили розповсюдити виявлену феноменологію на ширший круг професіоналів.

У книзі К. Маслач, опублікованої після шести років, мова йде вже і

про вчителів, вихователів, поліцейських і т.д. К. Кондо визначає синдром «емоційного згорання» як дезадаптацію до робочого місця через надмірне робоче навантаження і неадекватні міжособові відносини. Цьому визначенню відповідає і дане ним тлумачення поняття «вигорання», до якого схильні перш за все ті, хто альтруїстично й інтенсивно працює з людьми. Така емоційно напружена робота супроводжується надмірною витратою психічної енергії, приводить до психосоматичної втоми (виснаження) і емоційного виснаження (вичерпання) в результаті з'являються неспокій (тривога), роздратування, гнів, занижена самооцінка на тлі прискореного серцебиття, задуха, шлунково кишкові розлади, головні болі, знижений тиск, порушення сну; як правило, виникають і сімейні проблеми.

Дія стресогенних чинників, що викликають явище «емоційного вигорання» охоплює значний круг професій, розширюючи число схильних до цього захворювання [20]. Первинні дослідження цього явища носили в основному описовий і епізодичний характер. Але в 1981 р. К. Маслач, одна з провідних фахівців з вивчення «емоційного вигорання», деталізувала цей феномен як особливий стан, що включає відчуття емоційного виснаження, знемогу; симптоми дегуманізації, деперсоналізації; негативне самосприйняття, а в професійному плані — втрату професійної майстерності [22].

У 1983 р. Е. Махер в своєму огляді узагальнює перелік симптомів «емоційного вигорання»: зниження працездатності; психосоматичні нездужання, безсоння, негативне ставлення до клієнтів, до самої роботи; мізерність репертуару робочих дій; зловживання тютюном, кавою, алкоголем, наркотиками; відсутність апетиту або ж навпаки переїдання, негативна «Я-концепція»; агресивні відчуття (дратівливість, напруженість, тривожність, неспокій, схвильованість, перезбудження, гнів); знижений настрій і пов'язані з ним емоції (цинізм, песимізм, відчуття безнадійності, апатія, депресія, відчуття безглуздя); переживання відчуття провини [18].

У 1982 році К. Маслач виділила важливі характеристики особи, схильної до синдрому, а саме: індивідуальна межа можливостей емоційного «Я» протистояти виснаженню, протидіяти «вигоранню» на основі самозбереження; внутрішній психологічний досвід, що включає відчуття, установки, мотиви, очікування; негативний індивідуальний досвід; дистрес, дискомфорт, дисфункції або їх наслідки. Основними ознаками синдрому згорання є:

- відчуття емоційного виснаження;
- наявність негативних відчуттів по відношенню до клієнтів; – негативна самооцінка.

Ці ознаки синдрому відзначають і більшість клініцистів, що вивчали і

спостерігали його прояви [22]. Після того, як ученими були визначені основні ознаки синдрому емоційного вигорання, і цей феномен став загальноновизнаним, закономірно постало питання про виявлення і класифікацію чинників, гальмуючих або сприяючих на розвиток синдрому.

«Синдром вигорання — складний психофізіологічний феномен, який визначається як емоційне, розумове й фізичне виснаження через тривалість емоційного перевантаження». Синдром «вигорання», за описом Cooney (1986) і Naisberg-Fennig (1991), виражається в депресивному стані, відчутті втоми й спустошеності, недостатку енергії і ентузіазму, втраті здатності бачити позитивні результати своєї праці, негативній установці відносно роботи й життя взагалі [22].

Існує також думка, що люди з певними рисами особистості, а саме неспокійні, чутливі, емпатійні, схильні до інтроверсії, що мають гуманістичну життєву установку, схильні ототожнюватися з іншими — більше схильні до набуття цього синдрому [22]. Х. Фрейденбергер характеризує схильних до синдрому «згорання», як співчуваючих, гуманних, м'яких, таких, що захоплюються, ідеалістів, орієнтованих на допомогу іншим, і одночасно нестійких, інтровертних, одержимих нав'язливою ідеєю (фанатичних), і легко солідарних людей [12].

Е. Махер же відносить до цієї категорії людей з низьким рівнем емпатії і схильних до авторитаризму [22]. Є ряд станів людини, які різко зменшують їх мотиваційний потенціал. Так, при монотонності життя, психічному перенасиченні, стомленні зникає бажання виконувати роботу, до якої спочатку був позитивний мотив. Але особливо сильно й тривало впливає на зниження мотиваційного потенціалу стан депресії, що виникає у здорових людей. Відчуття тривоги й депресії є також симптомом емоційного «вигорання».

Депресія (від лат. «*depressio*» — придушення) — це афектний стан, що характеризується негативним емоційним фоном (пригніченістю, тугою, відчаєм) через неприємні, важкі події в житті людини або її близьких. Виникає відчуття безпорадності перед життєвими труднощами, невпевненість у своїх можливостях, що поєднуються з відчуттям безперспективності.

Сила потреб, потягів різко знижується, приводить до пасивної поведінки, безініціативності [17]. Синдром емоційного «вигорання» деякі автори (Махер, Кондо) розглядають як різновид стресу, де клієнти соціальних служб виступають як стресогенні чинники. Проте інші дослідники розглядають «емоційне вигорання» як результат впливу різних стресогенних чинників (Маслач, Абрумова, Жваво). Ефекти, що виникають під впливом стресу схожі з ефектами «вигорання». Абрумова виділяє 5 типів реакцій на стрес, схожих з ефектами «вигорання»:

1. Реакція емоційного дисбалансу – характеризується виразним превалюванням негативної гамми емоцій. Загальний фон настрою знижений.

Людина відчуває відчуття дискомфорту того або іншого ступеня вираженості. Крім широкого діапазону негативно забарвлених емоцій, реакція емоційного дисбалансу характеризується скороченням кола спілкування.

2. Песимістична ситуативна реакція, виражена, в першу чергу зміною світосприйняття, встановленням похмурого забарвлення світобачення, думок і оцінок, видозміною і переструктуруванням системи цінностей. Світ сприймається людиною в «найчорніших» тонах.

Таке сприйняття викликає стійке зниження рівня оптимізму, що, зрозуміло, перегороджує шлях до продуктивного планування діяльності в майбутньому. Реальне планування поступається місцем похмурим прогнозам. Така скутість власної волі, нібито наступаюча не контрольованість подій, що змінилися, або умов що викликають вторинне зниження самооцінки, відчуття незначності і зневіра у власних можливостях.

3. Ситуативна реакція демобілізації відрізняється найбільш різкими змінами у сфері контактів: відмовою від звичних контактів або, щонайменше, значним їх обмеженням, що викликає стійкі, тривалі й болісні переживання самоти, безпорадності, безнадійності. Спостерігається також часткова відмова від діяльності. Практично людина уникає включення в які б то не було сфери діяльності, окрім найнеобхідніших, соціально контрольованих, до яких примушують її встановлені й прийняті нею самою правила й вимоги суспільства.

4. Ситуативна реакція опозиції характеризується ступенем агресивності, що підвищується, зростаючою різкістю негативних оцінок оточуючих і їх діяльність.

5. Ситуативна реакція дезорганізації містить в своїй основі тривожний компонент. Внаслідок цього тут спостерігаються в найбільш вираженому виді соматовегетативні прояви (гіпертонічний і судинно-вегетативний криз, порушення сну) [11].

Існують різні думки щодо впливу особистісних характеристик, але незаперечний той факт, що особистісні якості соціальних працівників відіграють важливу роль у протистоянні синдрому «вигорання». Порівнюючи розвиток «феномена вигорання» у вчителів престижних приватних шкіл Англії і державних шкіл центру Австралії, дослідники Пірс Марк і Джефрі Моллі з'ясували, що «швидкість вигорання» не пов'язана з оплатою праці вчителя. Незначущими опинилися також «рівень інтелекту» і «об'єктивна трудність біографії». «Вигорають» і

розумні, і звичайні, і благополучні, і биті долею люди. Все залежало тільки від одного чинника – від готовності людини брати на себе або віддавати зовнішнім обставинам відповідальність за все, що відбувається в житті.

Психологи ще назвали саме цю готовність рівнем інтернальності – екстернальності. Інтернальність – готовність знаходити вихід в безвихідних ситуаціях – взагалі вважається основним чинником, що допомагає людині вижити. Вона не залежить від віку, але завжди характерна для особистісно зрілих людей. Перекладання відповідальності на зовнішні обставини властиво людям інфантильним, залежним, які шукають опору в кому-небудь більш сильному [1, 5].

1.2. Характеристика стану і симптомів, що призводять до емоційного вигорання

Характеристика стану і симптомів емоційного вигорання з позиції В. В. Бойко (1996), він розглядає симптоми трьох фаз емоційного вигорання [4]. Фаза «напруги» – це нервові напруження, що служить провісником і «запусковим» механізмом у формуванні емоційного вигорання. Тривожне напруження включає кілька симптомів:

1. Симптом «переживання психотравмуючих обставин». Виявляється посилюється усвідомленням психотравмуючих чинників професійної діяльності, які важко або зовсім не можливо усунути.

2. Симптом «незадоволеності собою». В результаті невдач або нездатності вплинути на психотравмуючі обставини, людина зазвичай відчуває невдоволення собою, обраною професією, посадою, конкретними обов'язками.

3. Симптом «загнаності у клітку». Є логічним продовженням розвитку стресу. Цей стан інтелектуально – емоційного затору, глухого кута. 4. Симптом «тривоги і депресії». Виявляється в професійній діяльності в особливо складних обставинах, що спонукають до емоційного вигорання як засобу психологічного захисту [4].

Фаза «резистентності» – виділення її в самостійну фазу умовно. Опір наростаючого стресу починається з моменту появи тривожності. Формування захисту за участю емоційного вигорання відбувається на тлі наступних явищ:

1. Симптом «неадекватного виборчого емоційного реагування». Професіонал неадекватно економить на емоціях, обмежує емоційну віддачу за рахунок вибіркового реагування в ході робочих контактів.

2. Симптом «емоційно-моральної дезорієнтації». Він ніби поглиблює неадекватну реакцію у відносинах з діловими партнерами. Нерідко у професіонала виникає потреба у самовиправданні: не проявляючи

належного емоційного ставлення до суб'єкту, він захищає свою стратегію.

3. Симптом «розширення сфери економії емоцій». Це явище емоційного вигорання має місце тоді, коли дана форма захисту здійснюється поза межами професійної області – в спілкуванні з рідними, знайомими.

4. Симптом «редукції професійних обов'язків». Термін «редукція» означає спрощення. У професійній діяльності редукція проявляється в спробах полегшити або скоротити обов'язки, які вимагають емоційних витрат [4, 8].

Фаза «виснаження» – фаза, яка характеризується падінням загального енергетичного тону і ослабленням нервової системи.

1. Симптом «емоційного дефіциту». До професіонала приходять відчуття, що він вже не може допомагати суб'єктам своєї діяльності, не в стані увійти в їхнє становище, бути спільником і співпереживати, відгукуватися на ситуації, які повинні чіпати, спонукати, посилювати інтелектуальну, вольову і моральну віддачу.

2. Симптом «емоційної відстороненості». Особистість майже повністю виключає емоції зі сфери професійної діяльності. Її майже нічого не хвилює, не викликає емоційного відгуку – ні позитивні обставини, ні негативні.

3. Симптом «особистісної відстороненості, або деперсоналізації». Відзначається повна або часткова втрата інтересу до людини – суб'єкту професійного дії. Виникає деперсоналізований захисний емоційно – вольовий антигуманістичний настрій. Робота здається нецікавою, не представляє соціальної цінності.

4. Симптом «психосоматичних та психовегетативних порушень». Симптом проявляється на рівні фізичного і психічного самопочуття. Зазвичай він утворюється по умовно-рефлекторному зв'язку негативних властивостей: багато з того, що стосується суб'єктів професійної діяльності, провокує відхилення в соматичних або психічних станах [6].

З точки зору В.В. Бойко, емоційне вигорання включає три фази, що характеризуються певними симптомами. Трифазна модель описує фази: «напруги», «резистентності», «виснаження».

Характеристика стану і симптомів емоційного вигорання з точки зору К. Маслач (1976) [13].

К. Маслач (1976) визначає синдром «*burnout*» як тривимірну конструкцію, що включає в себе емоційне виснаження, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень.

1. Емоційне виснаження – як почуття емоційної спустошеності і втоми, викликане власне роботою;

2. Деперсоналізацію – як цинічне ставлення до праці та об'єктам своєї

праці;

3. Редукцію професійних досягнень – як виникнення у працівників почуття некомпетентності у своїй професійній сфері, усвідомлення неспіху в ній.

Таким чином, з позиції К. Маслач, в розвитку емоційного вигорання основними складовими є: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція професійних досягнень.

Сучасний погляд на симптоми емоційного вигорання у Е. В. Елфімова, який виділяє п'ять ключових груп симптомів (2010) [15]:

1. Фізичні – втома, фізичне стомлення, виснаження; зміна ваги; недостатній сон, безсоння; поганий загальний стан здоров'я; утруднене дихання, задишка; нудота, запаморочення, надмірна пітливість, тремтіння; підвищення артеріального тиску;

2. Емоційні – недолік емоцій; песимізм, цинізм і черствість у роботі й особистому житті; байдужість, втома; відчуття безпорадності і безнадійності; агресивність, дратівливість; тривога, посилення ірраціонального занепокоєння; нездатність зосередитися; депресія, відчуття провини; істерики, душевні страждання; втрата ідеалів, надій і професійних перспектив; збільшення деперсоналізації – люди стають безликими, переважає почуття самотності;

3. Поведінкові – при роботі більше 45 годин на тиждень; під час роботи з'являється втома і бажання відпочити; байдужість до їжі; мале фізичне навантаження; виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків; нещасні ситуації – падіння, травми, аварії; імпульсивна емоційна поведінка;

4. Інтелектуальні – падіння інтересу до нових теорій і ідей в роботі, до альтернативних підходів у вирішенні проблем; нудьга, апатія, зниження смаку і інтересу до життя; більша перевага стандартних шаблонів, рутині, ніж творчому підходу; цинізм або байдужість до нововведень; мала участь або відмова від участі в розвиваючих експериментах – тренінгах, освіті; формальне виконання роботи;

5. Соціальні – низька соціальна активність; падіння інтересу до дозвілля, захоплень; соціальні контакти обмежуються роботою; мізерні відносини на роботі і вдома; відчуття ізоляції, нерозуміння інших і іншими; відчуття нестачі підтримки з боку сім'ї, друзів, колег.

Таким чином, емоційне вигорання – це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій (зниження їх енергетики) у відповідь на вибрані психотравмуючі впливи. Емоційне вигорання є формою професійної деформації особистості, розвивається поетапно і для кожного етапу характерні певні ознаки [18].

1.3. Різниця між стресом та емоційним вигоранням

Вигорання може бути результатом постійних стресів, але це не те ж саме, що надмірна кількість стресів. Стрес включає в себе занадто «багато»: надто багато тиску, який вимагає надто багато від людини фізично і психологічно. Люди, що перебувають під стресом уявляють, що, якщо вони зможуть все взяти під контроль, то вони почуватимуться значно краще. Вигорання, зовсім навпаки, означає «нічого» [15].

Переживати вигорання означає відчувати порожність, позбавленість мотивації. Люди, які відчувають вигорання, часто не бачать надію на позитивні зміни в їхньому становищі. Якщо надмірний стрес визначити як потопання в обов'язках, вигорання буде значити те, що людина хоче залишатися суцільно сухим від обов'язків.

Таблиця 1

Різниця між стресом та емоційним вигоранням

<i>Стрес</i>	<i>Вигорання</i>
Характеризується гіпернавантаженням	Уникання навантаження
Емоції гіперактивні	Емоції притупляються
Продукує терміновість і гіперактивність у роботі	Продукує безпорадність і безнадійність
Приводить до відчуття тривоги	Приводить до пригніченості і депресії
Втрата енергії	Втрата мотивації, ідеалів
Найбільша шкода на фізичному рівні	Найбільша шкода на емоційному рівні
Може привести до передчасної смерті	Може привести до втрати почуття цінності життя

1.4. Поширеність синдрому емоційного вигорання

Серед професій, в яких він зустрічається найбільш часто (від 30 до 90 % працюючих), слід зазначити: лікарів, вчителів, психологів, вихователів, соціальних працівників, рятувальників, працівників правоохоронних органів. Майже 80 % лікарів-психіатрів, психотерапевтів, психіатрів-наркологів мають різного ступеня вираженості ознаки синдрому вигорання; 7,8 % – різко виражений синдром, що веде до

психосоматичних та психовегетативних порушень [11].

За іншими даними, серед психологів-консультантів і психотерапевтів ознаки різного ступеня вираженості виявляються в 73 % випадків; у 5 % визначається виражена фаза виснаження, що проявляється емоційним виснаженням, психосоматичними та психовегетативними порушеннями.

Серед медичних сестер психіатричних відділень ознаки виявляються у 62,9 %. Ті чи інші симптоми вигорання мають 85 % соціальних працівників. За даними англійських дослідників, серед лікарів загальної практики виявляється високий рівень тривоги – у 41 % випадків, клінічно виражена депресія – у 26 % випадків.

Третина лікарів використовує медикаментозні засоби для корекції емоційної напруги, кількість вживаного алкоголю перевищує середній рівень. У дослідженні, проведеному в нашій країні, у 26 % терапевтів відзначений високий рівень тривожності, а у 37 % – субклінічна депресія. Ознаки синдрому емоційного вигорання виявляються у 61,8 % стоматологів.

Вигорання виявляється у третини співробітників кримінально-виконавчої системи, які безпосередньо спілкуються із засудженими, а також у третини співробітників правоохоронних органів [12].

1.5. Методики дослідження синдрому емоційного вигорання

Аналіз вивчення синдрому «професійного вигорання», показав, що до основних методик, які можуть бути використані при дослідженні цієї проблеми, належать:

1. Методика «Діагностики рівня емоційного вигорання» за В.В. Бойко.
2. Методика «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина людина» за Г.С. Нікіфоровим.
3. Методика «Дослідження синдрому «вигорання» за Дж. Грінбергом.
4. Методика «Оцінка власного потенціалу «вигорання» за Дж. Гібсоном. Необхідно зауважити, що кожна із зазначених методик дає можливість насамперед виявити рівень розвитку синдрому та його окремих складових [19]. Наведені методики дослідження емоційного вигорання, спрямовані на: – визначення компонентів «емоційного вигорання» та стадій сформованості емоційного вигорання у фахівця (методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. В. Бойко), методика «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина-людина» (Г.С. Нікіфоров), методика «Оцінка власного потенціалу «вигорання» (Дж. Гібсон)).

– дослідження проявів емоційного вигорання у фахівця на міжособистісному, особистісному та мотиваційному рівнях (методика

«Дослідження синдрому «вигорання» (Дж. Грінберг)).

1.5.1. Методика «Діагностики рівня емоційного вигорання» за В. В. Бойко

Методику «Діагностики рівня емоційного вигорання» за В.В. Бойко можна використовувати для визначення розвитку компонентів «емоційного вигорання» [4]. Досліджуваным пропонується надати відповідь на 84 твердження, кожне з яких відповідає одному із провідних симптомів «вигорання», які, в свою чергу, відносяться до одного із 3-х компонентів «емоційного вигорання»:

- 1) напруження;
- 2) резистенція;
- 3) виснаження.

Перший компонент – напруження – характеризується відчуттям емоційної виснаженості, втоми, викликаної власною професійною діяльністю і проявляється у таких симптомах:

- 1) переживання психотравмуючих обставин – людина сприймає умови роботи та професійні міжособистісні стосунки як психотравмуючі;
- 2) незадоволеність собою – незадоволеність власною професійною діяльністю і собою як професіоналом;
- 3) загнаність у кут – відчуття безвихідності ситуації, бажання змінити роботу чи професійну діяльність взагалі;
- 4) тривога й депресія – розвиток тривожності у професійній діяльності, підвищення нервовості, депресивні настрої [4, 9].

Другий компонент – резистенція – характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно закритою, відстороненою, байдужою, а будь-яке емоційне залучення до професійних справ і комунікацій викликає у людини відчуття надмірної перевтоми, і виявляється у таких симптомах, як:

- 1) неадекватне вибіркоче емоційне реагування – неконтрольований вплив настрою на професійні стосунки;
 - 2) емоційно-моральна дезорієнтація – розвиток байдужості у професійних стосунках;
 - 3) розширення сфери економії емоцій – емоційна замкненість, відчуження, бажання припинити будь-які комунікації;
 - 4) редукція професійних обов'язків – згортання професійної діяльності, прагнення якомога менше часу витратити на виконання професійних обов'язків.
- Третій компонент – виснаження – характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю,

нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень і виявляється у таких симптомах, як:

1) емоційний дефіцит – розвиток емоційної нечуттєвості на тлі перевиснаження, мінімізація емоційного внеску у роботу, автоматизм, спустошення людини при виконанні професійних обов'язків;

2) емоційне відчуження – створення захисного бар'єру у професійних комунікаціях;

3) особистісне відчуження (деперсоналізація) – порушення професійних стосунків, розвиток цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися при виконанні професійних обов'язків, та до професійної діяльності взагалі;

4) психосоматичні та психовегетативні порушення – погіршення фізичного самопочуття, розвиток таких психосоматичних і психовегетативних порушень, як розлади сну, головний біль, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади, загострення хронічних хвороб тощо [4, 17].

З методики може бути вилучено 16 показників: 12 результатів шкал, 3 результати по факторам і 1 загальний показник.

Кожен з пунктів вносить різний вклад (виражений в математичному коефіцієнті) в значення шкали. Відповідно кількість балів (в дужках) зараховується на відповідь «так», якщо перед номером пункту стоїть (+), і на відповідь «ні», якщо перед номером пункту (-).

1. Переживання психотравмуючих обставин: +1 (2), +13 (3), +25 (2), -37 (3), +49 (10), +61 (5), -73 (5)

2. Незадоволеність собою: -2 (3), +14 (2), +26 (2), -38 (10), -50 (5), +62 (5), +74 (3)

3. «Загнаність в клітку»: +3 (10), +15 (5), +27 (2), +39 (2), +51 (5), +63 (1), -75 (5) 4. Тривога і депресія: +4 (2), +16 (3), +28 (5), +40 (5), +52 (10), +64 (2), +76 (3) 5. Неадекватне емоційне реагування: +5 (5), -17 (3), +29 (10), +41 (2), +53 (2), +65 (3), +77 (5)

6. Емоційно-моральна дезорієнтація: +6 (10), -18 (3), +30 (3), +42 (5), +54 (2), +66 (2), -78 (5)

7. Розширення сфери економії емоцій: +7 (2), +19 (10), -31 (2), +43 (5), +55 (3), +67 (3), -79 (5)

8. Редукція професійних обов'язків: +8 (5), +20 (5), +32 (2), -44 (2), +56 (3), +68 (3), +80 (10)

9. Емоційний дефіцит: +9 (3), +21 (2), +33 (5), -45 (5), +57 (3), -69 (10), +81 (2) 10. Емоційна відстороненість: +10 (2), +22 (3), -34 (2), +46 (3), +58 (5), +70 (5), +82 (10)

11. Особистісна відстороненість (деперсоналізація): +11 (5), +23 (3), +35 (3), +47 (5), +59 (5), +72 (2), +83 (10)

12. Психосоматичні та психовегетативні порушення: +12 (3), +24 (2), +36 (5), +48 (3), +60 (2), +72 (10), +84 (5)

Показник виразності кожного симптому коливається в межах від 0 до 30 балів:

- Від 0-9 – симптом не сформований;
- Від 10-15 балів – відбувається формування симптому;
- 16 і більше – сформований.

Симптоми з показниками 20 і більше балів відносяться до домінуючих у фазі або в усьому синдромі «емоційного вигорання». Методика дозволяє побачити провідні симптоми «вигорання». Важливо відзначити, до якої фази формування стресу належать домінуючі симптоми і в якій фазі їх найбільше [4, 15].

Для отримання результату по факторам необхідно скласти значення чотирьох субшкал кожного фактора. Відповідно, кількість балів по кожному фактору може коливатися від 0 до 120. Фактор з найбільшою кількістю балів є провідним в загальній картині синдрому вигорання у респондента.

Для обчислення загального індексу необхідно скласти значення всіх трьох факторів. Підсумковий бал може змінюватися від 0 до 360.

Відповідно до "ключа" рахуються:

1) сума балів окремо для кожного з 12 симптомів «вигорання»; 2) сума показників симптомів для кожної з 3-х фаз формування «вигорання»;

3) підсумковий показник синдрому «емоційного вигорання» – сума показників усіх 12-ти симптомів [4, 7].

1.5.2. Методика «Синдром вигорання» у професіях системи «людина людина» за Г.С. Нікіфоровим

Методику «Синдром вигорання» у професіях системи «людина-людина» (Г. С. Нікіфоров) можна використати для визначення складових синдрому «вигорання» (за теорією синдрому «вигорання» К. Маслач). Методика містить 22 запитання, які відповідають 3 субшкалам:

1) емоційне виснаження характеризується заниженим емоційним фоном, байдужістю, емоційним перенасиченням;

2) деперсоналізація проявляється у деформації стосунків з іншими людьми. В одних випадках це може бути зростання залежності від інших людей, а в інших – зростання негативізму, цинічності установок і почуттів стосовно підлеглих, колег по роботі тощо;

3) редукція особистих досягнень полягає або в тенденції до

негативного оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів, негативізмі щодо службової гідності і можливостей, або у нівелюванні особистої гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших.

Відповідно до ключа підраховується сума балів за кожною субшкалою. Рівень професійного вигорання визначається за таблицею рівнів «вигорання»: низький, середній, високий (для кожної із субшкал) [20].

1.5.3. Методика «Дослідження синдрому вигорання» за Дж. Грінбергом

Методику «Дослідження синдрому вигорання» (Дж. Грінберг) можна застосувати для визначення рівня «емоційного вигорання».

Дана методика містить 20 запитань. Досліджуваним пропонується обрати для кожного запитання одну із запропонованих відповідей: «згоден» або «не згоден».

Інтерпретація проводиться шляхом аналізу суми балів за рівнями «вигорання»: низький (0-7 балів), середній (8-14 балів), високий (15-20 балів). Тому необхідно наголосити, що під час проведення прикладних досліджень в організації варто використовувати 2-3 методики для взаємоперевірки та взаємодоповнення отриманих даних [23].

1.5.4. Методика «Оцінка власного потенціалу «вигорання» за Дж. Гібсоном

Методику «Оцінка власного потенціалу «вигорання» (Дж. Гібсон) можна використати для виміру компонентів «вигорання». Дана методика містить 18 запитань, які відповідають одному із компонентів «вигорання»: деперсоналізація, а також особиста задоволеність, емоційне виснаження. Досліджуваним пропонується обрати на кожне запитання одну із 6 відповідей. За кожним компонентом «вигорання» підраховується середній бал, а потім за ключем проводиться визначення рівня «вигорання» (низький, середній, високий) [21].

1.6. Профілактика синдрому емоційного вигорання.

Профілактичні та лікувальні заходи при синдромі емоційного вигорання багато в чому схожі: те, що захищає від розвитку даного синдрому, може бути використано і при його лікуванні.

Профілактичні, лікувальні та реабілітаційні заходи мають

спрямовуватися на зняття дії стресора: зняття робочої напруги, підвищення професійної мотивації, вирівнювання балансу між витраченими зусиллями й одержуваною винагородою.

При появі і розвитку ознак у пацієнта необхідно звернути увагу на поліпшення умов його праці, характер створених взаємин у колективі, особисті реакції, захворюваність (індивідуальний рівень).

Істотна роль у боротьбі з синдромом емоційного вигорання відводиться, насамперед, самому пацієнту [14, 24].

Дотримуючись перерахованих нижче рекомендацій, він не тільки зможе запобігти виникненню синдрому, але й досягти зниження ступеня його виразності:

- визначення короткострокових і довгострокових цілей (це не тільки забезпечує зворотній зв'язок, що свідчить про те, що пацієнт знаходиться на вірному шляху, а й підвищує довгострокову мотивацію; досягнення короткострокових цілей – успіхів, який підвищує ступінь самовиховання);

- використання «тайм-аутів» що необхідно для забезпечення психічного і фізичного благополуччя (відпочинок від роботи);

- оволодіння вміннями і навичками саморегуляції (релаксація, ідеомоторні вправи, визначення цілей і позитивна внутрішня мова сприяють зниженню рівня стресу, що веде до вигорання);

- професійний розвиток і самовдосконалення (одним із способів запобігання від синдрому є обмін професійною інформацією з представниками інших служб, що дає відчуття більш широкого світу, ніж той, який існує всередині окремого колективу, для цього існують різні способи – курси підвищення кваліфікації, конференції);

- відхід від непотрібної конкуренції (бувають ситуації, коли її не можна уникнути, але надмірне прагнення до виграшу породжує тривогу, робить людину агресивною, що сприяє виникненню синдрому);

- емоційне спілкування (коли людина аналізує свої почуття і ділиться ними з іншими, ймовірність вигорання значно знижується або процес цей виявляється не настільки вираженим);

- підтримання гарної фізичної форми (не варто забувати, що між станом тіла і розумом існує тісний зв'язок: неправильне харчування, зловживання спиртними напоями, тютюном, зменшення ваги або ожиріння посилюють прояви синдрому [13].

З метою спрямованої профілактики слід:

- намагатися розраховувати й обдуманно розподіляти свої навантаження;

- вчитися переключатися з одного виду діяльності на інший; – простіше ставитися до конфліктів на роботі;

- не намагатися бути кращим завжди й у всьому.

Профілактика синдрому емоційного вигорання розпочинається з аналізу ситуації. Вона полягає в когнітивній оцінці ситуації (виявлення стрес факторів, аналіз власної стресової реактивності чи толерантності тощо) та зниження впливу стресорів. Це передбачає застосування системи спеціальних прийомів, які є бар'єрами на шляху до стресу. До таких прийомів належить :

1) розпізнавання стресу. З цією метою слід навчитися ідентифікувати деякі сигнали, які попереджають про стрес;

2) здійснення глибшої когнітивної оцінки ситуації, а саме з'ясування основних стрес-факторів у професійній ситуації людини та здійснення спроб «усунути» їх;

3) ведення «Щоденника стресових подій», де збирається інформація за 7 компонентами щоденно (стреси цього дня, реакції на кожен стресор, що з'явився, способи адаптації до стресора, кращі способи адаптації, прийоми релаксації, які використовувалися Вами в цей день, ефективність цих прийомів релаксації, відчуття, які були в цей день);

4) аналіз того, чи мають місце в конкретній ситуації глобальні професійні (життєві) зміни (наприклад, реорганізація на роботі; зміна місця проживання та ін.);

5) Визначення основних стрес-факторів, які викликають емоційне вигорання, та укладення контракту із самим собою щодо використання певних прийомів подолання стресу протягом певного часу та визначення певної системи винагород або покарань для самого себе;

6) визначення основних мотивів здійснення людиною професійної діяльності. Для цього необхідно скласти перелік усіх причин (реальних та абстрактних), які спонукають працівника виконувати дану роботу;

7) прийняття рішення про те, чи продовжувати працівнику працювати на даному робочому місці;

8) тимчасове зниження навантаження та опанування навичок раціональним управлінням своїм часом;

9) за допомогою спеціальних прийомів та засобів здійснення спроби змінити свій імідж «трудоголіка»;

10) складання списку під назвою «Я дійсно хочу цим займатися»; 11) демонстрація асертивної (впевненої) поведінки, адже впевненість у собі – це здатність виражати себе та задовольняти свої власні потреби;

12) визначення свого розуміння успіху в житті (що для людини означає успіх?);

13) створення групи соціальної підтримки. Соціальна підтримка – це почуття причетності, почуття того, що тебе приймають та люблять таким, яким ти є, а не тому, що ти можеш що-небудь зробити для когось;

14) турбота про правильне харчування – це визначення для себе

збалансованої дієти .

На фазі сприймання професійної ситуації як стресової (такої, що викликає стурбованість) слід використовувати прийоми, котрі виступатимуть бар'єрами на шляху до стресу:

- 1) стратегія вибіркового сприймання;
- 2) сприйняття життя як свята;
- 3) використання гумору як буфера між стресовою ситуацією та людиною;
- 4) аналіз впевненості у собі та своїх рішеннях, оскільки це уможливорює успішний контроль за власним життям;
- 5) аналіз локусу контролю в управлінні стресом (локус контролю – це ступінь контролю, який дає можливість людині керувати подіями її життя);
- 6) застосування різних технік медитації та аутогенного тренування, а також фізичних вправ, які слід вибирати та використовувати із врахуванням індивідуально-психологічних особливостей [5, с.124-133].

Розділ II.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація дослідження

Наукова робота виконана на кафедрі основ медицини факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «УжНУ».

В експерименті взяли участь 62 студенти денної форми навчання, факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «УжНУ»: 31 студент 3-го курсу спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія» та 31 студент 4-го курсу спеціальностей 017 «Фізична культура і спорт» і 014 «Середня освіта», віком від 18 до 21 років. Серед студентів було опитано 31 особу чоловічої статі та 31 – жіночої.

Дослідження проводилося у три етапи:

Перший етап (вересень 2023р.) був присвячений теоретичному дослідженню проблеми, вивченню і узагальненню наукової літератури.

Другий етап (жовтень 2023р.) передбачав проведення анкетування серед студентів нашого факультету з метою виявлення рівня емоційного вигорання в студентському середовищі.

Третій етап (листопад 2023р.) включав обробку та аналіз отриманих результатів, узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків та оформлення роботи.

2.2. Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження:

- Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел.
- Метод анкетування (анонімний).
- Методи математичної статистики.

Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел

У список літератури увійшло 27 джерел науково-методичної літератури, серед яких підручники і навчальні посібники, статті з журналів та наукових збірників.

Науково-методична та спеціальна література за темою дослідження аналізувалась на початку та впродовж всієї дослідницької роботи, що дозволило сформулювати проблему, визначити її актуальність, та напрямки роботи; теоретично обґрунтувати об'єкт, предмет, мету і завдання роботи; визначити шляхи їх вирішення; розробити висновки.

Метод анкетування (анонімний)

Для дослідження була використана методика анкетування «Діагностика рівня емоційного вигорання» за В.В. Бойко, в якій 84 твердження, орієнтовані на робочі умови, що були спроектовані на навчальні ситуації для студентів. Анкетування респондентів проводилось дистанційно через додаток Viber.

Методи математичної статистики

Статистична обробка результатів досліджень виконувалась на персональному комп'ютері з використанням пакета прикладних програм Excel 2016 з Office 2016 Professional фірми Microsoft (США). Визначалися такі статистичні характеристики: середня арифметична, (M); стандартна похибка середньої арифметичної (m); критерій t– Стьюдента; достовірність відмінностей (p). Результати вважали достовірними в тому випадку, коли коефіцієнт достовірності дорівнював 0,05 або був меншим.

Розділ III.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз відмінностей рівня емоційного вигорання між студентами третього та четвертого курсів денної форми навчання ФЗФВ, ДВНЗ «УжНУ»

Для дослідження була використана методика діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойко, в якій 84 твердження, орієнтовані на робочі умови, що спроектовані на навчальні ситуації для студентів. У

дослідженні взяли участь студенти третього ($n = 31$) і четвертого ($n = 31$) курсів денної форми навчання, спеціальностей 227 «Фізична терапія, ерготерапія» та 017 «Фізична культура і спорт» і 014 «Середня освіта» відповідно – всього 62 студента.

Результати дослідження представлені на Рис. 3.1.1., де наведено середні значення за фазами емоційного вигорання студентів. Дані по третьому і четвертому курсах дещо відрізняються, але при порівнянні показників по t критерію Стьюдента значних відмінностей не виявлено. Рис. 3.1.1. Середні значення показників емоційного вигорання студентів 3 і 4 курсів денної форми навчання ($p < 0,05$)

У таблиці 1 представлені показники за рівнем емоційного вигорання студентів третього і четвертого курсів денної форми навчання (%).

Таблиця 1

Фази емоційного вигорання	Фаза напруги		Фаза резистенції		Фаза виснаження	
	3 курс	4 курс	3 курс	4 курс	3 курс	4 курс
Фаза не сформована %	45,2	32,3	12,9	6,5	45,2	16,1
Фаза формується %	35,5	35,5	32,3	32,3	32,3	38,7
Фаза сформована %	19,3	32,2	54,8	61,2	22,5	45,2

Фаза напруги сформована у 19,3 % третьокурсників і у 32,2 % четвертокурсників, фаза резистенції – відповідно 54,8 % і 61,2 % і фаза виснаження – 22,5 % і 45,2 %.

Отримані результати дослідження рівня емоційного вигорання студентів диктують необхідність подальших досліджень в даному напрямку і посилення психологічної складової професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Для цього вони повинні вміти відслідковувати свій психологічний стан, тобто здійснювати рефлексію, застосовувати методи психосаморегуляції.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретичного аналізу літератури, можна зробити висновок, що «Синдром емоційного вигорання — складний психофізіологічний феномен, який визначається як емоційне, розумове й

фізичне виснаження через тривалість емоційного перевантаження». Емоційне вигорання — це реакція на довготривалі стреси. Виходячи з цього, увага до власного здоров'я повинна стати частиною професійної культури працівників різних професій, і певною мірою — показником їх професійної компетентності. Таким чином, емоційне вигорання являє собою комплекс психічних переживань і відбивається на працездатності та фізичному самопочутті.

2. Нервові напруження служать провісником і «запусковим» механізмом у формуванні емоційного вигорання. Таким чином, емоційне вигорання — це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій (зниження їх енергетики) у відповідь на вибрані психотравмуючі впливи. Емоційне вигорання є формою професійної деформації особистості, розвивається поетапно і для кожного етапу характерні певні ознаки.

3. Основними методами профілактики емоційного вигорання є: — Правильне харчування та активний спосіб життя, регулярні заняття фізичною культурою.

— Робити для себе перерви від оточуючих факторів. Необхідно встановити час, коли Ви повністю можете побути наодинці. Відпочити від роботи та соціальних мереж.

— Використання методів профілактики стресу. Якщо Ви відчуваєте початок формування вигорання, то постарайтеся одразу запобігти стресу, використовуючи методи медитації, робити перерви в роботі, записувати свої думки в щоденник, зайнятися улюбленим хобі та іншими справами, які не мають нічого спільного з роботою.

4. Отримані результати дослідження рівня емоційного вигорання студентів диктують необхідність подальших досліджень в даному напрямку і посилення психологічної складової професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Для цього вони повинні вміти відслідковувати свій психологічний стан, тобто здійснювати рефлексію, застосовувати методи психосаморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрумова А. Г. Аналіз складових психологічного кризу та їх динаміка *Психологічний журнал*. 2000. № 6. С.1 07-115.

2. Авраменко М. Л. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: методичні рекомендації / за заг. ред. М. Л. Авраменка. Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. Львів, 2008. 53 с.

3. Бажин Е. Ф., Голинкіна Е. А., Еткіна А. М. Метод дослідження рівня суб'єктивного контролю. *Психологічний журнал*. 2003. № 3. С. 3-9.

4. Барабанова М. В. Вивчення психологічного змісту синдрому емоційного вигорання. *Вісник МГУ. Сер.14, Психологія*. 2005. № 1. С. 54-58
5. Бойко В. В. Енергія емоцій у спілкуванні: погляд на себе та інших. Київ : Наука, 2006. 154 с.
6. Дудяк В. «Емоційне вигорання». Київ, 2007. 128 с.
7. Знакова Т. А. Професійне «вигорання» керівників. *Управління персоналом*. 2003. № 11. С. 64-75.
8. Куцінко О. Г. Новий український правопис: коментарі, завдання та вправи. Київ : Видавнича група «Основа», 2019. 176 с.
9. Лібін А. В. Диференційна психологія: на перехресті європейських та американських традицій. *Психологічний журнал*. 2009. 534 с.
10. Макаревич Р. А. Вплив психологічного напруження на процес спілкування вчителя з учнями. *Психологія вчителя*. 2001. С. 45-67.
11. Максименко С. Д. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. Київ, 2006. 365 с.
12. Наєнко Н. І. Психологічне напруження *Психологічний журнал*. 2009. 53 с.
13. Орел В. Е. Феномен «вигорання» у зарубіжній психології. *Психологічний журнал*. 2001. № 1. С. 16-21.
14. Орел В. Е. Практична психодіагностика. Методи і тести. Навчальний посібник. Київ, 2002. 325 с.
15. Психологічне забезпечення професійної діяльності / Боровикова С. А., Водолазкова Т. П. Одеса : Вид-во ВНЗ, 2001. 151 с.
16. Психологія. Словник / Петровський А. В., Ярошевський М. Г. 2-е видання виправлене та доповнене. Київ, 2009. 494 с.
17. Русалов В. М. Формально-динамічні властивості людини (темперамент). Коротка теорія і методи вимірювання для різних вікових груп. Методичні вказівки. Київ, 2007. 98 с.
18. Русалов В. М. Стать і темперамент. *Психологічний журнал*. Том 14. 2003. № 6. С. 55-64.
19. Русалов В. М. Теоретичні проблеми побудови спеціальної теорії індивідуальності людини. *Психологічний журнал*. 2001. Том 7. № 4. С. 23-35.
20. Русалов В. Н. Структура темпераменту. *Психологічний журнал*. 2005. 37 с.
21. Синдром вигорання. Захисні механізми. Методи профілактики. *Вісник ВНЗ* 2005. № 1. С. 8-9.
22. Словник із соціальної політики / Семигіна Т. В. Київ : Видавничий дім «Києво Могилянська Академія», 2005. 253 с.
23. Соціальна робота: Теорія і практика : навчальний посібник. Київ, 2001. 185 с.
24. Топчий Л. В. Кадрове забезпечення соціальних служб: стан та перспективи розвитку. Київ, 2000. 27 с.
25. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : навчальний посібник. Київ, 2000. 232 с.
26. Фірсов М. В., Студенова Е. Г. Теорія соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2001. 432 с.
27. Форманюк Т. В. Синдром «емоційного вигорання» вчителя. *Питання психології*. 2004. № 6. С. 34-56.

Секція

МОЛОДА СІМ'Я В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА НОВІ ЦІННОСТІ

КУЛИКОВА ЄЛИЗАВЕТА

Бердянський державний педагогічний університет

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У СІМЕЙНОМУ РІЗНОМАНІТТІ

*Керівник –
доктор наук з державного управління, доцент
Оргісць Оксана*

ВСТУП

Сім'я є однією з найдавніших і найтриваліших форм людського співіснування, як найбільш значна і поширена форма соціальної групи. Якість сімейного життя сильно впливає на психологічне благополуччя людини. Сім'я може зростати чи руйнуватися через стреси, соціальні чи економічні проблеми, може підтримувати психічне здоров'я своїх членів або сприяти розвитку психічних розладів і поведінкових проблем. Сімейні відносини впливають на дітей, адже саме сім'я формує фізичний, когнітивний, емоційний, психологічний і соціальний їх розвиток і значною мірою визначає базову структуру їхньої особистості.

Однак слід також зазначити, що сім'ї формуються під впливом соціальних, економічних і культурних умов відповідної епохи. За останні кілька сотень років шлюб і сімейне життя зазнали серйозних змін. В усьому світі спостерігається зниження кількості шлюбів, зростання шлюбного віку та збільшення кількості розлучень. Ці зміни змусили деяких науковців стверджувати, що сімейні практики Заходу проникають у інші, менш заможні країни, і тому відмінності між країнами у шлюбній та сімейній практиці зменшуються. Так, в українському суспільстві

з'являються нові сімейні системи, які сприяють більшій диверсифікації сімейного життя. Однак, незважаючи на те, що сім'я є інституцією, яка розвивається під впливом шлюбних практик і піддається структурним і функціональним змінам, її велике значення визнається суспільством, наукою та політикою.

В авангарді змін шлюбно-сімейних стосунків перебуває молодь, причому молоді сім'ї, вказує І. Іщенко, не лише відчують на себе зазначені тенденції, але й стають їхньою рушійною силою. Сьогодні сім'я, як і суспільство загалом, переживає перехідний період, що супроводжується негативними явищами: нестійкістю шлюбних відносин, зниженням соціальної відповідальності подружжя, високим рівнем їх індивідуалізації тощо [7]. Разом з тим є підстави вважати цю трансформацію як природньою еволюцією традиційної сім'ї в сучасну, з новими зв'язками та відносинами, що потребує додаткового вивчення міжособистісних відносин у різних шлюбних структурах для виявлення типових психологічних проблем для розуміння потреби в створенні альтернативних шлюбно-сімейних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, показав, що розгляду різних сімейних форм присвячена велика кількість наукових робіт, оскільки повага до різноманіття, толерантність, протидія дискримінації є одним із трендів сучасного громадянського співіснування. На зниження впливу традиційних соціальних уявлень на шлюбно-сімейні стосунки в умовах сучасного суспільства вказують Т. Злобіна, І. Іщенко, А. Сомкін, О. Данилова, О. Цільмак, А. Фесенко. Проблеми молодих сімей у сучасному суспільстві представлені у роботах таких науковців як Є. Зайтов, Д. Ісаксонов, Е. Ербан, Л. Костовець, М. Школьник та інших. У деяких роботах порівнюються сімейні проблеми в залежності від віку партнерів, стажу подружнього життя. Однак, порівняльному аналізу психологічних проблем у молодих сім'ях, що належать до різних альтернативних форм шлюбу, у вітчизняній науці приділено недостатньої уваги.

Метою цієї роботи є вияв та порівняння типових психологічних проблем у молодих сім'ях, які перебувають у різних шлюбно-сімейних стосунках, шляхом емпіричного дослідження.

Відповідно до мети роботи поставлено такі *завдання*:

- розкрити сутність поняття «сім'я», «молода сім'я», «шлюб» у контексті виконання суспільних і особистісних функцій;
- класифікувати сучасні альтернативні форми шлюбу та розкрити особливості їх функціонування;
- розглянути типові соціально-психологічні проблеми молодих сімей;

– на основі емпіричних даних проаналізувати сімейні соціально-психологічні проблеми у різних формах шлюбу молодих людей.

Об'єктом дослідження є шлюбні відносини у молодіжному середовищі.

Предмет дослідження – порівняльний аналіз типових соціально-психологічних проблем молоді у традиційному та альтернативних формах шлюбу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання поставлених завдань у роботі було використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизація – для узагальнення результатів доробок вітчизняних та закордонних науковців (підр. 1.1), дослідження психологічних проблем у молодих сім'ях (підр. 2.1); метод класифікації, описовий метод – для виокремлення видів і форм сімейно-шлюбних відносин у сучасному суспільстві (підр. 1.2), порівняльний – для аналізу типових соціально-психологічних проблем (підр. 2.3.); методам проведення та обробки емпіричного дослідження присвячено окремий підрозділ (підр. 2.2).

Наукова новизна одержаних результатів роботи полягає у дослідженні різноманіття сімейних форм, поширеності та популярності їх у сучасному українському молодіжному середовищі та порівняння їх типових соціально-психологічних проблем.

Теоретичне значення результатів роботи розширює наукові знання в галузі соціології та психології сім'ї щодо різних форм шлюбу та проблем молоді сім'ї.

Практичне значення. Порівняльний аналіз типових соціально-психологічних проблем різних форм шлюбно-сімейних відносин дозволяє стверджувати, що для багатьох молодих людей сьогодні створення законної сім'ї, традиційний образ життя не є життєвим пріоритетом, тому питання сім'ї та шлюбу сьогодні потребує не лише соціально-економічної, а й правової, інформаційної підтримки. Результати дослідження говорять, що сімейні проблеми присутні будь-яким альтернативним шлюбним формам, проте їх вирішення для збереження відносин більш характерне саме для традиційної форми сім'ї.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ СІМЕЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

1.1. Визначення поняття «шлюб» та «сім'я»

Сім'я та шлюб часто розглядаються як взаємопов'язані явища, а відповідні поняття повністю або частково визнаються тотожними. Інакше кажучи, якщо людина одружилася – у неї з'явилася сім'я, і навпаки: якщо шлюб розірваний, то сім'я перестала існувати. У повсякденній свідомості поняття «шлюб» і «сім'я» можуть об'єднуватися [19, с.19], але в науці прийнято їх розмежовувати. Початкову основу сімейних відносин становить шлюб, у трактуванні якого знаходять висвітлення соціально-правові аспекти сімейнородинних відносин. Шлюб – це історично мінлива соціальна форма відносин, як правило, між жінкою та чоловіком, за допомогою якою суспільство впорядковує та санкціонує їхнє інтимне життя, встановлює подружні, батьківські та інші родинні права та обов'язки. Мета шлюбу полягає у створенні сім'ї та народження дітей, тому шлюб встановлює подружні і батьківські права і обов'язки.

А. Фесенко звертає увагу, що у сучасних умовах важко дати єдине визначення шлюбу за статтю учасників, кількістю учасників шлюбу, фактом офіційної реєстрації чи публічного визнання, щоб продовжувати сім'ю виховувати дітей [23]. Фактом залишається те, що шлюб – це явище взаємодії людей, яке не може функціонувати лише для однієї людини і спрямоване на довготривале співжиття. Шлюб – це соціальна форма відносин між чоловіком і жінкою, яка історично склалася, за допомогою якої регулюється та санкціонується статеве життя, встановлюються права та обов'язки батьків проте, поняття «шлюб» О. Чигир розглядає лише як взаємини між чоловіком та дружиною, не розглядаючи вплив на ці стосунки дітей. Специфіка його полягає в тому, що воно розглядає особистісний, а не нормативний аспект цих стосунків [26].

Згідно ст. 21 Сімейного кодексу України «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя»[20].

Виходячи з поняття «шлюб», людина, яка його зареєструвала, робить лише перший крок на шляху до створення сім'ї [27]. різниця між Сім'я є набагато більш складним утворенням на відміну від шлюбної групи. Вона розглядається як громадський інститут, що володіє стійкою структурованою організацією, що формується системою взаємозв'язків та

відносин людей. Впливає на відтворення населення, соціалізацію нових поколінь та на суспільство загалом.

Термін «сім'я» досить різнобічний та багатогранний, тому його вивчають науковці різних галузей. У психології його розглядають як групу людей, які взаємодіють між собою, мають подружні стосунки чи родинні зв'язки, а об'єктом розгляду, насамперед, є мікроклімат у родині. У соціології під поняттям «сім'я» розуміють соціальну групу, учасники якої пов'язані шлюбом, батьківством та спорідненістю, взаємною відповідальністю, спільним побутом та бюджетом. Соціологи вивчають функціонування сім'ї, її структуру, функції, шлюбні стосунки, приклади родинної поведінки. Релігія поняття «сім'я» пов'язує з групою людей, які мають кровні зв'язки та живуть у любові, повазі та відповідальності один перед одним та перед Богом [27]. Характеризуючи сім'ю в юридичному розумінні, правники звертають увагу на взаємні права та обов'язки, якими пов'язана організована соціальна спільність, що виникла у процесі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання [11].

У 1949 році Дж. Мердок на підставі аналізу сімей у 250 культурах, запропонував визначення терміну «сім'я» – це соціальна група, для якої властиве спільне проживання, економічна кооперація і відтворення. Сім'я включає дорослих осіб обох статей, із яких як мінімум двоє підтримують соціально санкціоновані сексуальні зв'язки і мають дітей, власних або взятих на виховання. Хоча сім'єю також вважаються одружені або неодружені пари без дітей; групи, які складаються з одного із батьків (незалежно від того, перебував він у шлюбі чи ні) і дітей, якщо другий із батьків є невідомим, помер, утік або якимось чином зник; група дітей, які проживають разом і які мали одного чи двох спільних батьків; чоловік із кількома законними дружинами; група родичів і їхніх дітей, які мають спільне господарство [13, с.324]. Проте, це визначення не можна вважати вичерпним і універсальним, таким, що підходить для усіх культур.

Науковці дефініцію «сім'я» розглядають з різних точок її функціонування, вказуючи багаточисельні критерії, які характеризують сімейний союз. Так, В. Бошко, трактуючи термін «сім'я», серед загальноприйнятих характеристик, наголошує на союзі осіб, ідейно пов'язаних, а також об'єднаних взаємною матеріальною та моральною підтримкою, піклуванням про виховання потомства. Сім'я за В. Рясенцевим є союзом осіб, що заснований на шлюбі, спорідненні (чи лише спорідненні), прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою [цит. за 11].

Сьогодні більшість соціологів пропонують трактувати термін «сім'я» як соціальний феномен у більш широкому значенні: «сім'я – це соціально санкціонована, відносно стійка група людей, яка об'єднана кровною

спорідненістю, шлюбом або усиновленням дітей, члени якої проживають разом і економічно пов'язані між собою» [4].

Ст. 3 Сімейного кодексу України трактує сім'ю як первинний та основний осередок суспільства, основу якої складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає [20].

Отже, сім'я являє собою більш складну систему відносин, ніж шлюб, оскільки вона, як правило, об'єднує не тільки подружжя, але і їх дітей, інших родичів або просто близьких подружжю і необхідних їм людей. Сім'ю не можна розглядати як просту сукупність індивідів, які проживають разом, це скоріше якісно нове утворення, яке набуває нових характеристик, ніж ті, що притаманні її окремим членам. Сім'я є більш широкою та складною системою взаємин, яка об'єднує як чоловіка з дружиною, так і їхніх дітей, а також і інших родичів чи близьких людей, тому лише з народженням дітей, вважає О. Чигир, вона починається [26].

Ще одна відмінність шлюбу від сім'ї полягає в тому, що він може бути фіктивним – штучним, укладеними з розрахунку. У цьому випадку подружжя не живе разом, їх пов'язує лише штамп у паспорті. Тоді як сім'я фіктивною бути не може. Люди в ній об'єднані спільною територією проживання та спільним побутом. Більш того, члени сім'ї не тільки мешкають в одній квартирі, вони також мають схожі інтереси і цінності: люди проводять дозвілля разом, регулярно спілкуються, радяться, обговорюють проблеми. І, найголовніше, вони несуть відповідальність один за одного. Тоді як формальна печатка в паспорті не гарантує, що подружжя стануть єдиним цілим. Навіть співіснуючи на одній території, вони можуть залишатися чужими людьми, нездатними знайти спільну мову. До подібного шлюбного союзу визначення «сім'я» навряд чи придатне. Таким чином, похід в загс зовсім не є гарантом побудови повноцінних відносин.

У доповіді ЮНЕСКО зазначено, що сім'я – це одиниця спорідненості, і навіть якщо її члени не живуть у спільному домогосподарстві, ця одиниця може існувати як соціальна реальність [30]. Сім'я як соціальний інститут має такі функції:

1. Репродуктивна функція, яка виконує два завдання: індивідуальне – задоволення бажання та потреби у дітях та суспільну – біологічне відтворення населення.

2. Виховна. Саме в сім'ї формується та виховується особистість

людини, майбутнього члена суспільства.

3. Соціальний контроль. Саме сім'я відповідає за поведінку кожного з її членів, несе відповідальність за дотримання моральних норм у суспільстві.

4. Емоційна функція. Мається на увазі підтримка та психологічний захист.

5. Господарсько-побутова. Під цією функцією розуміється турбота про своїх близьких, не здатних через вік або свій стан про себе самостійно подбати.

Акцентуємо увагу, що функції сім'ї можуть змінюватися: розширюватися або скасовуватись за рахунок появи нових. Одні функції сім'ї відходять на другий план, інші стають значнішими. Зміни відбуваються як усередині сімейного осередку, так і в функціях сім'ї в абстрактному понятті: посилюється толерантність до порушення окремих суспільних ролей, тоді як інші набирають більшої сили. При прогнозуванні сімейно-шлюбних відносин слід враховувати вплив глобальних тенденцій: збільшення ролі жінки у громадському житті, інформатизація суспільства, зростання особистісного потенціалу. Сьогодні ми живемо у просторі, де нове покоління виховується на загальносвітових цінностях.

1.2. Сучасні альтернативні форми шлюбу

Зміна ролі сім'ї в житті суспільства наразі має глобальний характер і є результатом глибоких соціально-економічних процесів у світі. Одним із основних завдань сім'ї як соціальної спільності є адаптація індивіда до соціальних умов, що змінюються, адже сім'я, будучи давнім соціальним інститутом, є могутнім механізмом виживання та соціально-психологічної адаптації до нових умов. Саме завдяки пристосуванню до нових реалій реалізуються можливості існування сім'ї. Для одних дослідників сім'я в сучасний період виступає оплотом традицій, служить «антиподом» і «психологічною протиположністю» секс-позитивній культурі, яка стає більш доступною та видимою [6; 21; 27; 32]. Для інших сім'я в її колишніх формах виявляється гальмом на шляху до майбутнього суспільства, члени якого не повинні бути обтяжені будь-якими подружніми та батьківськими обов'язками, маючи можливість вибору різноманітних форм сімейного буття [7; 10; 12; 31].

Суть змін, які торкнулися сучасної української сім'ї, пов'язана найбільше з втратою формальних інституціональних ознак у вигляді, в якому вони були властиві традиційній сім'ї раніше, при посиленні загальносвітових неформальних позицій. Наголосимо, що процес появи різноманітних сімейних форм є суперечливим у своїй сутності:

адаптивним для індивіда, який створює неформальну сім'ю, і неадаптивним для самої сім'ї та суспільства, в якому вона функціонує. У сучасних умовах поступово зростає престиж альтернативної форми сім'ї, як малої соціальної групи, що залишається однією з найважливіших життєвих цінностей індивіда, проте кожне сімейне об'єднання самостійно встановлює собі межі прав та обов'язків без посередництва соціуму. Авторка Т. Злобіна зазначає, що альтернативні форми сім'ї входять у конфлікт із домінуючими поглядами, цінностями суспільства, проте результати аналізу відповідей її респондентів говорять, що це єдиний можливий шлях до формування гармонійних стосунків, а «проблемність таких практик є виразом сучасному суспільству, де формальні обмеження, закостенілість і лицемірство є загальноприйнятими практиками» [6].

Суспільству доводиться не лише переосмислювати нетрадиційний дискурс у шлюбних відносинах, а й обґрунтовувати законодавчі нововведення та зміни суспільного ставлення до них. Дослідники наголошують, що моделі шлюбних стосунків є плинними і розвиваються разом із загальними суспільними змінами, тому нетрадиційні типи сімей мають бути визнаними та прийнятими. Наприклад, не так давно шлюб між представни(цями)ками різних рас, національностей чи соціальних класів був нечуваним скандалом – сьогоднішні уявлення про шлюб як союз між двома людьми різної статі змінюються.

Сім'ї можуть бути різних форм і розмірів і є наразі багато шляхів, якими можна її створити. Альтернативна сім'я – це нетрадиційна сім'я, останнім часом для цього поняття вживається термін квір-сім'я. Оскільки традиційна сім'я складається з одружених чоловіка та жінки (чоловіка та дружини) та їхніх біологічних дітей, то усі інші форми розглядаються як «альтернативні» сім'ї, оскільки вони відрізняються від норми. До квір-родини можна віднести союз будь-яких людей, які вирішили жити разом, можливо виховувати дітей. Наприклад, це можуть бути дві мами з дітьми, два тати з дітьми, дві небінарні персони, трансгендерні люди, інтерсекс люди й будь-які інші люди всіх ідентичностей, які вирішили вести спільне господарство й можливо виховувати дітей [29]. Розглянемо найбільш поширені наразі у суспільстві альтернативні сімейні форми.

Одностатеві сім'ї. Результати останніх соціологічних досліджень свідчать, що рівень толерантності до представників ЛГБТ-спільноти зростає. Близько 40 % населення України все ще рішуче підтримують обмеження прав для представників ЛГБТІК+ в тому числі та право на шлюб для одностатевих пар. Водночас за останні 5 років частка радикальних противників визнання прав ЛГБТІК+ зменшилася на 4-5 %. Загальна сумарна кількість тих, хто ставиться до ЛГБТІК+ позитивно або байдуже – 58 %, при цьому, переважає саме байдуже ставлення – 45 %.

Станом на тепер в українському суспільстві немає єдності у ставленні до представників ЛГБТІК+. Значна частина українців дотримується консервативних поглядів і не підтримує легалізацію "нетрадиційних" форм шлюбу. Однак, кількість прихильників більш ліберального підходу поступово збільшується, чому сприяє діяльність різноманітних громадських та правозахисних організацій, а також європейська спрямованість державної політики в Україні [10].

Законодавство щодо ЛГБТІК+-шлюбів також впливає на зміну сімейної динаміки. Так, з 2015 року кількість сімей одностатевих пар у Великобританії зросла на 50 %. Хоча більшість дітей одностатевих пар є біологічними дітьми одного з батьків, все більше їх число є результатом донорського запліднення, сурогатного материнства, прийомної сім'ї чи усиновлення. Фактично, аналіз New Family Social показує, що одностатеві пари всиновлювали більше ніж 1 з 6 усиновлень в Англії у 2022 році – це найбільша частка за всю історію [31].

Поліаморні сім'ї. Поліаморія – це романтичні (любовні та сексуальні) відносини з більш ніж однією людиною одночасно з відома та згоди всіх залучених сторін. Саме прозорість та домовленості на основі поваги та довіри як основні відмінні риси даної форми (або в деяких трактуваннях – філософії) відносин говорять про поліаморію як про форму етичної немоногамії, на відміну від полігамії [6]. Історично полігамією вважається наявність кількох дружин (у деяких культурах – чоловіків), а сучасному трактуванню – секс із різними людьми, із якими може бути відносин. Форми поліаморних відносин бувають різноманітними. Зустрічаються тріади (троє учасників), квартети (четверо учасників) та інші. Поліаморія може бути ієрархічною, коли є один основний партнер і кілька другорядних і неієрархічними, при яких усі партнери рівноправні. В ієрархічній поліаморії часто основна пара ділить побут та фінанси, тоді як другорядні (або додаткові) партнери можуть проживати як разом, так і окремо [24].

Бездітні сім'ї. Чайлдфрі (з англ. «вільні від дітей») – люди, які свідомо ухвалили рішення, що не хочуть мати дітей. У світі про це заговорили ще у 70-х роках. Першою цей феномен досліджувала канадська соціологія Дж. Вівкерс, яка розділила чайлдфрі на дві групи. Перша – чайлдхейтери, ті, хто вкрай негативно ставляться до всього, що пов'язано з дітьми: процесу вагітності, пологів, грудного вигодовування. Таких людей небагато, але вони все ж таки є. Друга – ті, хто не хоче змінювати свій спосіб життя заради дітей. Люди настільки звикають до свободи, можливостей, вільного часу, які в них є без дітей, що не хочуть від цього відмовлятися. Цей тренд підживлює і те, що молода жінка сьогодні має більш сучасні гендерні переконання, орієнтована на кар'єру та є

самодостатньою у плануванні свого життя. Хоча термін чайлдфрі існує протягом кількох десятиліть і в Україні про це ще мало говорять, проте відповідно до даних держстату, народжуваність в Україні падає восьмий рік поспіль. Рівень народжуваності в Україні – найнижчий в Європі, наводить дані Інститут демографії та соціальних досліджень (ІДСД). На одну жінку в Україні припадає в середньому 1,2 дитини, в країнах ЄС цей показник складає 1,56 [8].

Домашні тварини проти батьківства. Цікаво, що все більше людей зараз вирішують завести домашніх тварин у свою сім'ю – вважаючи їх сурогатними дітьми – настільки, що Папа Франциск був змушений надіслати повідомлення подружнім парам, попросивши їх виховувати дітей замість котів і собак [17]. Як тварини-компаньйони, домашні тварини задовольняють потребу в товаристві, дружбі та безумовній любові, і для багатьох домашні тварини стають безумовними членами сім'ї.

Дистантні сім'ї. Це сім'я, котра офіційно вважається повною, а насправді члени родини не отримують належного емоційного та фізичного спілкування один з одним, оскільки тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного, визначила Г. Вегнер [2]. Якщо в минулому місце проживання мало значення для сімейних пар, то сьогодні соціальні стосунки легко підтримуються на великих відстанях, зазначає В. Траск. Глобальні комунікації, такі як Інтернет, електронна пошта та супутникові зв'язки, сприяють цим відносинам у просторі та часі [30].

Проте, якщо розглядати «сім'ю» як фактор, що впливає на змінні характеристики її членів, а саме здоров'я, соціальну поведінку тощо, то така сімейна форма приводить з часом до відчуження. Для України сьогодні дистантні сім'ї – це типова історія, адже через війну вимушена розлука торкнулася мільйони сімей, в яких жінки з дітьми виїхали за кордон, доки чоловіки залишаються в Україні. Психологи та демографи звертають увагу, що для багатьох це стає трагедією або серйозним викликом, тому чимало сімей не зможуть пережити цієї розлуки і розпадуться. На втраті ритуалів, які зазвичай «цементують» сім'ю (спільний прийом їжі, поцілунок на ніч, фізична близькість тощо) наголошує О. Чуйко. Виходячи зі своєї практики, психологиня оцінює, що відчуження настає приблизно через пів року розлуки, М. Ткалич додає, що згодом у кожного починається своє соціальне життя, робота, коло спілкування, проведення часу, ведення побуту, тому дистантна форма сімейних відносин здебільшого переростає у номінальну родину, проте у таких випадках вимушена розлука може бути лише одним з факторів, але не головною причиною розриву [8].

Екстериторіальний шлюб: пара зареєстрована, але живуть кожен у себе. Час від часу зустрічаються, разом вечеряють в кафе, проводять ніч,

інколи живуть разом, але спільне господарство не ведуть. Ходять в гості один до одного, часом проводять разом відпустку. Решту часу кожен з них вільний від сімейних обов'язків і живе своїм життям [12].

Самотність як альтернатива сім'ї. Опитування, яке проводив Tinder (додаток для знайомств на одній з найбільших і найрізноманітніших платформ), показало, що більшість молодих мілленіалів (72 %) приймають свідоме рішення залишитися самотнім замість того, щоб створювати сім'ю, цінуючи свою свободу та незалежність. Бути не в стосунках для 21-го століття – це абсолютно звичайна справа. Наприклад, у США неодружених дорослих майже стільки ж, скільки і заміжніх/одружених. А з тих, хто не в шлюбі, майже дві третини ніколи його не брали. Самотність не тільки більше не стигматизується, як раніше, дослідники звертають увагу, що вона може бути корисною. Більше десятка досліджень показали, що, коли люди одружуються, вони не стають щасливішими, ніж коли були самотні, за винятком короткого періоду медового місяця. Дослідження більше 10 000 австралійських жінок у віці 70 років показало, що самотні жінки, які ніколи не мали дітей, були більш оптимістичні і менш схильні до стресу, ніж заміжні жінки (з дітьми або без них). Крім того, вони були найбільш освіченими і приділяли більше часу волонтерству, мали найздоровіший індекс маси тіла і серед них майже не було курців або людей з серйозним захворюванням. Тому, більшість людей приймають добровільне рішення жити без сім'ї, щоб зосередитися на своїй кар'єрі, інтересах, особистому здоров'ю, новим друзям [28].

Тимчасовий шлюб. Мутаа, або тимчасовий шлюбний союз, дає змогу отримати всі інтимні радості шлюбу, при цьому уникнувши витрат і почуття провини. Його тривалість визначається угодою сторін та прописується у шлюбному договорі, який зафіксований у звичайному праві різновидом шлюбу, усталеним на Близькому Сході. Жінка, яка перебуває у тимчасовому шлюбі, прирівнюється до звичайної дружини, якій виплачується махр (подарунок чоловіка). Її діти є законними, на неї поширюються обов'язки одруженої жінки. Після закінчення терміну тимчасового шлюбу вона зобов'язана витримати певний строк до вступу в новий шлюб (идда). При бажанні подружжя вони можуть продовжувати тимчасовий шлюб після закінчення його терміну необмежену кількість разів, і якщо мова йде про одного й того ж чоловіка, идда не потрібна. Крім того, після закінчення терміну мут'а вони також можуть укласти постійний шлюб [15].

Неповні сім'ї. Найчастіше це сім'ї, які утримують жінки. Зростання кількості таких родин є наслідком зростання кількості розлучень, а також жінок, які народжують дітей поза шлюбом. Такий стиль життя сьогодні є цілком соціально прийнятним. Більшість жінок, які є самостійні і можуть

самі себе матеріально забезпечити, не хочуть ставати у залежність від чоловіків тільки тому, що цього вимагають соціальні традиції нуклеарної сім'ї.

Цивільний шлюб. Останнім часом зросла кількість дорослих людей, які живуть разом із особами протилежної статі, не будучи пов'язані з ними сімейними чи шлюбними зв'язками. Майже половина громадян віком від 26 до 36 років деякий час віддає перевагу подібному способу життя. Такий стиль життя не є новим, але раніше траплявся не часто. Різне збільшення числа незареєстрованих пар пояснюється тим, що подібна поведінка в останні роки стала соціально прийнятною, а також тим, що підвищився вік вступу у перший шлюб [5]. У цих випадках партнери припускають, що співжиття поза шлюбом є лише попередником шлюбу, який бере на себе функцію раніше звичайного періоду заручин. Як «пробний шлюб» він призначений для того, щоб партнери могли випробувати один одного, перевірити свої почуття і пізнати один одного в повсякденному житті, набувається досвід спільного життя та розподілу подружніх ролей. Таким чином можна уникнути неправильного рішення, яке могло б призвести до подальшого розлучення з пов'язаними великими витратами та претензіями на утримання [18].

Отже, сім'я перебуває в стані постійної зміни, пристосовуючись до нашого сучасного та різноманітного суспільства та культури. Незалежно від її структурного устрою, найважливішою функцією сім'ї є задоволення базових потреб кожного окремого члена – забезпечення стабільного та сприятливого середовища, де кожен відчуває почуття причетності, чи то біологічно, соціально чи юридично.

Розділ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОВИХ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ

2.1. Типові соціально-психологічні проблеми молодих сімей

Унікальність молодого сім'ї як малої соціальної групи визначається тим, що вона перебуває в процесі свого становлення, бурхливого розвитку, нестабільності сімейних відносин, формування соціальних ролей у кожного члена сім'ї. Водночас процес становлення сім'ї як самостійного соціального суб'єкта в суспільстві та виконання нею функцій соціального інституту є невід'ємною частиною суспільства. Існує низка кейсів, які визначають актуальність аналізу процесу формування молодого сім'ї та розробки засад державної політики у цій сфері. По-перше, молода сім'я

становить велику частину сім'ї, яка юридично вважається великою частиною населення. По-друге, виділення молодих сімей в окрему категорію дозволяє згрупувати життєві проблеми підрастаючого покоління та надати їм цілеспрямовану допомогу. По-третє, в демографічному плані майбутнє нації переважно пов'язане з молодою сім'єю, а це означає, що в усіх відношеннях проблеми молодої сім'ї сьогодні є актуальним завданням для її вивчення та розуміння причин цих проблем.

На сьогодні в соціологічній літературі та офіційних документах немає єдиного підходу до визначення поняття «молода сім'я». Згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молода сім'я – це подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років. Створення молодої сім'ї відбувається шляхом оформлення шлюбних стосунків. Цивільним Кодексом України встановлено мінімальний шлюбний вік: 18 років для чоловіків та 17 для жінок [25]. Проте за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [20].

Важливе місце у структурі труднощів багатьох сімей займають проблеми психологічного характеру: конфлікти, непорозуміння, розбіжності, невдоволення та інші. У повсякденному сімейному житті не все відбувається врівноважено і це велика проблема і для сімей із великим життєвим стажем, але для молодої сім'ї це проблема набуває ще більшого значення.

Одним із внутрішніх протиріч сучасного шлюбу є прагнення до демократизації подружніх і сімейних ролей, з одного боку, і збереження багатьох елементів традиційних відносин, з іншого. Аналіз літератури, результати проведених експериментальних досліджень дають підставу стверджувати, що особливо напружено й інтенсивно відбувається процес формування внутрішньосімейних відносин, психологічного клімату, інтеграції, рольової структури в молодій сім'ї [14, с.41].

На здатність молодої родини переборювати труднощі, ефективно вирішувати сімейні проблеми впливають декілька фактів. Нині є деякі особливості молодих сімей, які характерні саме для сучасних родин. Перша особливість молодої сім'ї – це відсутність моральної і психологічної зрілості людей. Це стосується сімей, в яких подружжю 17-18 років. Нині молоді люди почали «пізніше дорослішати», повноцінно велика частина молодих людей вступають у доросле життя і стають економічно незалежними не раніше, ніж у 23-24 роки. Якщо порівняти юнака і дівчину 17-18-ти років, що жили на початку 20-го століття і тих, хто живе на початку 21-го століття, то можна погодитися, що це

абсолютно різні за своєю самостійністю люди. Звичайно, є виключення, які не вписуються в цю особливість молодих сімей, але їх відносно небагато. Результати досліджень, проведених вченими, показують, що неготовність до самостійного життя спричиняє повне неусвідомлення молодими сім'ями відповідальності та обов'язків. Це викликає в молодих сім'ях незадоволеність життям і появу різних проблем [19, с.41].

Друга особливість сучасної молоді сім'ї – зміна гендерних ролей. Жінка в сім'ї стала матеріально незалежною і тому в сучасній молодій сім'ї практично зникло поняття «Голова сім'ї», оскільки знову ж таки, порівнюючи ситуацію в сучасному світі і ситуацію 100 років назад, можна говорити про підвищення рівню емансипації жінок, і чоловік у сім'ї, у більшості випадків, вже не є єдиним стовідсотковим гарантом економічного стану сім'ї.

Третя особливість молоді сім'ї – у чоловіка і дружини в сім'ї з'явилися вищі вимоги до внутрішньосімейних стосунків, у тому числі і до інтимних стосунків. Молодь стала більш інформованою в сексуальних питаннях, рівень сексуальної обізнаності змінився, а дошлюбні статеві зв'язки стали звичайним явищем [22].

З точки зору молодих сімей, необхідно виділити два блоки актуальних проблем: соціально-економічні та соціально-психологічні. Перший блок включає проблеми матеріального забезпечення, житла та працевлаштування молодого подружжя, підвищений ризик бідності. Другий блок включає проблеми адаптації молодого подружжя один до одного, нової ситуації (зміна ролей, стереотипів і стилів поведінки) та нових родичів. Загалом, до основних факторів другого блоку, що впливають на сімейні проблеми та поточний стан молоді сім'ї, можна віднести; неготовність батьків до сімейного життя; незнання його морально-психологічних основ; невміння вирішувати конфлікти; егоїзм. Надзвичайно важливою проблемою для молоді сім'ї є несумісність ієрархії цінностей подружжя.

Соціально-психологічні проблеми сучасної молоді сім'ї Л. Костровець пропонує розглядати у взаємозв'язку з соціальним оточенням, до якого, перш за все, відносяться батьки подружжя, їх найближчі родичі, а також ті соціальні інститути, з якими молода сім'я змушена вступати в контакт для підтримки життєзабезпечення, розвитку та реального виконання своїх функцій. Автор пропонує розділити проблеми на дві групи:

– структурні проблеми, що стосуються створення і збереження структури сім'ї);

– функціональні, які виникають у зв'язку з певними перешкодами на шляху реалізації основних функцій сім'ї.

До першої групи входять питання щодо поступового прийняття рішення про створення сім'ї, оскільки воно є одним з небагатьох факторів, які підвищують психологічну і психофізіологічну стійкість до несприятливих умов. Процес створення сім'ї надзвичайно складний: третина конфліктів у молодих сім'ях пов'язані з помилковими мотивами вступу в шлюб (шлюб не з любові, з легковажності, змушені шлюби тощо), що призводить до швидких розлучень. Так, до 24 років 75 % молоді вступають у шлюб, 15 % – вже розлучаються. Ті ж помилкові мотиви (орієнтація тільки на шлюб по любові, потреба в повному взаєморозумінні, повній відповідності партнера ідеалу і т.д.), призводить до того, що досить великий відсоток молоді не може створити сім'ю в період до 25-30 років. У багатьох сім'ях можливість створення молоддю власної сім'ї обмежуються і сімейними проблемами старшого покоління (незаміжною матір'ю, неодруженим батьком) [9].

Функція збереження сім'ї. На початку сімейного життя молода сім'я стикається з такими проблемами, як не довіра один одному, плітки викликають сумнів між подружжям і з'являються ревності. Внаслідок цього з'являються заборони на спілкування з друзями та поїздки з ними, перевірка телефонів і всіх сторінок соціальних мереж і це може провокувати лайки та скандали. Взаємоповага у молодих сім'ях із самого початку буває рідко, не вміня слухати та зрозуміти один одного заважають побудувати гармонійні стосунки. Кожен із подружжя хоче бути головним і командувати всім у сім'ї. Багато хто з подружжя не хоче брати на себе відповідальність за свою половинку, коли з'являються проблеми одного з подружжя, наголошуючи, що це «твої проблеми».

Відомо, що дестабілізація шлюбу – одна з найважливіших сучасних демографічних проблем. За перші півроку 2023 в Україні було зареєстровано 86028 шлюбів, коли у відповідний період торік було зафіксовано 103903 нових родин (на 17 % менше). Водночас за півроку 2023 зареєстровано 10139 випадків розірвання шлюбу. Це на третину більше, ніж за відповідний період торік, проте все ще менше за відповідні показники 2021 року (13153) (Додаток А) [16]. При цьому далеко не всі сім'ї з нещасними відносинами приймають рішення про розлучення. Це може бути пов'язано як з острахом процедури і наслідків розлучення, так і через психологічну інертність або завдяки сформованим суспільним нормам типу «діти повинні мати двох батьків незалежно від відносин між ними». При цьому сім'я формально зберігається, але порушуються її основні функції [9].

Сім'я як соціальний інститут характеризується як система, що саморегулюється, в якій спілкування між членами сім'ї супроводжується зіткненням різних думок та протиріч. Різні точки зору мають бути

дозволені завдяки взаємним поступкам та угодам, внутрішній культурі, моральній та соціальній зрілості членів сім'ї. Багато психологічних проблем між подружжям можна уникнути, якщо подружжя навчиться поважати один одного і знаходити компроміси у всіх питаннях. Проблеми в сім'ї загострюються у зв'язку з економічною кризою, соціальною та політичною напруженістю, зростаючою матеріальною та соціальною поляризацією суспільства. Для більшості українських сімей додатковим викликом стала війна, про що наголошують психологи, соціологи, демографи. Проте, на відміну від 2022 року, за даними дослідження «Вплив війни на молодь України» (2023 р.), знизилась стурбованість проблемами в родині, труднощами в спілкуванні, невмінням вирішувати конфлікти [3].

На нашу думку, на наявність тих чи інших соціально-психологічних проблем у молодих сім'ях можуть також впливати і форми шлюбно-сімейних відносин, у яких знаходяться партнери. Адже саме пошук найбільш оптимального способу задоволення індивідуальних потреб приводить до вибору альтернативних сімейних форм. Кожній створеній сім'ї, як малій соціальній групі, властиві своя неповторна індивідуальна культура, особистий контакт між її членами, згуртованість, певний емоційно-психологічний клімат, інтимність відносин тощо. Однак, оскільки альтернативні сім'ї в українському суспільстві переважно стикаються з публічним осудом, неприйняттям власною сім'єю, припускаємо, що цей вибір має бути усвідомленим. Та чи робить це квір-сім'ї більш щасливими, маємо відповісти, проаналізувавши їх відповіді.

2.2. Основні характеристики головних етапів емпіричного дослідження та опис вибірки респондентів

Процедура дослідження складалася з декількох етапів:

- підготовка анкети;
- поширення її серед молоді;
- поділ відповідей на групи дослідження;
- обробка результатів;
- порівняння відповідей та висновки.

Перший етап полягав у виборі методики дослідження. Оскільки охопити велику кількість різноманітних молодих сімей для проведення інтерв'ю у сучасній ситуації для нас стало проблематичним, нами було проведено онлайн-анкетування у кінці жовтня – початку листопаду 2023 року, анкета була створена у *Google* Формі. До того ж ми розуміли, що при анонімному анкетуванні, відповіді є більш правдивими. На основі теоретичного матеріалу було складено декілька блоків запитань з

варіантами відповідей (Додаток Б). Питання першого блоку стосувалися місця проживання, віку, статі респондентів, типу сексуальної орієнтації та стосунків, у яких перебувають наразі респонденти.

У опитуванні взяли участь 259 респондентів. Усім респондентам було гарантовано конфіденційність. Серед них, представниці жіночої статі – 76,9 % та чоловічої – 23,1 %. Відповіді надійшли з 15 областей України, в яких проживають молоді люди, найбільше з Запорізької (52,3 %) та Дніпропетровської (10,8 %), Закарпатської (10,8 %) областей.

Вік учасників опитування: від 18 до 20 років 47,7 %, від 21 до 25 років – 30,8 %, 26-30 років – 10,8 %, від 31 до 35 – 10,8 %. Наголосимо, що у відповідях передбачався і вік 16-17 років, як того допускає законодавство.

82,8 % респондентів відповіли, що вони гетеросексуали, тобто належать до більш поширеної в українському суспільстві сексуальної орієнтації. 17,2 % опитаних належать до спільноти ЛГБТК+ (6,3 % – гомосексуали, 7,8 % – бісексуали, 3,1 % – асексуальні, тобто у них відсутній статевий потяг). На даний час 67,7 % опитаних знаходяться у стосунках, 84,6 % мали стосунки у минулому. Відповіді на запитання щодо соціально-психологічних проблем у відносинах 60 % будуть надавати, ґрунтуючись на досвіді стосунків, які є зараз, 40 % – на досвіді минулих стосунків. Надалі питання були розподілені на два блоки: реального стану відносин та бажаного.

Для поширення анкети серед молоді були вибрані декілька методів. Насамперед, ривер-семплінг – це методика проведення онлайн-досліджень, коли респонденти беруться не з бази даних, а залучаються в режимі реального часу серед користувачів Інтернету безпосередньо під опитування. Анкета була поширена у соціальних мережах – Фейсбук та Інстаграм. Це сьогодні максимально швидкий та репрезентативний інструмент залучення онлайн респондентів. Висока якість, швидкі терміни набору відповідей, практично необмежене націлення та великий пул потенційних респондентів. Також форма анкети була розповсюджена через студентські чати Бердянського державного педагогічного університету та Ужгородського національного університету, безпосередньо розсилкою посилок на опитування знайомим, колегам у робочому чаті.

Подальший етап складався з поділу усіх заповнених анкет на групи за формою сімейних стосунків. Так, усі молоді люди належали до:

1. Зареєстрованого шлюбу – 86 осіб, серед них з дітьми – 33 (12,7 %) (1), бездітні (1а) – 27 осіб (10,4 %); бездітні, які мають домашніх тварин (1б) – 16 осіб (6,2 %); екстериторіальні відносини (1в) – 10 осіб (3,9 %).
2. Цивільного шлюбу (чоловік-жінка) – 45 особи (17,4 %).
3. Дистантна сім'я (чоловік-жінка) – 33 особи (12,7 %).
4. Цивільного одностатевого шлюбу – 7 осіб (2,7 %).

5. До поліаморної сім'ї (вільні стосунки у цивільному шлюбі) – 3 особи (1,2 %).

6. До неповної сім'ї (але є іноді вільні стосунки) – 14 осіб (5,4 %).

7. Самотні, які усвідомлено обрали таку життєву позицію – 18 осіб (6,9 %).

8. Мають вільні стосунки – 53 особи (20,5 %).

Через те, що відповіді передбачено аналізувалися по групах, кожна анкета розглядалася окремо та порівнювалися відповіді на однакові запитання.

2.3. Порівняльний аналіз емпіричного дослідження сімейних соціально-психологічних проблем у різних формах шлюбу

У результаті аналізу отриманих даних визначено загальні найбільш конфліктні сфери сімейних відносин: сфера найближчого оточення чоловіка чи дружини, до неї належать батьки та друзі (27,5 %), сфера ведення домашнього господарства та розподілу домашніх обов'язків (16,7 %), проблеми у спілкуванні (44,4 %), нестача спільних інтересів (44,4 %), розбіжність життєвих цінностей (38,9 %). Також молоде подружжя відчуває взаємне невдоволення, пов'язане з різними поглядами на розвиток подальших стосунків та неврахування думки один одного – 26 % та 38,3 %, з розподілом подружніх ролей – 12,5 %. Проте все ж таки 80 % молодих сімей прагнуть компромісу та вважають, що необхідно підтримувати один одного для досягнення особистих цілей.

Для більшості опитаних (80 %), сімейні стосунки – це підтримка один одного; про те, що шлюб це взаємна відповідальність та зобов'язання розуміють 76,9 % опитаних; 66,2 % відзначають, що створення сім'ї опирається на взаємній довірі та відкритості у спілкуванні між собою і лише 38,5 % переконані, що сім'я – це основа для виховання дітей.

Переважає більшість опитаних (64,6 %) вважає, що вік не має значення для вступу у серйозні стосунки, головне – це зрілість і готовність до шлюбу, 15,4 % вказує на вік 26-30 років, 13,8 % – 20-25 років. Узаконювати стосунки потрібно лише після досягнення певного рівня фінансової стабільності партнерів та взаєморозуміння 40 %, а 38,5 % вважають, що це залежить від особистих уподобань пари.

Проте, у молодих пар, які мають різні сімейно-шлюбні форми, погляди на сумісне життя, наявність соціально-психологічних проблем, їх зміна соціальних ролей у сім'ї під час війни відрізняються. Аналіз цих відмінностей наведено у табл. 1, усім видам сімей присвоєно порядковий номер, які зазначено в переліку підрозділу 2.2.

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз соціально-психологічних проблем
у сімейному різноманітті**

<i>Проблеми сім'ї</i>	<i>1</i>	<i>1a</i>	<i>1б</i>	<i>1в</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Чи зменшилося коло Вашого спілкування від початку стосунків?											
Значно зменшилося	14 %	37 %	22 %	8 %	14 %	35 %	58 %	33 %	-	-	-
Не сильно помітно	24 %	21 %	14 %	36 %	12 %	15 %	24 %	-	-	-	50 %
Не змінилося	26 %	25 %	23 %	13 %	18 %	4 %	6 %	-	100 %	100 %	50 %
Значно збільшилося	36 %	17 %	41 %	43 %	56 %	46 %	12 %	67 %	-	-	-
Чи пливають близькі на ваші стосунки?											
Так, суттєво	24 %	48 %	40 %	-	9 %	9 %	57 %	-	59 %	50 %	6 %
Так, трохи	45 %	12 %	30 %	20 %	53 %	18 %	15 %	-	16 %	25 %	60 %
Ні	18 %	6 %	15 %	60 %	18 %	64 %	14 %	67 %	13 %	-	26 %
Іноді	13 %	34 %	15 %	20 %	20 %	9 %	14 %	33 %	12 %	25 %	8 %
Чи змінилося відношення до партнера після того, як стали жити разом?											
Погіршилося	12 %	9 %	14 %	-	12 %	13 %	7 %	-	-	-	12 %
Покращилося	27 %	18 %	37 %	-	12 %	3 %	65 %	67 %	-	-	26 %
Залишилися без змін	21 %	20 %	19 %	80 %	39 %	9 %	7 %	-	-	100 %	25 %
Стало більш поважним	25 %	40 %	14 %	20 %	12 %	15 %	14 %	33 %	-	-	4 %
Погіршилися інтимні стосунки	15 %	13 %	16 %	-	24 %	60 %	7 %	-	-	-	32 %
Через які проблеми більше сваритесь?											

<i>Проблеми сім'ї</i>	<i>1</i>	<i>1a</i>	<i>1б</i>	<i>1в</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Фінансові	23 %	11 %	27 %	6 %	18 %	6 %	29 %	33 %	-	75 %	4 %
Проблеми в інтимних стосунках	15 %	13 %	7 %	9 %	12 %	24 %	7 %	-	12 %	-	16 %
Неврахування думок один одного	6 %	18 %	21 %	49 %	9 %	6 %	43 %	-	-	-	22 %
Ревнощі	12 %	19 %	15 %	6 %	20 %	34 %	21 %	-	23 %	-	5 %
Неправильний поділ дом.обовязків	23 %	12 %	13 %	-	17 %	-	-	-	-	-	-
Психічні проблеми партнера	6 %	7 %	-	12 %	4 %	15 %	-	33 %	6 %	-	8 %
Різні погляди на розвиток стосунків	3 %	-	-	12 %	12 %	15 %	-	33 %	59 %	-	45 %
Втручання батьків, друзів	12 %	20 %	17 %	6 %	8 %	-	-	-	-	25 %	-
Чи влаштовують вас такі стосунки?											
	51 %	74 %	76 %	81 %	40 %	6 %	100 %	67 %	59 %	55 %	19 %
Ні	12 %	7 %	12 %	13 %	54 %	6 %	-	-	29 %	11 %	20 %
Це залежить від обставин	31 %	7 %	6 %	6 %	4 %	64 %	-	33 %	12 %	34 %	15 %
Категорично не влаштовують	6 %	12 %	6 %	-	2 %	24 %	-	-	-	-	46 %
Чи почуваете ви себе щасливим?											
Безумовно так	28 %	62 %	70 %	75 %	38 %	12 %	75 %	33 %	24 %	75 %	19 %
Час від часу	57 %	24 %	18 %	19 %	53 %	30 %	25 %	33 %	33 %	25 %	66 %
Однозначно ні	15 %	14 %	12 %	6 %	9 %	58 %	-	33 %	43 %	-	15 %

Таким чином, аналіз відповідей молодих людей, які знаходяться у різних шлюбно-сімейних формах, говорить про те, що у кожній з них є проблеми, адже кожна сім'я є унікальною і стосунки партнерів залежать у першу чергу від ступені їх поваги, любові, можливості вирішувати разом спірні сімейні питання. Однак, деяка залежність все ж таки існує.

Так, найбільше погіршилися відносини до партнера, після того як почали разом жити, у зареєстрованих сім'ях з домашніми улюбленцями замість дітей (14 %), в дистантних (через війну) сім'ях (13 %), інтимні стосунки у них значно погіршилися (у 60 %). Навпаки, стосунки значно покращилися у цивільних шлюбах ЛГБТІК+ (67 %) та поліаморних сім'ях (67 %). Зазначимо, що анкетування пройшло незначна кількість представників останніх сімейних форм.

Сварки через фінансові проблеми присутні у всіх видах сімей, інтимні проблеми також є приводом до непорозумінь, крім поліамурних сімей і тих, хто обрав самотність. Ревнощі відчувають на собі представники усіх шлюбно-сімейних форм, але найбільше ревнивців у дистантних сім'ях (34 %) та неповних, у яких є гостьові відносини (23 %). Через неправильний поділ домашніх обов'язків сваряться найбільше подружжя з дітьми (23 %). Проблеми у зв'язку з різними поглядами на розвиток стосунків виникають у неповних сім'ях (59 %) та молоді, що мають вільні стосунки (45 %). Дистантні сім'ї на сьогодні однозначно не влаштовують стосунки, які склалися, і саме вони почувають себе найменш щасливими. Найщасливішими (75 %) у сімейних стосунках є представники ЛГБТІК+, особи, що вирішили жити окремо та ті, хто прийняв рішення усвідомлено жити самотньо.

Особливої уваги заслуговує порівняльний аналіз чоловічого та жіночого погляду на цивільний шлюб в сучасній українській молодій сім'ї показав, що чоловіки більш лояльно ставляться до нього, вважаючи, що незареєстровані стосунки їм цікавіші. Цивільний шлюб та офіційний шлюб для багатьох чоловіків одне й те саме. Для них реєстрація шлюбу менш значуща, ніж жінок. Швидше за все причина в тому, що вони більш раціонально мислять і вважають за краще уникнути неприємної процедури розлучення у разі невдалого спільного життя. Чоловіки вважають, що спочатку необхідно перевірити, чи можуть люди спільно вести побут, а потім уже реєструвати шлюб. Вони вважають, що у разі невдалого досвіду спільного життя набагато простіше закінчити відносини, уникнувши офіційної процедури розлучення. Для багатьох жінок громадянський шлюб – уявна привабливість, вони хочуть офіційно зареєструвати відносини, щоб бути більш захищеними державою. За нашими даними 93,5 % жінок у співжитті хочуть офіційного оформлення відносин (про це знає 96,8 % їх співмешканців) і вважають, що 74,2 % їх партнерів докладають зусиль, щоб цього досягти разом. Проте анонімні відповіді чоловіків говорять про протилежне. Так, лише 27 % чоловіків готові вступити в офіційний шлюб у найближчому майбутньому, з них 87 % покладає ініціативу розвитку на партнерок.

Звернемо увагу також і на зміну відносин між партнерами з початку

воєнних дій в Україні. Загалом, 11,1 % осіб, які перебувають у незареєстрованих шлюбах, відповіли, що їх стосунки негативно змінилися, 18,8 % засвідчують на позитивній зміні відносин, у 33,3 % респондентів вони не змінилися, 22, 2 % вказують на збільшення напруги у відносинах. 16,3 % з цієї групи опитаних розірвали відносини, у 25 % вони переросли у дистантні. 12,5 % тих, хто не був одруженими – побралися під час війни. Серед респондентів, які знаходяться у зареєстрованих відносинах, у 31,3 % вони не змінилися, 31,3 % вказують на збільшення співчуття і підтримки, у 18,8 % стосунки значно погіршилися, ще у 1,8 % вони навпаки покращилися. У 54,5 % одружених пар після повномасштабного вторгнення зрівноважилися соціальні ролі в сім'ї.

Таким чином, соціально-психологічні проблеми присутні у будь-яких формах шлюбно-сімейних відносин, однак найвищий соціально-психологічний тиск наразі присутній у дистантних сім'ях, партнерів яких розлучили воєнні дії в Україні. Хоча дискримінація позашлюбних стосунків стала рідкістю через зміну цінностей і позитивне ставлення ЗМІ, респонденти, які знаходяться у цивільних відносинах, все одно повідомили про бажання їх офіційно зареєструвати.

Висновки

Шлюб є зареєстрованим початком сімейних стосунків в соціумі між чоловіком і жінкою. Поняття сім'ї залежно від галузі чи то соціологія, чи то психології або ж сфера правовідносин буде відрізнятися. Сім'я в собі об'єднує не тільки подружжя а й дітей та близьких за кровною спорідненістю, також за суспільним місцем проживанням та морально-етичними поглядами. Поняття шлюбу та сім'ї нероздільні. Їх соціальна природа в кінцевому рахунку визначається загальними суспільними відносинами.

Офіційно сталого поняття молода сім'я поки що не затвердилося, але спираючись на наше обґрунтування в цій роботі, можна зробити висновок що молода сім'я – це союз людей будь-якої статі та сексуальної або гендерної ідентичності віком від 16 до 35 років.

Зміни в сімейних тенденціях і моделях відбуваються паралельно зі змінами в гендерних ролях. Сьогодні – це і розширення ролі жінок у сім'ї, зокрема їхньої ролі як економічних гарантів сім'ї; і зміна ролі чоловіків, зокрема їхня більша залученість до виконання домашніх обов'язків; і вираження одностатевими (і різностатевими) парами гендерних норм через виховання дітей і те, як кожен з них їх сприймає.

Можна сказати що зараз Україна пройшла середину шляху у становленні альтернативних форм сімейних відносин і визнання їх як норми

в українській спільноті. У роботі ми розглянули поширені форми і їх функціонал, а саме:

- одностатеві сім'ї, які наразі виборють найбільш гостро право на реєстрування шлюбу

- поліаморні сім'ї, люди які на основі прозорості та лояльності створюють стосунки не обмежуючись стандартом пари

- бездітні сім'ї, люди які за своїм рішенням не хочуть мати дітей

- дистантні сім'ї, котрі нажаль зараз є поширеними в Україні через війну

- цивільний шлюб, люди які створили свою сім'ю на усній домовленості між собою

- інші альтернативні моделі, такі як: неповні сім'ї, тимчасовий шлюб, екстериторіальний шлюб, самотність як сім'я.

Дослідження базувалося на соціологічному онлайн-опитуванні на основі самостійно розробленої анкети, яка була створена у Google Формі та проведена у кінці жовтня – початку листопаду 2023 року. У ньому прийняли участь 259 осіб, найбільша кількість серед яких люди традиційної форми шлюбу, проте і в цій групі ми виділили декілька підгруп – бездітні пари та пари з домашніми улюбленцями, які усвідомлено прийняли рішення жити без дітей та екстериторіальні пари). Також серед опитаних були представники ЛГБТІК+, поліаморні, дистантні сім'ї тощо. Загалом ми виділили 11 форм сучасних сімей серед усіх опитаних.

Аналіз відповідей молодих людей, які знаходяться у різних шлюбно-сімейних формах, говорить про те, що у кожній з них є проблеми, адже кожна сім'я є унікальною і стосунки партнерів залежать у першу чергу від ступені їх поваги, любові, можливості вирішувати разом спірні сімейні питання. Однак, ми виявили деякі спільні характеристики. Найбільше проблем нами виявлено у дистантних сім'ях, подружжя яких через вимушену міграцію знаходиться далеко один від одного. У них найвищий показник інтимних проблем, їм характерні ревності, вони найменш щасливі. Категорично не влаштовують стосунки людей, які знаходяться у вільних відносинах (саме жінки наголосили на цьому). Найщасливішими у сімейних стосунках, згідно нашого дослідження, є представники ЛГБТІК+, особи, що вирішили жити окремо та ті, хто прийняв рішення усвідомлено жити самотньо.

Зараз характерна дестабілізація подружніх стосунків, зниження соціальної відповідальності подружжя та високий ступінь індивідуалізації подружжя характерні до сучасних сімейно-шлюбних відносин, проте є всі підстави розглядати цю трансформацію як природну еволюцію від традиційної сім'ї до сучасної сім'ї з новими зв'язками та відносинами.

Незважаючи на труднощі, з якими стикається сучасна молода сім'я в нашому суспільстві, інститут шлюбу і важливість сімейних цінностей мають безумовне значення для більшості людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байер О., Глушко О. О. Актуальні питання психології сім'ї. РВВ ДНУ, 2020. 44 с.
2. Венгер Г. С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. Вип. 27. С. 103–116.
3. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь України. URL : https://ukraine.unfra.org/sites/default/files/pub-pdf/28.04_vplyv_viyuny_na_molod_v_ukrayini.pdf.
4. Всеосвіта. URL : <https://vseosvita.ua/test/osobystist-ta-ii-identychnist-3568120.html>
5. Дейнека В. Цивільний шлюб – добре чи погано? URL : <https://www.rodyna.in.ua/?p=16273>
6. Злобіна Т. Більше любові: політична критика моногамії та низові практики поліамурності. *Спільне*. 2013. URL : <https://commons.com.ua/uk/bilshe-lyubovi-politichna-kritika-mono/>
7. Іщенко І. С. Альтернативні форми шлюбу серед молоді : сучасні практики : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 054 «Соціологія» / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2021. 15 с.
8. Корба Г. «Жодних «за», щоб народжувати»: чому українці не хочуть мати дітей. *BBC News Україна*. 16 грудня 2021. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg1j9g5y0do>
9. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. *Комунальне господарство міст*. 2012. (102). Р. 452-459. ISSN 0869-1231
10. Кравцова Т., Корнієнко М. Легалізація цивільного партнерства: світовий досвід та українські перспективи. URL : <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/legalizaciya-civilnogo-partnerstva-svitoviydosvid-ta-ukrayinski-perspektivi.html>.
11. Красник К. Визначення поняття «сім'я» у правовій доктрині. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. С. 344-347.
12. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 45. С. 223-230.
13. Мердок Дж. П. Соціальна структура / Пер. с англ. А. В. Коротаєва. М. : ОГИ, 2003. 397 с.
14. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молодої сім'ї [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
15. Навал аль-Магхафі Тимчасовий шлюб. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49951871>
16. Опендатабот. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-half-2023>.

17. Осадча Я. Проявляють егоїзм: Папа Франциск розкритикував людей, які заводять тварин замість дітей. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2022/01/5/247086/>
18. Пастущин О. Альтернативні форми сім'ї і шлюбу. *Природничі та гуманітарні науки. актуальні питання* : IX Всеукраїнська студентська науково-технічна конференція. С. 94-95.
19. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 266 с. з іл.
20. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
21. Сомкин А. А., Данилова О. А. Трансформація понять «семья» и «брак» в современном обществе. *Гуманитарий : актуальные проблемы гуманитарной науки и образования*. 2018. № 2. С. 205–219. DOI: 10.15507/2078-9823.042.018.201802.205-219
22. Стригун В. Особливості молоді сім'ї. URL : <https://www.rodyna.in.ua/?p=17263>
23. Фесенко А. М., Іщенко І. С. Трансформація шлюбу в сучасній Україні. *Virtus*. 2020. № 47. С. 132-134.
24. Хогенбум М. Поліаморія – кохання майбутнього? URL <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-3971>
25. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст.356. Редакція від 05.10.2023 р.
25. Чигир О. (2012) Подружжя – шлюб – сім'я: зв'язок та відмінності понять. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. с. 278-284. ISSN 2072-4772
26. Що таке сім'я. URL : <https://translations.com.ua/simia.html>
27. Як впоратися із самотністю, якщо у вас немає сім'ї. <https://samo.com.ua/blog/yak-vporatysya-iz-samotnistyu-yakshcho-u-vas-nemaie-simy-85/>
28. Hodgson RM, Birks KS. Palmerston North, New Zealand: The Centre for Public Policy Evaluation, Massey University; 2002. Statistics New Zealand's definition of family, its implications for the accuracy of data and effectiveness of policy targeting. Student paper no. 4. [Google Scholar]
29. Trask BS. New York: Springer; 2010. Globalization and families: Accelerated systemic social change. [Google Scholar]
30. Sharma R. The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times. *J Family Med Prim Care*. 2013 Oct-Dec; 2(4): 306–310. doi: 10.4103/2249-4863.123774
31. Zaitov E. X., .. & Isaxonov J. A., . (2021). The Main Directions Of Solving The Main Problems Of Young Families In Modern Conditions. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(03), 70–74. URL : <https://doi.org/10.37547/tajjir/Volume03Issue03-12>

Секція

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

РУСЕЦЬКА ЮЛЯ

Національна академія Національної гвардії України

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

*Керівник –
старший викладач кафедри психології та педагогіки,
підполковник, Пащенко А. О.*

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах залучення частин та підрозділів Національної гвардії України до відсічі збройної агресії російської федерації проблема делінквентної поведінки стоїть дуже гостро, військовослужбовці регулярно вчиняють низку правопорушень, зокрема: пияцтво, злочини, пов'язані із вживанням та незаконним обігом наркотичних речовин, самовільне залишення місця несення служби, необережне поводження зі зброєю, боєприпасами, яке призвело до загибелі людей тощо. Зазначені негативні явища зустрічаються не тільки в підрозділах, що знаходяться у безпосередньому зіткненні з противником, але й у навчальних центрах та місцях постійної дислокації військових частин. Аналіз статистики злочинів, надзвичайних подій та дисциплінарних проступків за час проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, а також в період повномасштабного вторгнення рф на територію нашої країни вказує на важливість питання своєчасного виявлення, діагностики та попередження проявів делінквентної поведінки військовослужбовців.

Одним із проявів делінквентної поведінки військовослужбовців, який особливо почастишав під час війни, є самовільне залишення ними

військової частини або місця служби (далі – СЗЧ). Статистика СЗЧ наразі повною мірою невідома, у зв'язку із непублічністю діяльності військових прокуратур. Однак уявлення про масштаби явища можна скласти, аналізуючи звітні матеріали Верховного Суду України (засуджено за СЗЧ у 2021 році – 1407 осіб, у 2022 році – 1036 осіб) [0]. За даними юридичної компанії Legal Time, судовим вироком завершуються від 5 до 22 % таких справ [0]. Навіть за умови повної відсутності приховування фактів СЗЧ командирами та звернення ними до органів досудового розслідування у всіх випадках відсутності військовослужбовця, можемо передбачати від 4700 до 20700 випадків СЗЧ у 2022 році, а це – декілька армійських бригад, які не виконують бойові завдання.

Делінквентна поведінка традиційно розглядається як форма девіантної поведінки, пов'язана з порушеннями соціальних норм, зокрема правових. Проблемі профілактики і подолання наслідків девіантної поведінки серед особового складу сектору безпеки і оборони присвятили наукові роботи вітчизняні і зарубіжні психологи – В. С. Медведєв, О. М. Бандурка, В. І. Барко, Л. М. Балабанова, С. П. Бочарова, І. О. Віденєєв, О. В. Землянська, С. І. Яковенко, Л. М. Мороз, І. В. Клименко, О. М. Цильмак, та інші. Ними вирішувались різноманітні аспекти проблеми делінквентної поведінки, зокрема встановлено біосоціопсихологічну природу зазначеного феномену. Водночас, релевантних досліджень психологічних чинників СЗЧ нами на даний час не знайдено.

Метою дослідження є виявлення психологічних чинників самовільного залишення військових частин і місць служби військовослужбовцями.

Об'єкт дослідження – делінквентна поведінка особистості.

Предмет дослідження – делінквентна поведінка військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Відповідно до мети дослідження сформульовано наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи і результати емпіричних досліджень самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби.

2. Виявити особистісні предиктори самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби.

3. Запропонувати заходи психопрофілактики самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби.

Методи дослідження. Для вирішення теоретичних і прикладних завдань при проведенні дослідження використано комплекс методів: теоретичні (аналіз і узагальнення результатів досліджень з проблеми

делінквентної поведінки військовослужбовців), психодіагностичні методи (методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов); «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів у ВНЗ МВС України» (Д. Кобзін та А. Москаленко); методика «Визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту» (К. Леонгард та Х. Шмішек); опитувальник суїцидального ризику О. Г. Шмельова; «16-факторний опитувальник Р. Кеттелла»; багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Г. Маклаков)); методи статистичного аналізу (t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок, канонічний дискримінантний аналіз).

Структура роботи складається із вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури і анотації. Обсяг роботи складає 30 сторінок.

1.1. Теоретичні основи дослідження особистості військовослужбовця, який допустив самовільне залишення військової частини

СЗЧ не є новою проблемою, дане явище існувало у різні часи, але набуло гостроти протягом останніх років. Так згідно статистики, яка розміщена на офіційному сайті офісу генерального прокурора України сайті, то динаміка з кожним роком збільшується. Якщо у 2013 р. кількість таких випадків становила 95 фактів з 369 військових кримінальних правопорушень, то в 2014 р. – вже 1814 з 4153; в 2015 р. – 3927 з 6213; в 2016 р. – 2345 з 3650; в 2017 р. – 3204 з 4577; в 2018 р. – 2790 з 3694; в 2019 р. – 2464 з 3616; в 2020 р. – 2890 з 4055; в 2021 р. – 2028 з 3037 [0]. Тобто ми можемо побачити, що кількість таких випадків стала зростати з початком Антитерористичної Операції у 2014 році. На думку Н. Орловської та Ю. Степанової, це пов'язано з тим, що окремі військовослужбовці виявились не готовими до дій в умовах бойової обстановки, повсякчасних загроз їх життю і здоров'ю у зв'язку з веденням бойових дій з незаконними воєнізованими (збройними) формуваннями та частинами збройних сил РФ, які діяли на території Луганської та Донецької областей, починаючи з 2014 р. [0].

Самовільне залишення військової частини або місця служби є порушенням військової дисципліни та підлягає кримінальній відповідальності згідно зі статтею 407 Кримінального кодексу України. Це злочин, за який можна бути притягнутим до кримінальної відповідальності, що передбачає позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [5].

Самовільне залишення військової частини або місця служби включає в

себе такі випадки:

– відмова військовослужбовця від продовження служби після закінчення строку служби;

– безпідставний відхід військовослужбовця з військової частини або місця служби;

– відмова військовослужбовця від повернення на службу після відпустки;

– відмова військовослужбовця від виконання вказівок командира частини, що не суперечать вимогам законодавства та військових нормативних актів [0].

О. Колесніченко, Я. Мацегора та І. Приходько досліджуючи дану проблематику визначили основні причини, які спонукають військовослужбовців до самовільного залишення місця несення служби. Вони акцентували увагу на тому, що ці причини є суто індивідуальними та відносяться до соціально-психологічної сфери діяльності людини. Вони зазначили: «ситуації ризику завжди так чи інакше особистісно опосередковані, а поведінка особистості за таких умов має ситуативні ознаки та залежить від комплексу притаманних і стійко сформованих у неї якостей, звичок, знань, умовах ризику, особливостей сприйняття екстремальних, загрозливих ситуацій, суб'єктивного ставлення до них, їх оцінювання та прийняття»; «в екстремальних умовах фахівці ризиконебезпечних професій залежно від своєї готовності до ризику поведуться по-різному. Одних об'єктивно існуюча небезпека може позбавити волі, змусити відмовитися від дій, інших же, навпаки, вона мобілізує, дає додатковий приплив сил» [0].

І. Зозуля та О. Довгань вважають, що при самовільному залишенні несення служби або нез'явлення на службу військовослужбовцем викликано його рішенням залишити місце служби не тимчасово, а на завжди, без повернення до частини та полишення військової служби без законного на те дозволу. Кількість днів дезертирства не має значення, має значення тільки умисел винного, адже самовільне залишення місця несення служби є одним із найважчих військових злочинів, серед таких, як непокоря; невиконання наказу; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків; погроза або насильство щодо начальника [0].

Потрібно зазначити, що самовільне залишення місця несення служби при виконанні службово-бойових завдань може призвести до незворотних наслідків. Так наприклад, повідомлялось, що у 2017 році Генеральна прокуратура України назвала дезертирство «однією з основних причин поразки в «Іловайському котлі», «що за 2014–2018 роки слідчі направили до суду понад 11,3 тисячі обвинувальних актів за статтями «Дезертирство»

та «Самовільне залишення місця військової служби» [0].

СЗЧ як різновід нестатутної поведінки, може бути спричинений наступними факторами [0]:

Соціально-політичними та економічними:

– складна соціально-економічна і криміногенна ситуація у регіонах дислокації військ, певна соціальна напруженість серед усіх категорій військовослужбовців.

– інформаційний потік насильства в засобах масової інформації.

– тенденція щодо соціального розшарування суспільства. Вакуум виховання значної частини молоді у сім'ях, школах та трудових колективах.

– проникнення у військове середовище традицій кримінального світу.

– недосконалість державної системи навчання і виховання.

– зниження стану здоров'я призовників.

Кримінологічними:

– відсутність належного і своєчасного реагування на випадки нестатутних проявів у підрозділах. Низька об'єктивність при доповідях про порушення статутних правил взаємовідносин. Несвоєчасне порушення кримінальних справ по фактах порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями.

– прагнення посадових осіб до приховування дійсного стану справ, небажання викривати негативні прояви, відсутність принциповості. Балансування між санкціями військової прокуратури за приховані правопорушення та «санкціями» старшого начальника за викриті правопорушення.

Організаційними:

– низькі знання, відсутність навичок та вмінь офіцерів, прапорщиків, сержантів щодо оцінки, прогнозу і корекції соціально-психологічних і педагогічних явищ та процесів, що проходять у військових колективах.

– негативний приклад окремих офіцерів і прапорщиків (мічманів), приниження ролі сержантів (старшин).

– дисгармонійна структура військових колективів (регіональна, вікова, за рівнем освіти, культури, мови), обумовлена системою комплектування військових частин, існування різного роду структурних конфліктів у військових колективах (за географією призову, за віком тощо).

– неукомплектованість підрозділів, що об'єктивно збільшує фізичні і психічні навантаження на особовий склад, особливо тих, хто несе варту службу.

– недостатнє роз'яснення військовослужбовцям їх права на необхідну оборону та правовий захист.

– проблеми соціальної захищеності військовослужбовців

(матеріально-побутові, медичні й інші). Безконтрольність за розподілом службових навантажень на військовослужбовців різних періодів служби.

Психологічні:

– поширення психології подвійних стандартів, перевага цінностей малих соціальних груп, як правило, егоїстично-негативістського спрямування, над загальнолюдськими особистісними та суспільними цінностями.

– психологічна «прірва» між командирами і підлеглими як крайнє уособлення конфлікту поколінь в армійських умовах.

– становлення з дитинства психології «природності» розподілу на хижаків та здобич, домінування «компромісу» та «підкорення» у моделі поведінки в конфліктній ситуації.

– низький рівень нервово-психічної стійкості деяких військовослужбовців.

– ріст алкоголізму і наркоманії в молодіжному середовищі.

– незадоволеність військовою службою у певної частини військовослужбовців

До основних причин порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями відносяться [0]:

– нехтування окремими посадовими особами органів військового управління, військових частин та підрозділів вимог військових статутів Збройних Сил України, керівних документів Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України щодо зміцнення військової дисципліни, значні упущення в діяльності щодо виконання вимог статей розділу 1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України «Військовослужбовці та відносини між ними»;

– погіршення якості підготовки молоді, яка підлягає призову на військову службу та військовослужбовців військової служби за контрактом;

– серйозні недоліки в підтриманні статутного порядку, в організації служби військ і контролі за особовим складом;

– невідповідність заходів дисциплінарного впливу тяжкості скоєного злочину чи проступку;

– низька ефективність виховної роботи щодо формування у військовослужбовців військового товариства, створення у військових колективах здорового морально-психологічного клімату;

– відсутність особистої взірцевості офіцерів, окремих керівників щодо дотримання правових норм та культури спілкування, поваги до особи, низька психолого-педагогічна компетентність управлінської діяльності та індивідуально-виховна робота з особовим складом;

– недосконала система підбору, навчання, виховання та розподілу

сержантського складу, його статусу та відповідальності за стан справ у підрозділах;

– невжиття заходів щодо подолання кругової поруки серед військовослужбовців, що виражається в неправдоподібному поясненні обставин травматизму, залишення місця служби, передачі грошей, продуктів харчування, особистих речей і обмундирування «товаришам по службі» з боку молодшого призову.

На нашу думку, при аналізі делінквентної поведінки військовослужбовців (зокрема СЗЧ), невиправдано перебільшується «соціальний фактор», або внесок середовища у формування такої поведінки. Це виправдано презумпцією можливості ефективного виховного і дисциплінарного впливу на таких військовослужбовців. Однак неврахування індивідуально-психологічних чинників звужує можливості психодіагностичного прогнозу СЗЧ, побудови адекватних стратегій психопрофілактики.

СЗЧ завжди полідетерміновано. Наприклад, у серпні 2022 року Франківський районний суд Львова ув'язнив на 5 років солдата за те, що той на місяць через сварку з дівчиною залишив військову частину, куди потім добровільно повернувся [0].

О. І. Богучарова та ін. узагальнили наявні у науковій літературі психологічні чинники СЗЧ: акцентуації характеру; асоціальна поведінки та атмосфера загальної тривожності у сім'ї; обмежений доступ до соціальних ресурсів; сприйняття будь-якої події, у тому числі воєнної як такої, що виходить далеко за межі суб'єктивного контролю, синдрому емоційного вигорання, аналогічні Афганському, «нервової демобілізації» як залишкові явища перевтоми [0].

Так, потенційними особистісними чинниками СЗЧ ми вважаємо: тип темпераменту та акцентуації характеру (зумовлюють стиль реагування на стресові події), інтелектуальні здібності, особливості загальножиттєвої і професійної мотивації, ресурси адаптації і стресостійкості.

1.2. Організація і методи дослідження

На емпіричному етапі дослідження використано результати професійно-психологічного відбору на службу військовослужбовців, які допустили СЗЧ відповідно до висновків відповідних службових розслідувань. Основна група досліджуваних сформована з:

- військовослужбовців строкової служби (24 особи);
- військовослужбовців військової служби за контрактом (19 осіб);

У якості контрольної групи використовувалися дані проходження тих же методик еквівалентні за віком військовослужбовці, які

характеризуються позитивно (50 осіб).

Використано базовий набір психодіагностичних методик автоматизованого психодіагностичного субкомплексу «Профвідбір», який розроблений співробітниками науково-дослідного центру НА НГУ [0]:

– для дослідження полярних особливостей темпераменту, зокрема: екстраверсія – інтроверсія, емоційна збудливість – емоційна врівноваженість, темп реакцій (швидкий – повільний), активність (висока – низька) використовувалась методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б.М. Смірнов);

– для визначення особливостей мотивації вибору професії військовослужбовця «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів у ВНЗ МВС України» (Д. Кобзін та А. Москаленко);

– для визначення особливостей характеру і їх загострень, що погіршують пристосування до нових умов і обставин життєдіяльності – методика «Визначення типу акцентуації рис характеру та темпераменту» (К. Леонгард та Х. Шмішек);

– для визначення вольових особливостей, які свідчать про можливість подолання труднощів, перешкод, що стоять перед військовослужбовцем – опитувальник суїцидального ризику;

– для цілісної характеристики сформованих рис у людини в процесі її життєдіяльності (мотиваційній, емоційно-вольовій, когнітивній і комунікативній сфер особистості) використовувався «16-факторний опитувальник Р. Кеттелла»;

– для визначення особливостей пристосування особистості до нових умов та її толерантність до змін – багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (О. Г. Маклаков).

1.3. Результати емпіричного дослідження особистісних предикторів схильності військовослужбовців до самовільного залишення військових частин

Отримані результати визначення показників акцентуацій характеру у військовослужбовців, які допустили самовільне залишення місця служби представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники акцентуацій характеру у військовослужбовців, які допустили самовільне залишення місця служби ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Шкали	Військовослужбовців строкової служби		В/с контрактно і служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
Гіпертимний	15,00	0,00	16,83	3,73	19,58	2,88	-2,09	-10,04**	-2,77*
Застрягаючий	17,00	1,41	11,78	2,90	12,95	2,97	4,31*	3,67	-1,41
Емотивний	12,00	0,00	10,83	3,59	12,60	5,49	1,38	-0,69	-1,46
Педантичний	16,00	8,49	10,22	4,22	10,80	4,29	0,95	0,86	-0,48
Тривожно-боязкий	4,50	6,36	3,50	3,29	5,33	5,11	0,22	-0,18	-1,63
Циклотимічний	10,50	2,12	8,17	3,05	10,13	4,00	1,40	0,23	-2,04*
Демонстративний	11,00	1,41	13,22	3,70	15,10	2,86	-1,67	-3,74	-1,91
Неврівноважений	6,00	4,24	3,83	2,88	5,63	3,54	0,70	0,12	-2,04*
Дистимічний	13,50	6,36	8,50	2,57	8,93	2,30	1,10	1,01	-0,60
Екзальтований	12,00	0,00	10,67	3,29	11,68	3,03	1,72	0,68	-1,11

Примітка: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Як бачимо з таблиці 1, для груп військовослужбовців строкової служби і контрактників спільними характерними особливостями є:

– оптимізм, енергійність, життєлюбність, товариськість, поряд з тим, імпульсивність, загальне занепокоєння, метушливість, відсутність терпіння, посидючості, нездатність до тривалої концентрації уваги, нестійкість до перешкод, схильність до невиправданого ризику (авантюризм), неадекватна легкість щодо життєвих проблем, необдуманість поведінки, висловлювань.

Стресогенними чинниками для основної групи військовослужбовців є:

– одноманітність обстановки, монотонна діяльність, обмеження рухової активності, ретельна, кропітка робота, жорстко регламентована система організації, робота в умовах нав'язаної ззовні діяльності, надмірна опіка, постійний контроль;

– наявність негативного життєвого досвіду (зради, несправедливості, невизнання особистих досягнень тощо);

– притаманне задоволення дефіциту співпереживання, створення умов душевного тепла, радощів та можливість отримати глибокі почуття;

– нездатність швидкого приведення психоемоційного стану до норми, що призводить до накопичення негативних думок та емоцій, ускладнене уникнення та згладжування конфліктних ситуацій з співслужбовцями та командирами (начальникам);

– бурхливість захоплення від радісних подій та найглибший відчай від сумних подій.

Вивчення суїцидальних установок показало статистично значимі відмінності тільки за шкалою негативної часової перспективи (погане уявлення про власне майбутнє), що найбільш притаманно військовослужбовцям з групи строкової служби.

Таблиця 2.

Показники особливостей суїцидальних установок у військовослужбовців, які допустили СЗЧ ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Шкали	Військовослужбовців строкової служби		В/с контрактної служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
Демонстративність	46,67	30,55	23,16	22,37	13,50	12,31	1,28	1,87	1,76
Афективність	38,67	41,79	20,26	21,21	17,23	14,33	0,75	0,89	0,57
Унікальність	46,67	30,55	11,58	16,75	4,00	9,28	1,94	2,41	1,84
Неспроможність	40,00	20,00	24,21	14,27	22,00	7,58	1,32	1,55	0,63
Соціальний песимізм	47,67	16,17	48,79	23,84	47,20	17,15	-0,10	0,05	0,26
Злам культурних бар'єрів	55,67	50,95	34,89	17,60	35,63	15,96	0,70	0,68	-0,15
Максималізм	16,67	28,87	13,16	22,62	25,00	27,74	0,20	-0,48	-1,74
Часова перспектива	55,67	9,82	20,74	14,79	16,05	8,35	5,29*	6,81*	1,29
Антисуїцид. фактор	16,67	28,87	42,11	30,11	33,75	32,79	-1,41	-0,98	0,97

Примітка: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

З наведеного у таблиці видно, що для груп військовослужбовців строкової служби спільними характеристиками суїцидальних установок є:

- постійність зміну порозуміння в часі, то йому здається, що він вже дорослий, самостійний, не від кого не залежний, то – відчуває себе дитиною, яка безвідповідально ставиться до військового обов'язку;
- відсутність конструктивного планування майбутнього, почуття нерозв'язності поточної проблеми.

Таблиця 3.

Показники особливостей темпераменту у військовослужбовців, які допустили СЗЧ ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Шкали	Військовослужбовців	В/с	Контрольна	t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
-------	---------------------	-----	------------	-----------	-----------	-----------

	строкової служби		контрактної служби		група				
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
Екстраверсія-інтроверсія	14,50	3,54	17,00	3,79	17,63	3,71	-0,95	-1,22	-0,60
Ригідність-пластичність	14,50	0,71	9,05	3,10	9,25	4,29	6,27**	6,23**	-0,20
Ем. збудливість-врівноваженість	5,50	0,71	4,32	4,45	4,03	3,84	1,04	1,88	0,25
Темп реакції	14,00	1,41	11,58	4,21	12,53	3,40	1,74	1,30	-0,86
Активність	19,00	8,49	16,79	5,37	18,75	4,90	0,36	0,04	-1,35
Шкала щирості	8,50	2,12	6,26	4,51	7,40	5,28	1,23	0,64	-0,86

Примітка: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Для груп військовослужбовців строкової та військової служби за контрактом спільними характеристиками особливостей темпераменту є:

- складність процесу адаптації до нових умов та повільна перебудова системи мотивів в обставинах, які вимагають від нього гнучкості і зміни характеру поведінки;
- швидкий темп протікання і зміни психічних процесів.

Таблиця 4.

Показники особистісних властивостей у військовослужбовців, які допустили СЗЧ ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Шкали	Військово-службовців строкової служби		В/с контрактної служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
MD	10,00	1,41	9,84	2,57	9,43	2,31	0,14	0,54	0,60
A	7,00	1,41	8,63	1,30	9,70	1,64	-1,56	-2,61	-2,71*
B	2,00	0,00	4,05	1,03	4,48	1,57	-8,72**	-9,98**	-1,24
C	9,50	0,71	9,63	1,89	9,65	1,78	-0,20	-0,26	-0,04
E	6,00	2,83	5,63	2,19	6,08	2,20	0,18	-0,04	-0,73
F	5,50	0,71	5,32	1,77	6,28	2,10	0,29	-1,29	-1,83
G	9,00	1,41	8,32	1,95	8,53	1,52	0,63	0,46	-0,41
H	8,50	0,71	8,05	1,84	8,23	1,94	0,68	0,47	-0,33
I	4,00	2,83	5,05	1,87	5,30	2,08	-0,52	-0,64	-0,46
L	6,00	1,41	4,58	1,84	4,18	1,58	1,31	1,77	0,83
M	5,50	0,71	4,84	1,92	4,63	2,02	0,99	1,47	0,40
N	7,00	1,41	5,11	1,97	4,68	1,40	1,73	2,27	0,86
O	8,00	1,41	4,32	3,15	4,00	2,32	2,99	3,76	0,39
Q1	6,50	0,71	6,00	2,73	6,50	2,35	0,62	0,00	-0,69
Q2	5,00	1,41	4,16	1,92	3,38	1,63	0,77	1,57	1,53
Q3	8,00	0,00	6,79	1,78	7,25	1,79	2,96*	2,64*	-0,93

Шкали	Військово- службовців строкової служби		В/с контрактної служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
Q4	3,50	2,12	3,47	1,39	3,28	1,92	0,02	0,15	0,45

Примітка 1. * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Примітка 2.

MD – «низька – висока самооцінка», A – «замкнутість – товариськість», B – «низький – високий інтелект», C – «емоційна нестабільність – емоційна стабільність», E – «підпорядкованість – доміантність», F – «стриманість – експресивність», G – «низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки», H – «боязкість – сміливість», I – «жорсткість – чутливість», L – «довірливість – підозрілість», M – «практичність – мрійливість», N – «прямолинійність – дипломатичність», O – «спокій – тривожність», Q1 – «консерватизм – радикалізм», Q2 – «конформізм – нонконформізм», Q3 – «низький самоконтроль – високий самоконтроль», Q4 – «розслабленість – напруженість»

Для груп військовослужбовців строкової та військової служби за контрактом спільними характеристиками особистісних властивостей є:

– низька здатність протистояти навколишньому військовому середовищу, більша жорсткість та слабкі реакції, що ускладнює розуміння світу;

– тенденція до сильного контролю власних емоцій та нетерпимість двозначності і безладу у власному житті.

Таблиця 5

**Показники особливостей адаптивності військовослужбовців,
які допустили СЗЧ ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)**

Шкали	Військовослужбовців строкової служби		В/с контрактної служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
Вірогідність	4,67	0,58	6,42	2,27	5,45	2,93	-2,84*	-1,37	1,40
Адаптивність	59,00	30,05	20,26	11,65	5,30	1,16	2,21	3,10	5,59**
Нервово-психічна стійкість	32,00	25,52	10,68	6,41	6,35	1,61	1,44	1,74	2,90*
Комунікативність	16,33	2,52	6,63	2,81	6,08	1,12	6,10*	7,01*	0,83
Моральність	10,67	2,08	7,74	7,01	5,63	1,25	1,46	4,14*	1,30

Примітка: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Для груп військовослужбовців строкової та військової служби за контрактом спільними характеристиками особливостей адаптивності є:

– низька емоційна стійкість;

- слабка адаптація, багато в чому залежить від зовнішніх умов;
- відчуття емоційного дискомфорту (душевного неблагополуччя, страху, тривоги тощо);
- низький рівень комунікативних здібностей, утруднення в побудові контактів з оточуючими, прояви агресивності та підвищену конфліктність;
- неадекватної оцінки свого місця і ролі у військовому колективі та небажання дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.

Таблиця 6

**Показники мотивації військовослужбовців,
які допустили СЗЧ ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)**

Шкали мотивації	Військовослужбовці строкової служби		В/с контрактної служби		Контрольна група		t_{1-2}	t_{1-3}	t_{2-3}
	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ	x_{cp}	σ			
1	22,50	2,12	22,44	4,03	22,80	2,86	0,03	-0,19	-0,34
2	15,00	7,07	20,83	4,66	21,45	2,45	-1,14	-1,29	-0,53
3	19,00	2,83	21,28	3,25	20,45	3,54	-1,06	-0,70	0,87
4	11,50	3,54	13,83	4,67	11,50	5,08	-0,85	0,00	1,71
5	17,00	2,83	19,94	3,89	19,80	3,00	-1,34	-1,36	0,14
6	15,00	4,24	17,56	2,98	17,65	3,48	-0,83	-0,87	-0,11
7	17,50	7,78	20,94	3,92	20,68	3,51	-0,62	-0,57	0,25
8	7,50	2,12	14,50	5,08	13,38	4,16	-3,65*	-3,59	0,82

Примітка: * при $p \leq 0,05$; ** при $p \leq 0,001$.

Примітка: 1 – Об'єктивними соціально заданими цілями і змістом професії; 2 – Особистісним розвитком і професійним удосконаленням; 3 – Самостійний вибір професії; 4 – Несамостійний вибір професії; 5 – Зовнішнім престижем професії і матеріальним благополуччям; 6 – Романтичною привабливістю професії; 7 – Прагненням компенсувати характерологічні недоліки; 8 – Асоціальні мотиви.

Для груп військовослужбовців строкової та військової служби за контрактом спільними мотивами служби є зумовленість мотивації:

- об'єктивними соціально заданими цілями і змістом професії, що вказує на вибір професії, який підкріплений бажанням бути корисним для людей, захищати закон і забезпечувати порядок у державі та брати участь у зниженні рівня злочинності;

- самостійний вибір професії, особистісно значущий мотив, що свідчить про моральне задоволення військової службою та співпадінням очікуваного результату з власними ідеалами;

- прагненням компенсувати характерологічні недоліки, професія військового додає почуття впевненості у собі, виховує чоловічі (вольові)

якості, забезпечує самоповагу та наділяє владними повноваженнями.

Відносно проаналізованого правопорушення може розглядатись гіпотеза щодо наявності певних особистісних предикторів. Для підтвердження цього припущення проведений канонічний дискримінантний аналіз показників, з метою виявлення тих, що впливають на прогноз потрапляння досліджуваних у певну групу (основну чи контрольну). Для розрахунків використаний пакет статистичних програм SPSS 22.0.

Таблиця 7

Канонічна дискримінантна функція (група тих, хто допустив самовільне залишення місця несення служби)

	Функція
Коефіцієнт	48,87
Демонстративний	-29,874
Неспроможність	4,901
Антисуїцидальний Фактор	-9,034
Q3	-24,161
Особистісний розвиток і професійне удосконалення	13,035
Зовнішній престиж професії і матеріальне благополуччя	-15,595
Романтична привабливість професії	-3,562

При проведенні дискримінантного аналізу у групі військовослужбовців, які допустили самовільне залишення місця несення служби отримано канонічну дискримінантну функцію, яка на 61 % пояснює дисперсію показників використаних психодіагностичних методик (таблиця 7).

Дискримінантна функція виглядає наступним чином:

$$x = 48,87 - \text{Демонстративний} * 29,874 - \text{Антисуїцидальний фактор} * 9,034 - Q3 * 24,161 - \text{Зовнішній престиж професії і матеріальне благополуччя} * 15,595 - \text{Романтична привабливість професії} * 3,562 + \text{Неспроможність} * 4,901 + \text{Особистісний розвиток і професійне удосконалення} * 13,035.$$

Чинниками потрапляння досліджуваних в групу тих, хто допустив самовільне залишення місця несення служби є переживання соціальної неспроможності та мотивація особистісного розвитку і самоудосконалення. Основний внесок у рівнянні має показник мотивації особистісного розвитку і самоудосконалення. Це свідчить про те, що потенційний порушник має такі особистісні характеристики:

– неадекватність реакції на власну фізичну, інтелектуальну, моральну

неспроможність та загальну непотрібність;

– особистісно значущий мотив отримання на військовій службі правових знання, набути життєвий досвід та реалізувати свої здібності.

Викликає певне занепокоєння, що мотивація особистісного розвитку і самоудосконалення виявляється тим феноменом, що сприяє самовільному залишенню служби. Ймовірно, це пов'язано з помилковим вибором професії і спробами реалізувати себе в іншій діяльності (чи фантазіями про це).

Випадки невиходу на службу мають неоднозначне підґрунтя. Утримують від цього демонстративність характеру, антисуїцидальний фактор, виражений самоконтроль, мотивація престижу і матеріального благополуччя та романтизовані очікування від професії.

Це свідчить на користь того, що якостями, які необхідно формувати в ході професійно-психологічної підготовки особового складу НГУ є адекватність розуміння функцій військовослужбовців НГУ.

1.4. Заходи психопрофілактики самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби

Проведений теоретичний аналіз наукових праць з проблематики делінквентної поведінки військовослужбовців виявив деякі суперечності між необхідністю психологічного впливу на поведінку військовослужбовців-правопорушників та необхідністю внесення змін до існуючих програм професійно-психологічної підготовки у військових частинах Національної гвардії України.

Нами запропонована рамкова програма психопрофілактики самовільного залишення військових частин і місць несення служби.

Суб'єкти здійснення програми: підрозділи психологічної служби (відділ, відділення, служби) та посадові особи, які входять до їх складу; командири (начальники) усіх рівнів; структури по роботі з особовим складом.

Метою запропонованої програми є профілактика делінквентної поведінки військовослужбовців засобами психокорекції.

Завдання програми:

– оволодіння прийомами саморегуляції та самоконтролю в стресових ситуаціях та оптимізація психологічної готовності;

– розвиток морально-вольових якостей військовослужбовця та пришвидшення процесу адаптації до умов військової служби;

– розвиток та формування мотивації до військової служби;

– формування у військовослужбовців відповідальності, сумлінності та пунктуальності у повсякденному житті військового середовища;

– корекція залежної поведінки військовослужбовців схильних до делінквентності.

Пропонована програма складається з чотирьох блоків:

1. Виявляючий. Зміст заходів цього блоку спрямований на підготовку спеціалістів підрозділів психологічного забезпечення Національної гвардії України до виявлення військовослужбовців схильних до делінквентної поведінки та встановлення психологічного контакту.

Завдання: професійно-психологічна підготовка суб'єктів психологічного забезпечення щодо отримання інформації (особисту характеристики) від командирів (начальників), співслужбовців та аналіз довідок вивчення соціально-психологічного клімату у військовому колективі; встановлення психологічного контакту з ним.

Зміст виявляючого блоку:

1.1. Заходи професійно-психологічної підготовки працівників підрозділів психологічного забезпечення. Проводяться у межах системи професійної підготовки у формі лекційних та практичних занять за темами: «Нормативно-правові засади регулювання делінквентної поведінки військовослужбовців» (2 год., лекція); «Основні чинники та умов розвитку делінквентної поведінки особистості» (2 год., лекція); «Особистісні предикторів та протекторів відхильної поведінки військовослужбовців НГУ» (2 год., лекція); «Виявлення та попередження делінквентної поведінки у військовослужбовця.» (4 год., практичне заняття).

1.2. Отримання інформації, яка характеризує особистість військовослужбовця, стан військової дисципліни, ставлення до виконання службових обов'язків, його захоплення, коло спілкування та його соціальний статус у військовому колективі.

1.3. Опитування, яке проводиться спеціалістами підрозділів психологічного забезпечення під час якого встановлюється контакт з військовослужбовцем та з'ясовується:

– мотиви протиправного діяння, їх усвідомленість, емоційне ставлення до нього;

– опис покрокових дії під час вчинення правопорушення, якість спогадів та їх емоційна забарвленість;

– суб'єктивна оцінка військовослужбовця стосунків з співслужбовцями, командирами (начальниками) та у військовому колективі підрозділу (військовій частині).

1.4. Інформування військовослужбовця про його основні права та відповідальність за його дії.

За підсумками спеціалістом підрозділів психологічного забезпечення

робиться висновок про наявність ознак схильності до делінквентної поведінки, а також про доцільність залучення лікаря-психіатра військової частини.

2. Діагностичний.

Завдання: вивчення актуального емоційного стану військовослужбовця та його нормалізація; виявлення причин вчинення правопорушення, психологічних особливостей військовослужбовця, якими вона опосередкована, прогноз; виявлення та формування у військовослужбовця мотивації для участі у програмі.

Зміст діагностичного блоку:

2.1. Діагностика працівником підрозділів психологічного забезпечення психоемоційного стану військовослужбовця, його психологічних особливостей. Використовується запропонований психодіагностичний комплекс, спрямований на виявлення особливостей:

- рівня нервово-психологічної стійкості військовослужбовця;
- вольового потенціалу військовослужбовця та швидкість до його адаптації до нових умов служби;
- його мотиваційної сфери;
- характерологічних та індивідуально-психологічних особливостей;
- рівня невротизації та психопатизації військовослужбовця.

У підсумку робиться висновок щодо психоемоційного стану військовослужбовця, прогноз ймовірності рецидиву правопорушення.

2.2. Прояснення мотивації військовослужбовцю до подальшої психокорекційної роботи, її підкріплення, особливо у випадках, якщо:

- військовослужбовець приховує наявні у нього труднощі у військовому колективі чи стосунках з командирами (начальниками), виявляє нещирість у розмові про обставини правопорушення;
- військовослужбовець категорично відмовляється працювати у групі або не спроможний до групової дискусії;
- виявлено високу ймовірність рецидиву правопорушення.

Цей етап починається з мотиваційної бесіди, в ході якої військовослужбовцю роз'яснюється мета психокорекційної програми: зміст, форми проведення, приблизний час та місце проведення, обговорюються заплановані результати. Після чого з військовослужбовцем підписується «Контракт-згода» щодо участі у програмі та розподілу відповідальності за отримані результати.

3. Корекційний.

3.1. Індивідуальна корекційна робота

Завдання: індивідуально-психологічне консультування військовослужбовця з метою пришвидшення процесу адаптації до умов служби; корекція мотивації до військової служби у НГУ та психологічної

готовності; корекція відносин у військовому середовищі; корекція морально-вольових якостей військовослужбовця.

Індивідуальна корекція схильності до делінквентної поведінки має на меті особистісний розвиток військовослужбовця, з опорою на наявні у нього ресурси та потреби, для вироблення більш дієвих способів перенесення труднощів та обмежень пов'язаних з проходженням військової служби.

Сферами прояву делінквентної поведінки військовослужбовця є: коло співслужбовців; командири (начальники); військовий колектив (підрозділ, військова частина); родина, коло знайомих та особисте життя, до проходження служби в НГУ; громадська поведінка.

В основі психокорекції повинно, на нашу думку, лежати уявлення про те, що, крім специфічних для делінквентної поведінки військовослужбовця особистісних і поведінкових чинників, коригувальний вплив повинен здійснюватись і на факти отримані емпіричним шляхом та результати теоретичного аналізу.

Прояви схильності до делінквентної поведінки військовослужбовця:

- негативне ставлення до виконання службових обов'язків;
- відсутня орієнтація професійних та життєвих планів;
- неадекватна реакція та поведінка на зауваження (критика) з боку командирів (начальників);
- неспроможність критично, у відповідності до вимог правил взаємовідносин у військовому середовищі, оцінювати вчинки співслужбовців та утримувати їх від негідних вчинків;
- відсутність самоконтролю та самокритики за вчинення порушення військової дисципліни;
- нездатність емпатії до співслужбовців;
- відсутність встановленої культури поведінки та систематичне порушення форми одягу;
- наявність шкідливих звичок.

Особистісні і поведінкові прояви схильних до делінквентної поведінки військовослужбовця:

- відсутність щирості у взаємовідносинах зі співслужбовцями;
- неадекватність реакції на власну фізичну, інтелектуальну, моральну неспроможність та непотрібність;
- наявність інтернальної каузальної атрибуції та тенденції негативної концепції прийняття навколишнього світу;
- притаманність інфантильного максималізму ціннісних установок;
- імпульсивність власних дій, безвідповідальність до виконання покладених завдань та безконтрольність емоційних виблисків;
- жорстокість, практичність, незалежність та відсутність довіри

власним почуттям, скептичність ставлення до суб'єктивних та культурних аспектів життя;

- сугестивність з боку військовослужбовців;
- зазвичай залишають розпочату справу незакінченою;
- романтичність мотиву вибору військової служби підкріплене образами з фільмів і книг та жагою до ризику і гострих відчуттів;
- нездатність адекватно оцінити своє місце і роль в військовому колективі та схильності до порушення загальноприйнятих норм поведінки.
- наявність негативного життєвого досвіду (зради, несправедливості, невизнання особистих досягнень тощо);
- млявість, стереотипність реагування та виникнення істотних труднощів при необхідності міняти звички або судження, умови життя та діяльності;
- асоціальність поведінки (порушенням правових, моральних, культурних норм), можливість застосовувати фізичну силу, як засіб покарання.

Під час індивідуальної корекційної роботи зі схильним до делінквентної підлітками передбачено використання різноманітних методів навчання та психотерапевтичних технік (арт-терапія, візуалізація, релаксація, дихальні техніки та ін.).

3.2. Групова корекційна робота.

Завданнями цього блоку є проведення тренінгових занять з метою: формування професійної мотивації (позитивних цінностей військової служби; орієнтація на виконання функціональних обов'язків та самозбереження); інтеграція індивідуального досвіду; удосконалення саморегуляції та самоконтролю; підвищення стійкості до стресів; розширення ресурсів особистості; вироблення життєво важливих навичок та вмій; усунення або зменшення проявів дезадаптивної поведінки; розширення соціальних зв'язків.

Проведення даного блоку відбувається у формі психологічного тренінгу у складі групи військовослужбовців, схильних до делінквентної поведінки.

4. Інформаційний.

Завдання: інформаційно-просвітницька робота з командири (начальники), працівниками підрозділів по роботі з особовим складом щодо психологічних особливостей військовослужбовців схильних до делінквентної поведінки; надання їм психологічних рекомендацій.

Зміст інформаційного блоку:

Просвітницько-інформувальна робота з командири (начальники),

працівниками підрозділів по роботі з особовим складом, в підпорядкуванні яких є військовослужбовці схильні до делінквентної поведінки, проводиться спеціалістами підрозділів психологічного забезпечення у форматі лекційних та практичних занять, надання психологічних рекомендацій.

Очікувані результати програми полягають, перш за все, у досягненні позитивних змін у поведінці військовослужбовця з командирами (начальниками), у військовому колективі та з співслужбовцями; змінах ірраціональних переконань та суджень військовослужбовця та схвального емоційного ставлення до вимог військової служби; у розширенні поведінкового репертуару військовослужбовця за рахунок розвитку соціально-бажаних форм взаємодії.

Висновки

Проведене дослідження особистісних чинників самовільного залишення військових частин військовослужбовцями дозволило зробити низку теоретичних узагальнень і виявити емпіричні факти, які потребують подальшого осмислення:

1. З'ясовано, що СЗЧ не є новою проблемою, дане явище існувало у різні часи, але набуло гостроти протягом останніх років, спостерігається тенденція до стрімкого зростання даного негативного явища. СЗЧ військовослужбовців має спектр негативних наслідків, зокрема зниження бойової готовності підрозділів, їх здатності виконувати службово-бойові завдання. Безумовно, випадок СЗЧ – це надзвичайна подія не тільки для колективу військовослужбовців, чинник деморалізації, а й переламний момент життя для конкретного військовослужбовця, що буде підлягати кримінальному переслідуванню, і в кінцевому підсумку – трагедія для його сім'ї.

Констатовано, що в науковій літературі переважає погляд на проблему СЗЧ, як на детерміновану соціальними і соціально-психологічними чинниками. Це дозволяє формувати презумпцію відповідальності оточення і командирів, уявлення про можливість попередити СЗЧ за умов «належного посадового контролю» і повноти заходів колективного впливу на військовослужбовців. Водночас, недостатньою є кількість досліджень, присвячених особистості військовослужбовця, який допустив СЗЧ. Це звужує можливості психологічного прогнозу поведінки військовослужбовців на етапах професійно-психологічного відбору, професійно-психологічної підготовки та їх психологічного супроводу.

2. Виявлено особистісні предиктори самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби. Серед них

переживання соціальної неспроможності та мотивація особистісного розвитку і самоудосконалення. З'ясовано, що спільними рисами військовослужбовців, які допустили СЗЧ, є переживання загальної суспільної непотрібності, що виражається у неадекватності реакцій на власну фізичну, інтелектуальну, моральну неспроможність здійснювати службово-бойову діяльність. Водночас, у них виражений особистісно значущий мотив отримання на військовій службі правових знань, набути життєвий досвід та реалізувати свої здібності. Ймовірно, це пов'язано з помилковим вибором професії і спробами реалізувати себе в іншій діяльності (чи фантазіями про це).

Чинниками утримання від СЗЧ слід вважати демонстративність характеру (тісні зв'язки з мікросоціальним середовищем), антисуїцидальний фактор, виражений самоконтроль, мотивація престижу і матеріального благополуччя та романтизовані очікування від професії.

3. На підставі одержаних емпіричних результатів запропоновано заходи психопрофілактики самовільного залишення військовослужбовцями військових частин і місць служби. Метою запропонованої програми є профілактика делінквентної поведінки військовослужбовців засобами психокорекції. Конкретні завдання програми конкретизуються у її змістовних блоках.

Проведене дослідження безумовно не вичерпує усіх аспектів проблеми СЗЧ військовослужбовців, напрямками подальших пошуків пропонується вважати апробацію і оцінку ефективності запропонованої програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Психологічний аналіз одного виду воєнного правопорушення в умовах особливого періоду / Богучарова О. І. та ін. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. 26-27 вересня 2019 р. Херсон : ХДУ, 2019. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/9196/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf?sequence=1>
2. Бурдига І. Чому дезертирство залишається проблемою української армії. 22.01.2019. URL: <https://www.dw.com/uk/uk/чому-дезертирство-залишається-проблемою-української-армії/a47171595>
3. Зозуля І. В., Довгань О. І. Війна та дезертирство: засади правового регулювання в Україні. *Forum Prava*. 2022. № 73(2). С. 60–79
4. Коментар до статті ККУ 407. Самовільне залишення військової частини. URL : <https://legalaid.ua/ua/samovilne-zalyshehnyya-vijskovoyi-chastyny/>
5. Кримінальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Автоматизація професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу в Національну гвардію України: монографія / Мацегора Я. В., Приходько І. І., Колесніченко О. С. [та ін.] ; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2017. 334 с.
7. Методичні рекомендації ЗСУ щодо профілактики нестатутних взаємовідносин. URL : https://mil.knu.ua/files/161_238475.pdf
8. Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби: кримінально-правові ознаки і проблеми кваліфікації. *Юридичний науковий журнал*. 2022. № 5. С. 511-515.
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
10. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько [та ін.]. Харків: НАНГУ, 2019. 257 с. URL : http://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monohraf_Hotovnist_ryzyku.pdf
11. Родак К. Солдат зі Львова отримав 5 років тюрми за втечу з місця служби. URL : https://zaxid.net/soldat_zi_lvova_otrimav_5_rokiv_tyurmi_za_vtechu_z_mistsya_sluzhbi_n1_548035
12. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf?fbclid=IwAR0-cI-Q6vwrkYTf6H36MOM1-1PtZQeBa0K9rFQXGyadcYYg65htMccVx0
13. Статистика Самовільного залишення частина та Дезертирство. URL : <https://legaltime.com.ua/statistika-samovilnogo-zalishennya-chastina-ta-dezertirstvo>

Секція

РОЗВИТОК МОЛОДІЖНОГО ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ

САВАЄВА ЄКАТЕРИНА

Херсонський державний аграрно-економічний університет

МОЛОДІЖНИЙ РУХ ВОЛОНТЕРІВ ХЕРСОНЩИНИ

*Керівник –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних та поведінкових наук
Варнавська І. В.*

Наукове дослідження розкриває питання волонтерства молоді із врахуванням нових аспектів, а саме: у такий складний час для держави, молодь стала дуже важливою частиною волонтерського руху, який робить щоденний вагомий внесок задля нашої перемоги та розвитку держави у майбутньому.

Мета роботи полягала у висвітленні таких чинників: роль молоді у волонтерстві сьогодні, зміни залучення молоді у волонтерстві від початку повномасштабного вторгнення; висвітлення усіх аспектів участі молоді у волонтерстві. А також звернено увагу на молодь з Херсонщини, яка робить вагомий вклад у волонтерство в незалежності від того, де вона зараз знаходиться; порушено тему психологічної неготовності до участі у волонтерстві.

Завдання наукової роботи – привернути увагу до волонтерів молодого віку та їх великого внеску до розвитку нашого суспільства.

Під час виконання роботи використано теоретичний метод дослідження – аналіз, узагальнення, пояснення, емпіричний – реальний експеримент (інтерв'ю, створення тесту).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку і списку використаної літератури. У першому розділі «Теоретичні засади волонтерства» обговорюються загальні положення про роботу волонтерів: хто це, які напрями волонтерства існують. Також акцентується увага на Всеукраїнських молодіжних організаціях, які надають допомогу у такий скрутний час.

У другому розділі «Волонтерство Херсонщини», на конкретних прикладах, ми переосмислюємо участь молоді у волонтерстві та можемо зрозуміти, що залучення молоді до руху – це не тільки допомога державі та населенню сьогодні, але й виховання

свідомого наступного покоління, яке буде розуміти що таке самореалізація, самодисципліна та згуртування нації для досягнення конкретної мети.

Вступ

Участь молоді у волонтерській діяльності є дуже важливою частиною розвитку волонтерського руху, адже молоді люди є рушійною силою, яка генерує нові ідеї та модернізує старі, а за допомогою вже більш досвідчених волонтерів втілює у життя. Мета волонтерства – допомогти всім, хто потребує допомоги у такий складний час, допомогти державі, а також зробити міцний фундамент для нашого майбутнього розвитку як суспільства. Мета участі молоді у волонтерській діяльності – це самореалізація, допомога державі та саморозвиток, який у майбутньому надасть країні міцне покоління.

Мета дослідження: довести, що молодь у волонтерській діяльності – це важлива і вагома складова, яка з початку повномасштабного вторгнення робить вагомий внесок щодня.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретичні чинники волонтера: хто це, чим займається та які обов'язки має перед соціумом і колективом.
2. Дослідити роль молоді у волонтерській діяльності, визначити як змінився вклад молоді з початку повномасштабного вторгнення.
3. Проаналізувати інтерв'ю з представниками молодіжного волонтерського руху, надати відповідь на запитання щодо унікальності участі молоді.

Об'єкт дослідження: молодь у волонтерському русі.

Інформаційна база дослідження: інформація від громадських організацій, публікації про роботу молоді у волонтерстві у ЗМІ, інтерв'ю.

Наукова новизна: вперше розглянуто факт унікальності внеску молоді Херсонщини у волонтерський рух.

Практичне значення отриманих результатів: зміна відношення до молоді у волонтерському русі, акцентування уваги на те, що молодь – це перш за все рушійна сила, яка може постійно генерувати нові ідеї, сприймаючи світ через призму новітніх технологій.

Робота має апробацію та впровадження у вигляді тез на VI Міжнародній науково-практичній студентській конференції «Світ мов і мови світу»:

Саваєва Е.А. Волонтерство як важлива складова суспільної активності молоді // Світ мов і мови світу: зб. матеріалів VI Міжнародної наук.-практ. студ. конф., Київ, 30 березня 2023 р. Київ, 2023. С.190-191.

Обсяг і структура роботи: робота складається зі вступу, двох

розділів, висновку, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСТВА

1.1. Теоретичні засади волонтерства

Волонтер – це людина, яка добровільно надає допомогу та підтримку без очікування будь-якої винагороди [1]. Це, можна сказати, добровільний герой, хоча він часто залишається непоміченим та його дії приховані від очей суспільства.

Безоплатна допомога – це ключовий елемент визначення волонтерства. Волонтери не отримують фінансової винагороди за свою роботу. Вони можуть витратити свій час, енергію і ресурси, щоб допомогти тим, хто потребує, але роблять це без надії на матеріальну винагороду.

Волонтерська діяльність – це безоплатна допомога іншим людям чи суспільству загалом. Існують різні напрями волонтерської діяльності та залежно від своїх інтересів, переваг і моральних цінностей людина сама обирає у якому напрямку розвиватися їй далі.

Так само за законом України волонтерство – це один із видів благодійності, відповідно, людина, яка приймає допомогу, не має жодних обов'язків перед тим, хто цю допомогу надає.

Також за законодавством України надання допомоги на ґрунті сімейних, дружніх відносин не є волонтерською діяльністю. З цим ми категорично не згодні, враховуючи те, що нині волонтерство не рідко буває не офіційним і будується винятково на довірі людини до людини. Наприклад, звичайна людина вирішує розпочати займатися зборами на машини для військових. Вона відкриває банку в Монобанку, постає у своїх соціальних мережах, де розповідає навіщо і для кого вона збирає і люди, які на неї підписані, починають скидати гроші. Все це їй знайомі, родичі, можливо, навіть збір проходить для друга/родича, проте – це волонтерська діяльність, яка в результаті допоможе в забезпеченні армії.

Волонтерська діяльність базується на засадах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Тобто, за законами воєнного часу, навіть, якщо перед тобою умовно зрадник, поки не доведено, що він є колаборантом за законом України (через судовий процес), то ти зобов'язаний, як волонтер, надати йому допомогу, якої він потребує. У такому випадку можна провести таку аналогію: якщо людина вчинила вбивство, то вона не є злочинцем доти, доки не буде винесено рішення судовим процесом і поки, відповідно, вона спокійно

пересувається вулицями.

Умовно кажучи, волонтер не має певних зобов'язань перед соціумом і, якщо визначати обов'язки, то вони приблизно такі:

- Добросовісне виконання завдань: волонтер зобов'язується виконувати доручені завдання з високим ступенем відповідальності.
- Дотримання етичних норм: волонтер повинен дотримуватись етичних норм і конфіденційності в роботі.
- Відданість осіб: волонтер повинен розділити цілі організації або проекту, в якому він бере участь.
- Співпраця: волонтерові слід співпрацювати з іншими членами команди та організації.

1.2. Напрями волонтерства

Залежно від інтересів людини, її цілей, цінностей і моралі, волонтер робить вибір свого напрямку. Так, існують різні напрями волонтерства [2]. Зрозуміло, тут впливають зовнішні чинники: починаючи з того, у яких цінностях виховувалась людина і закінчуючи тим, чим вона займається сьогодні, з яким оточенням спілкується.

Отже, вважаємо за необхідне виокремити такі напрями волонтерства:

1) надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

На зараз, в Україні, яскравий приклад цього – надання допомоги тимчасово переміщеним особам, які опинилися у складних обставинах.

2) здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, літніми людьми та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки і допомоги. У цій темі можна порушити досить важливе питання.

Нова Каховка, окупація. Багато людей поїхали, залишивши літніх родичів. Тепер, спираючись на дружні стосунки, жінка надає їм фізичну допомогу. Чи можна це назвати волонтерством з огляду на дружні стосунки?

3) надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дій особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі, стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій і Луганській області, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту

безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та/або іншої країни проти України, внаслідок соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

4) надання волонтерської допомоги особам, які через свої фізичні або інші недоліки обмежені у реалізації своїх прав і законних інтересів;

5) проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

До цього напрямку можна віднести створення виставок, проєктів меморіалів та інших рухів волонтерів з метою збереження нашої історії. Приклад: музей снарядів рф на Андріївському узвозі, який організували волонтери та активісти і там тривають збори грошей для допомоги військовим.

6) сприяння проведенню заходів національного і міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів;

7) надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру;

Допомога у ліквідації наслідків підриву Каховської ГЕС: починаючи від евакуації населення і тварин, забезпечення всім необхідним та розселення.

8) надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях; здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та/або іншої країни проти України;

Колишній міністр оборони Олексій Резніков зазначив, що волонтери покривають близько трьох відсотків щоденних витрат на війну, тобто, близько трьох мільйонів щодня (мал.1) [10].

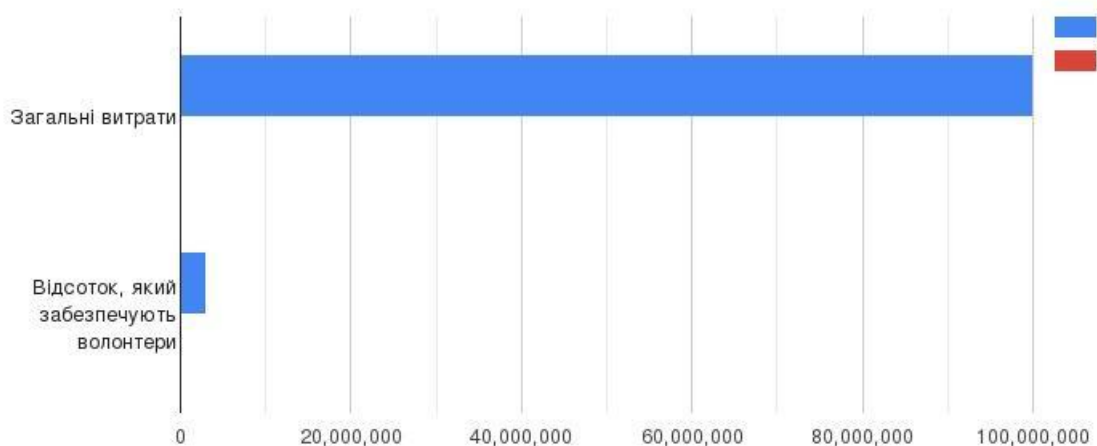

Рис. 1. Співвідношення витрат щоденних на війну та яку частину з цього перекривають волонтери своєю допомогою

9) утвердження української національної і громадянської ідентичності;

Волонтерські руки, які виховують патріотизм у дітей і підлітків.

10) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також повоєнного відновлення і розвитку України;

11) сприяння центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, об'єднанням громадян, а також фізичним особам, які здійснюють соціальний патронаж, у проведенні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом;

12) надання волонтерської допомоги особам, які постраждали внаслідок інфекційних (небезпечно інфекційних, особливо небезпечних інфекційних) хвороб та епідемій;

13) надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та порятунком тварин;

Наприклад, одразу після підриву Каховської ГЕС до Херсона приїхала значна кількість волонтерів, які рятували тварин з води, годували та везли до інших міст, де їм знаходили нових власників.

1.3. Роль молоді у сучасному волонтерстві

За законом України, молодь – це люди віком від 14 до 35 років. Молодь в Україні зробила свій внесок у напрям волонтерства і її участь має низку ключових аспектів і значущих результатів:

1. Соціальні проекти та допомога нужденним: молодь бере активну участь у соціальних проектах, надаючи допомогу бідним, самотнім і тим, хто потребує допомоги взагалі. Вони організують збирання коштів і продуктів, надають психологічну підтримку та проводять заходи, спрямовані на вирішення соціальних проблем.

2. Освітні ініціативи: молодь займається освітніми проектами, допомагаючи молодим людям у здобутті освіти та розвитку професійних навичок. Вони проводять освітні заходи, консультують однолітків і тим самим забезпечують підвищення рівня освіти та підготовку кваліфікованих фахівців.

3. Екологічні ініціативи: молодь активно впроваджує екологічні проекти, створені задля охорону довкілля. Вони організують прибирання територій, відновлення екосистеми і проводять освітні заходи, які сприяють підвищенню усвідомленості та дотримання стану природи.

4. Гуманітарні місії і допомога у кризових ситуаціях: молодь також бере активну участь у гуманітарних місіях і допомоги у кризових ситуаціях. Їх участь виявляється незамінною у період конфліктів і змін, коли вони надають допомогу постраждалим, надають допомогу на світовому рівні та здійснюють збір тідоставку гуманітарної допомоги.

5. Розвиток громадянської активності: участь у волонтерських проектах сприяє розвитку громадянської активності у суспільстві. Вони не лише допомагають у вирішенні конкретних проблем, а й мотивують інших громадян включатися до волонтерських зусиль та брати активну участь у житті суспільства.

6. Інновації та технології: молодь часто впроваджує інновації і використовує сучасні технології у волонтерських проектах. Це дозволяє підвищити ефективність і поширити волонтерську діяльність, а також залучити молоде покоління до розвитку у ній.

Загалом молодь в Україні відіграє ключову роль у волонтерстві, збагачуючи її різноманітністю і динамікою, а також сприяючи вирішенню соціальних та екологічних проблем у країні. Її участь виявляється важливою для розвитку волонтерського руху та суспільства.

У відкритому доступі [9] ми знайшли інформацію про відсоток залучення молоді до волонтерської діяльності у порівнянні в 2021 році та 2022 році. У опитуванні взяли участь люди віком від 14 до 34 років та загалом участь взяло близько двох тисяч респондентів на підконтрольній

території України (мал.2).

1 – відсоток людей, які займалися волонтерством протягом останніх 12 місяців, а раніше взагалі – ні.

2 – відсоток людей, які сказали, що раніше взагалі не займалися волонтерством

3 – загальний відсоток людей, які займаються соціальним активом.

Аналізуючи отриману інформацію з відкритих джерел, ми можемо зробити висновок, що молодь за час повномасштабного вторгнення стала значно активніша.

Рис. 2. Співвідношення активності людей у волонтерському русі у 2021 та 2022 роках

1.4. Молодіжні волонтерські організації

В Україні існує безліч молодіжних волонтерських організацій, які беруть активну участь у різних волонтерських проєктах та ініціативах. Найактивніші з них:

1. ГО «Молодь за краще майбутнє» [3]: Організація, що спеціалізується на проєктах щодо розвитку молоді, освіти та культурного обміну. Організація базується у Хмельницькому та регулярно проводить заходи для школярів, учнів коледжів та усіх бажаючих.

2. GOLOCAL Ukraine [4]: Їх місія: реалізація Глобальних цілей сталого розвитку ООН на локальному рівні через поширення знань, ефективних інструментів і практичних рішень. Піклуються про сталий розвиток міст і громад, активно розповідають про відповідальне

споживання, кліматичні проблеми і залучають гранти.

3. ГО Молодь у Дії [5]: Групи активістів і волонтерів, які проводять активні освітні заходи та ініціативи у галузі громадської діяльності. Об'єднує молодь саме задля їх саморозвитку та соціально важливих дій.

4. Національна Скаутська Організація України [6]: Метою Пласту є сприяти всебічному, патріотичному вихованню і самовихованню української молоді. Пласт виховує молодь як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної і світової спільноти, провідників суспільства. Особливістю цієї організації є те, що немає вікових обмежень, тобто, навіть люди старше 35-років можуть займатись у Пласті.

5. Teach for Ukraine [7]: Організація, яка працює над покращенням освіти в Україні, залучаючи молодих волонтерів і викладачів. Громадська організація, яка працює над тим, щоб кожна дитина в Україні могла реалізувати власний потенціал, незалежно від місця народження чи проживання. Працюють за маленькими населеними пунктами.

6. ГО «Освіторія» [8]: Ця організація орієнтована на віддалену освіту, проводячи освітні культурні та освітні заходи для молоді. Її девіз: «Наш фронт зараз – зробити все, аби 7 мільйонів дітей, що потерпіли від війни, відновили навчання».

Це лише кілька прикладів молодіжних волонтерських організацій в Україні. Існує безліч інших груп та ініціатив, які активно працюють у напрямках різних волонтерських проєктів, включаючи соціальні, освітні, екологічні та гуманітарні проєкти.

Розділ 2. ВОЛОНТЕРСТВО ХЕРСОНЩИНИ

2.1. Волонтери Херсонщини

Багато молоді з Херсонщини займається волонтерством. Ми вважаємо своїм обов'язком розповісти про них незалежно від того, де вони знаходяться зараз та яку саме допомогу надають, адже херсонці зараз розкидані по усій країні та надають різну допомогу. Єдине, що їх об'єднує – це бажання допомогти у нашій Перемозі.

Олександр Балута – студент третього курсу ХДАЕУ, який значну частину свого життя віддав волонтерству. Ми задали йому кілька запитань.

– *Коли ти почав займатися волонтерством та чому?*

– З початку повномасштабної війни, бо хотів вигнати ворога з нашої землі, допомогти нашим людям. Мене не влаштовує той факт, що якісь нелюди прийшли на землю, де я народився та виріс. Це треба виправити.

– З яких напрямків волонтерства починав?

– Допомога військовим (спорядження, автівки, дрони...), гуманітарна і фінансова допомога людям, що постраждали від війни.

– Чи волонтерів у окупації?

– Робив збори, поширював інформацію про пункти видачі продуктових наборів...

– Яким волонтерством ти почав займатись після виїзду з окупації? Чим займаєшся зараз?

– Наразі разом з командою безкоштовно навчаємо представників сил оборони України правильно використовувати БпЛА різних типів (маючи всі відповідні сертифікації), у центрі підготовки операторів БпЛА «KOLU-FLY». Також це військове спорядження, інколи гуманітарний напрям.

Окрім Олександра, ми також хочемо розповісти про волонтерку з Херсона – Юлію, яка регулярно ризикує своїм життям для висвітлення життя військових і надання їм допомоги.

– Коли ти почала займатись волонтерством та чому?

– В окупації почала займатися. Перше – це допомога пенсіонерам. Із продуктами була *проблема*. Онуки, діти були не в Херсоні, а пенсіонери ж у чергах не стоять. Вони б фізично не впоралися. Ось я стояла у чергах і носила продукти пенсіонерам. До речі, одна бабуся в мене була... Я приносила їй пакет із продуктами в березні. Ви розумієте, яка була складна ситуація: я їй назбирала в пакет продукти, я приходжу до неї додому і бачу, що в неї навіть шматка хліба немає. Тобто цей пакетик, який я їй принесла – це все, що в неї є. Для мене – це просто жах був. Якось у людей ще запаси були, а у неї – ні. Її онука мені тоді написала у Фейсбуці, що бабуся одна та потрібна допомога. Холод був жахливий, стояти було складно, вибухи були, але люди все одно стояли в черзі по продукти.

Потім почали допомагати із медикаментами. Я в окупації створила чат, де заспокоювала людей та допомагала з медикаментами. А в мене цих медикаментів було..! Адже, моя мама запаслива. Ось я моніторила кому, що потрібно.

Коли я виїхала, то не волонтерила, бо я була без нічого: ні речей, ні роботи, нічого взагалі. Після деокупації я повернулася і почала займатися евакуацією. Ми з хлопцями їздили по області та вивозили людей. Так із військовими почали знайомитися то там, то тут. Ми колись їхали, то брали їм то шоколадки, то ще щось і потім вони почали говорити, що їм потрібно – турнікети, ще щось. Перші гроші я збрала тоді для Жеки Чорного, для тварин на корм тощо. Я тоді в соціальних мережах написала пост, що якщо люди мають корм, то нехай відправляють, а за підсумком – стали питати карту.

Потім я зрозуміла, що люди вже довіряють мені і почала діяти

активніше, як-то кажуть, пішло – поїхало. Я завжди, коли закриваю збір, то говорю, що це останній, бо це складно. Кажу військовим, мовляв, пацани, не ображайтесь, але все останній. Закриваю збір, а вони мені щоразу: «Юльчик, ну відкриєш на те?», А що я? Звісно відкрию. І так по колу.

– *Чим займаєшся зараз?*

– Саме зараз... Хотіла сказати, що допомагаю лише військовим, але я там зараз і цивільним допомагаю... Взагалі, я суто військовий волонтер. В основному це все, що по дрібниці їм потрібно, починаючи від якихось енергетичних батончиків та їжі швидкого приготування, та закінчуючи суттєвішими речами, наприклад, дрони, машини, тепловізори. На них я відкриваю банки та збираю гроші.

– *Яким бригадам ти допомагаєш?*

– Щоб ви розуміли, то в 126 бригаді 4000 тисяч чоловік і, зрозуміло, я допомогти всім не можу, але давайте так ... Херсонський напрямок – це 112, 122, 124, 126, 123. Це все ТРО. Морпіхи – 35, 36, 37, 38. СЗГ – 73. Арта – 406. 79 прикордонний загін – це у нас. 16 окрема НГУ і начебто все. Ще на Донецькому напрямку – 79 ДШВ, але їм не часто допомагаю, тому що вони аеророзвідка і у них дрони і таке важке. 92 – це Бахмутське, там мій однокласник. Ще є 47, але це і Запорізьке, і Донецьке. Сьогодні, до речі, від них шеврон отримала. Але це так, хто є на постійній основі. Коли я мав багато всяких генераторів тощо, то я ще відправляла їх на Запорізький напрямок. Виходить хлопці, яким я допомагаю тут, вони мають друзів чи родичів ще на Запорізькому, і я відправляла ще й туди. Начебто все.

Ще одним волонтером, який відіграє важливу роль у молодіжному волонтерському русі є Олексій Боженок – студент четвертого курсу ХДАЕУ. Він також відповів на наші запитання.

– *Коли ти почав займатися волонтерством та чому?*

Поняття волонтерства та громадська активність, часто між собою взаємопов'язані, моя громадська активність серйозно розпочалась у 2019 року, у 2020 році, мене були запросили на волонтерських засадах бути керівником ініціативної групи молоді, проект був екологічної тематики, а на той час, я саме розвивався в цьому питанні та знаходив шляхи вирішення стихійних сміттєзвалищ, незаконних рубок, вилову аквабіоти.

– *З яких напрямків волонтерства починав?*

Я розпочав з еконапрямку: запустив державний механізм на території нашої громади, щодо вирішення питання, щодо стихійних сміттєзвалищ (було оформлено звернення до Міндовкілля, ми з друзями провели толоки в декількох локаціях. Я самостійно проходив по будинкам розповідав, де знаходиться сміттєзвалище, збирав підписи, що люди ознайомилися і тепер точно знають.

– Твій досвід волонтерства у окупації?

На цей час, я вже був, як 10 днів у ролі Регіонального координатора Херсонської області в *Let's do it, Ukraine* і з початку березня я почав отримувати кошти на закупівлю продуктів і товарів першої необхідності, і так після цього ми разом з «Котиками-патріотиками» почали разом закуповувати та формувати набори, до запитів. У цей час я також відповідав за прийом і формування звернень по м. Херсон, що надходили з інших баз чи організацій.

Пізніше вже волонтерів в хабі, я займався і видачею наборів, і формуванням їх, і фасуванням продуктів на один набір (формування овочевих наборів, розфасування круп і макаронів, формування набору гігієни та ліків).

Це тривало більше 2 місяців, після волонтерство вже продовжилось у м. Чернівці.

– Волонтерство на підконтрольній території та зараз.

Відразу з виїздом я займався: розвантаженням і завантаженням гуманітарних вантажів, що надходили з інших країн. Також в цей час розпочинається ініціатива, яка перетворилась потім в проєкт «*Let's do it, house*» тут я став майже будівельником: залив підлоги бетоном і формування стяжки, демонтаж, шпаклювання, встановлення гіпсокартону, фарбування, побілка, поклейка шпалер, реставрація речей, проведення води та підключення світла, лакування, облаштування та збір меблів, встановлення сантехніки і чого там тільки не було за 3 місяці.

Може виникнути питання, навіщо цей будинок і ремонт? Цей будинок — це старий австрійський будинок, в минулому театральної акторки, покинутий в центрі міста. Початково його були передали під зберігання допомоги, але потім зі збільшенням кількості осіб у місті і посиленням військових дій, з'явилась ідея створити такий центр, де громадські активісти та волонтери з усієї України, могли б зупинитись переночувати чи лишитись на певний період, продовжити свою роботу та відпочивати (будинок мав 3 основних частини: 2 поверх кімнати для сну, 1 поверх: коворкінг та кімната відпочинку).

Потім в кінці літа, я познайомився з однією жінкою, яка виявилась з Херсонської області м. Нова Каховка. Я був у неї на тренінгу, після ми декілька разів обмінювались якоюсь інформацією, і в один з таких моментів, я отримав запрошення на Психологічний марафон (ця жінка-психолог), але мені не сподобалось, те як було оформлено запрошення: текстова частина була незрозуміла, суцільна, без суті, відсутня ілюстрація. В той момент мені захотілось внести корективи, я оформив текстову частину, зробив ілюстрацію, сформував повноцінний, зрозумілий пост і надіслав це у відповідь на запрошення.

Мені сказали: «Дякую!» і за пів години після того, запропонували долучитись до організації, в якій ця жінка виявилась головою, в той момент вона відновлювала діяльність організації, бо все лишилось в окупації.

І так я став менеджером громадської організації, спочатку це було як часткова зайнятість і трохи пізніше це почали оплачувати за рахунок проектної діяльності. І ось так у мене трохи видозмінився напрям діяльності, і я перейшов більше до гуманітарного реагування та розпочалась робота з міжнародними організаціями і фондами.

– *Чим конкретно зараз займаєшся, які напрямки?*

Зараз я менеджер із зовнішньої комунікації та зворотного зв'язку, керівник відділу зворотного зв'язку та підзвітності перед населенням, асистент та керівник в декількох проєктах, також є тренером по цифровій освіті, комунікаціям, SMM. Займаюсь написанням і доформуванням грантових заявок, на основі яких потім, коли приходить підтвердження (може і не прийти) формується робота і починається реалізація проєкту.

Наразі основні напрями:

- реагування на гуманітарні виклики;
- неформальна освіта для дітей та дорослих;
- стратегічний розвиток організацій;
- екологія та громадськість (дослідження впливу військових дій на навколишнє середовище, екологічні проєкти, щодо розширення навичок громадян та формування у них екологічної відповідальності)
- робота з ВПО;
- просування питань ГЗН та ДН.

2.2. Молодіжні організації Херсонщини

Окрім окремих волонтерів, які працюють на території Херсонщини або є ВПО з Херсонщини, ми також хотіли б розповісти про волонтерські організації, які сьогодні працюють у Херсоні та області та регулярно надають допомогу.

Support Kherson

– *Розкажіть, будь ласка, базову інформацію про Вашу організацію, щоб люди, які взагалі про Вас нічого не чули, змогли познайомитися і дізнатись чим Ви займаєтесь.*

– Наш фонд «*Support Kherson*» було засновано минулого року у серпні. Вся наша команда складається з людей з Херсона та Херсонської області. Починали ми усі частково як команда, а частково хтось окремо працював з перших днів війни. Багато хто був у окупації два-три-чотири

місяці, але волонтерили, здавали координати орків. Два наші хлопці були у полоні, точніше, один був у полоні 9 днів, а інший залишається у полоні. Потім, коли виїхали до Києва, зустрілись з Нісаром і від нього надійшла пропозиція, щоб створювати фонд та працювати офіційно.

Почали свою діяльність з Херсонської області, з боку Кривого Рогу на деокупованих територіях: Нововоронцовка, Високопілля, Коцюбеевка та інше. Потім, коли Херсон деокупували, почали завозити допомогу туди та населених пунктів поряд. Допомогу від нас вже отримало понад 85 тисяч людей. Це як ВПО так і люди на деокупованих територіях. У нас наразі відкрит офіс у Києві та Одесі, які допомагають ВПО, а також офіс у Херсоні, який надає безкоштовну юридичну і психологічну допомогу. Також наші психологічні та юристи виїжджають у села, де надають допомогу. Маємо кілька великих складів на Херсонщині.

– Які напрями волонтерства вашого фонду? З яких починав та чим займається зараз?

– Починали ми, якщо брати знову ж таки окупацію, починали і з ліків, і з продуктів харчування, і з речами. Деякі тікали з території, де були вже більш потужні бої. Потім, коли відкрили фонд, почали з продуктових наборів, почали співпрацювати з іншими фондами, залучились деякою підтримкою. Потім потрохи підключилась гігієна. Також не забували про військових. Надавали їм сухпаї, автівки, дрони... Ну й таке, найважливіше, турнікети. Що ще? Коли ГЕС підірвали, то також дуже масово допомагали людям: і генератори завозили, залучали донорів, і повербанки, і ту ж саму їжу, і гігієну. Дуже багато речей, посуд, постіль. Тобто люди, які лишилися своїх домівок, речей першої необхідності, ми намагалися їм надавати.

– Як усе це потрапляє до Вас? Це фінансування від когось чи це допомога людей, яку Ви потім координуєте? Як це відбувається?

– У більшій мірі це допомога якихось закордонних благодійних фондів. Ми їм пишемо запит, пишемо потреби, які є у населення у тому чи іншому регіоні. Вони його роздивляються і кажуть: «Так, добре, ми допоможемо чи ні, ми не можемо допомогти». І ось так, сотнями звернень, якісь з них вистрілюють і ось так допомагаємо.

– Який середній вік Вашої команди?

– Середній вік, мабуть, десь 28. Тобто від 23 до 35.

Місто сили

– Розкажіть, будь ласка, базову інформацію про Вашу організацію, щоб люди, які взагалі про Вас нічого не чули, змогли познайомитися і дізнатись чим Ви займаєтесь. Чим Ви займаєтесь? З чого Ви починали?

– Починали з дня повномасштабного вторгнення. Ми були у Херсоні і

почали свою діяльність як окремі волонтери безпосередньо, але сама організація була створена раніше, ще до війни, і тоді були трошки інші завдання, але вона переключилась на волонтерську діяльність. Спочатку вторгнення деякі волонтери об'єднались під цією організацією і надавали допомогу у місті Херсоні і найближчих населених пунктах.

– *Яку саме допомогу Ви надавали в окупації?*

– Це було все, що ми могли отримати, закупити. Спочатку це було на донати. Купували різні такі матеріальні цінності, які потребували люди похилого віку – спочатку, це були малозабезпеченні верства населення. Продукти харчування, потім почали взаємодію з іншими благодійниками та перевізниками, які в одну сторону вивозили людей, а в іншу сторону брали наші вантажі і привозили їх в окупований Херсон. Це були і медикаменти, і продуктові набори, і одяг навіть, тобто все-все-все.

– *Ви працювали в окупації безпосередньо до моменту деокупації чи в якийсь момент ви виїхали?*

– Особисто я виїхав в кінці вересня на деокуповану територію, тому що пункт пропуску Василівка закривався, але деякі члени команди залишались у Херсоні. Деокупація була 11 листопада, десь три тижні ми були там у сплячому режимі, тому що там відбувалось не зрозуміло що і було дуже не безпечно показувати будь-яку діяльність.

Жовтень був не дуже активний, але команда залишалась у Херсоні і з 11-го листопада відновила свою діяльність ще більше, тому що з'явилась шляхи підвозу.

– *Яку допомогу Ви надаєте зараз? Працюєте лише по Херсону чи і по населеним пунктам поряд?*

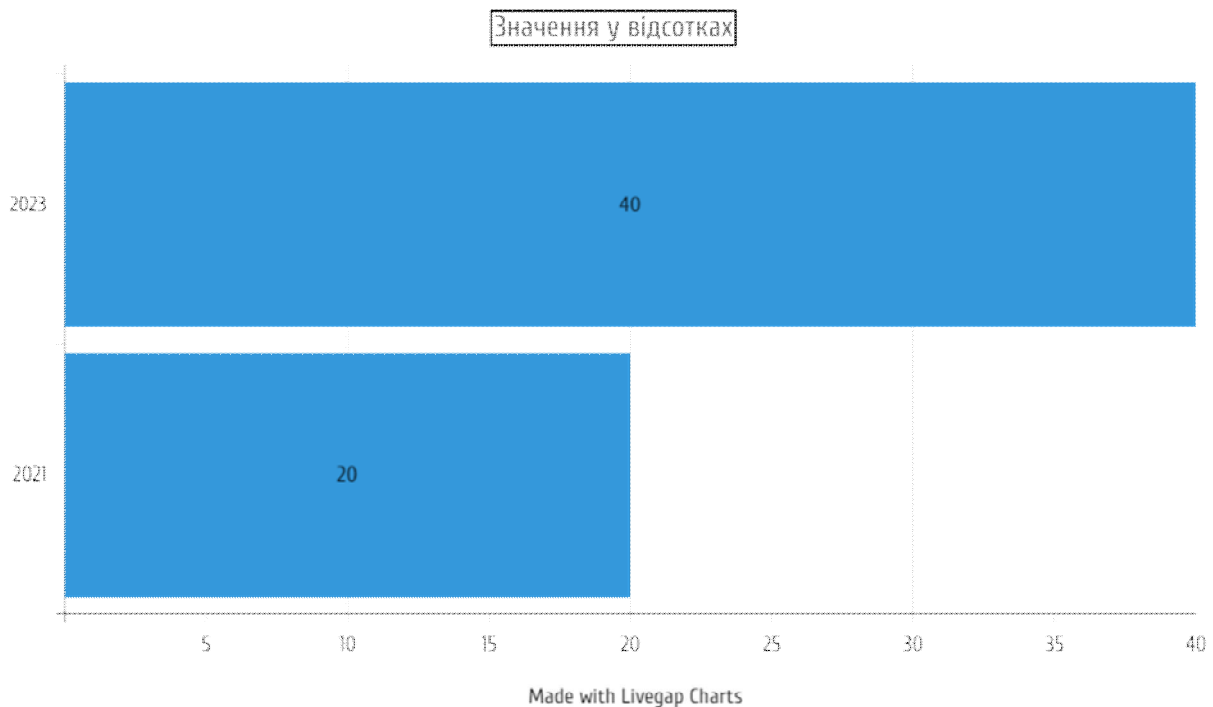
– Працюємо по Херсонському району: все, що доходить до Берислава. Радіусом десь 30 км навколо Херсона, деокупована територія, яка має шляхи підвозу з Херсону чи Миколаєва. Це продукти харчування, продуктові набори, гігієна, памперси, медицина. Усе це у великих масштабах. Навіть відновлювальні проекти, наприклад, відкачка води після затоплення ГЕС. Також створили мобільні бригади, які допомагають потребуючим. Зараз це, наприклад, ремонт дахів будинків, які потрапили під обстріли.

– *Який напрям організації був до повномасштабного вторгнення?*

– Основною метою до повномасштабного вторгнення було збереження людського капіталу у Херсонській області. Щоб молодь не виїжджала, щоб могла будувати бізнес, могла щось створювати, а не просто покидати домівку і не хотіти тут нічого робити. Тобто, це організація заходів, навчання, мотиваційних форумів для молоді, які мали на меті підпудрити людей і показати, що Херсон і Херсонщина це

територія можливостей і тут також можна будувати своє сильне місто, тому це називається «Місто сили».

Відсоток молоді у волонтерстві

– Яка вікова категорія Вашої команди? Який середній вік та який відсоток молоді?

Рис. 3. Відсоток молоді у волонтерстві

– У нас є волонтери, у яких є діти і вони також допомагають. В принципі, це від 25 до... До безкінечтя, бо ми співпрацюємо з партнерами з різних територіальних громад і там активісти можуть бути і жінки, чоловіки по 60 років, але вони активні та можуть нормально взаємодіяти. А середній вік так... 30-45 років.

Проаналізувавши спілкування з представниками організацій та окремими волонтерами, ми можемо дійти висновку, що молодь у організаціях – це головна, рушійна сила для дії. Причин кілька: по-перше, молоді люди мають енергію, ентузіазм та ініціативність, що впливає на активність і проактивність волонтерських проектів. Їх мотивація і прагнення до позитивних змін дозволяють посилити ефективність волонтерської діяльності.

По-друге, молодь має унікальні навички і перспективи. Вони виростили у новій цифровій епосі, мають відмінне розуміння сучасних технологій і соціальних медіа, що допомагає їм активно використовувати ці інструменти для просування волонтерських ініціатив і привернення уваги до соціальних проблем. Молодь також часто має гнучкість і здатність

швидко адаптуватися до умов, що змінюються, що особливо корисно в роботі з різними проектами та їх реалізації.

У результаті, завдяки новим і свіжим ідеям молоді та досвіду більш старшого покоління, народжуються геніальні проекти та команди, які діють на користь нашої держави.

Також ми задали важливе питання кожному з інтерв'ююваних: на Вашу думку, який відсоток молоді у волонтерстві був до повномасштабного вторгнення і який відсоток зараз? Майже усі інтерв'юювані зійшлися на показниках (мал.3). Ці значення майже збігалися з інформацією, яку ми знайшли у відкритому доступі і про яку писали у першому розділі.

2.3. Тест-визначення «Чи готовий ти бути волонтером?»

У часи, коли наша держава воює з російською федерацією, величезну роль відіграють волонтери та робота, яку вони виконують, полегшуючи таким чином життя нашим військовослужбовцям. Кожний відповідальний громадянин нашої держави так чи інакше замислювався над тим, що він може приносити користь нині за допомогою волонтерської діяльності, але тут виникає інше питання: чи готова людина до цієї відповідальності психологічно, чи правильно вона розуміє значення слова волонтер, її діяльність та умови, у яких щодня працюють наші волонтери?

Для того, щоб вирішити це питання, ми створили опитування, яке точно допоможе зрозуміти чи правильно «Ви розумієте діяльність волонтера і яка відповідальність буде на волонтері. Ви можете відповісти на ці запитання, а потім порівняти з правильними відповідями нижче».

1. Хто такі волонтери?

а) Добровольці – люди, які вільний час готові витратити на користь суспільству чи конкретній людині.

б) Дуже активні люди з лідерськими навичками, які отримані зв'язки та контакти використовують у особистих цілях.

2. Люди якого віку можуть займатись волонтерством?

а) Старше 18 років та до виходу на пенсію.

б) Будь-якого віку з приміткою, що люди віком до 18 років тільки з дозволу батьків або опікуна.

3. Чи оплачується робота волонтера?

а) Так, щомісячна заробітна плата в залежності від кількості годин віддалених робіт.

б) Ні, волонтери працюють безкоштовно і натомість отримують

незамінний досвід та знання.

4. Чи можуть бути волонтерами громадяни іншої держави?

а) Ні, волонтерами можуть бути лише громадяни України.

б) Так, волонтерами можуть бути громадяни іншої держави за умови, що вони перебувають в Україні на законних підставах.

5. Волонтер має бути...

а) ... чесним, дисциплінованим, готовим працювати у команді.

б) ... не обтяженим сімейними обставинами.

6. Як ви вважаєте, чому люди стають волонтерами?

а) Щоб задовольнити свої потреби у спілкуванні, потреба бути необхідним.

б) Щоб мати можливість поділитися своїм досвідом, знаннями або допомогти фізично тим, кому це необхідно.

7. Уявіть собі ситуацію, що Ви приїхали на видачу гуманітарної допомоги в населений пункт. У процесі між людьми починається конфлікт і хтось каже, що людина у черзі «проросійська та зрадник». Чи Ви надаватимете допомогу цій людині?

а) Ні, я не допомагатиму зраднику.

б) Так, я допомагатиму йому, тому що поки немає конкретного доказу того, що він зрадив Україну, я з етичних причин не можу відмовити йому у допомозі.

Правильні відповіді: 1-а, 2-б, 3-б, 4-б, 5-а, 6-б, 7-б.

Враховуючи кількість правильних відповідей, Ви можете оцінити своє розуміння діяльності волонтера, на скільки точно Ви розумієте що чекає на Вас і тому прийняти доросле і зважене рішення чи готові Ви до цього психологічно.

ВИСНОВКИ

Дослідження участі молоді у волонтерській діяльності в Україні є важливим аналізом теми, що має велике соціокультурне та суспільно-політичне значення для країни. У дослідженні проаналізовано різноманітні аспекти участі молоді у волонтерській діяльності, що дозволило отримати такі результати:

1. Молоді люди в Україні беруть активну участь у волонтерській діяльності, що свідчить про їх прагнення брати активну участь у громадянській активності на соціальному розвитку. Це виявляється у їх участі у різних волонтерських проектах як на рівні місцевих спільнот, так і на національному рівні.

2. Молоді люди мотивовані на участь у волонтерській діяльності з різних причин, але основною з них є патріотизм і бажання допомогти своїй країні в цей непростий час. Показником цього є те, що більшість опитаних стали волонтерами одразу після 24 лютого 2022 року. Крім того, з початком вторгнення кількість молодих людей, які стали волонтерами, збільшилася майже вдвічі.

3. Волонтерство розвиває в молодих людях такі цінності та навички, як лідерство, співробітництво, спілкування, організованість та толерантність. Саме ці навички та цінності визначають спільну роль активних і відповідальних громадян України.

4. Проте існують і перепони до участі молоді у волонтерській діяльності, наприклад, психологічна неготовність. У багатьох випадках це пов'язано із нерозумінням загальної багатозадачності волонтерської діяльності. Тому було розроблено тест, що дозволяє визначити, наскільки людина психологічно готова та розуміє всі аспекти волонтерства.

5. Для подальшого розвитку молодіжного волонтерства в Україні необхідно приділяти увагу питанням підтримки та стимулювання волонтерства, створення майданчиків для зручної участі, а також обміну досвідом та співпраці між волонтерськими організаціями.

Участь молоді у волонтерській діяльності в Україні – явище необхідне, але в Україні воно має особливе значення, адже сприяє розвитку держави та наближає її до перемоги над своїми ворогами. Безперечним доказом цього є інформація про те, що щодня волонтери забезпечують близько 3 % потреб збройних сил, причому це статистика лише збройних сил і без урахування допомоги цивільному населенню, яке потребує допомоги внаслідок нападу російської федерації. Волонтерство дозволяє молодим людям зростати як покоління та є основою для майбутнього розвитку нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Права та обов'язки волонтерів. *Українська Волонтерська Служба*: веб-сайт. URL: https://volunteer.country/blog/right_in_volunteering (дата звернення 12.10.23).

2. Напрями волонтерської діяльності. *Головне управління ДПС у Київській області*: веб-сайт. URL: <https://kyivobl.tax.gov.ua/media-ark/local-news/620179.html> (дата звернення 12.10.23).

3. ГО «Молодь за краще майбутнє» *Фейсбук*: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/Youth4better/?locale=ru_RU (дата звернення 16.10.23).

4. Глобальні цілі – локальні рішення. *GOLOKAL Ukraine*: веб-сайт. URL: <https://golokal-ukraine.com/uk/> (дата звернення 16.10.23).

5. ГО «Молодь у Дії». *Фейсбук*: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/gomgomolodvdiy?locale=ru_RU (дата звернення 16.10.23).

6. Національна Скаутська Організація України. *Пласт*: веб-сайт. URL : <https://www.plast.org.ua/> (дата звернення 17.10.23).
7. Навчай для України. *Teach for Ukraine*: веб-сайт. URL : <https://teachforukraine.org/> (дата звернення 17.10.23).
8. *Освіторія*: веб-сайт. URL : <https://osvitoria.org/> (дата звернення 17.10.23).
9. Частка волонтерів серед молоді за рік зросла удвічі. *Укрінформ*: веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3702112-castka-volonteriv-sered-molodi-za-rik-zroslo-udvici.html> (дата звернення 31.10.23).
10. Резніков заявив, що волонтери забезпечують три відсотки потреб Сил оборони. *ZAXID.NET*: веб-сайт. URL : https://zaxid.net/reznikov_zayaviv_shho_volonteri_zabezpechuyut_tri_vidsotki_potreb_sil_oboroni_n1570260 (дата звернення 01.11.23).

З М І С Т

Вілінська Олександра

ПРОБЛЕМАТИКА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОСТІ 4

Дем'янишина Софія

ВПЛИВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 НА СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ МОЛОДІ 23

Заборонюк Крістіна

МОЛОДЬ ДЛЯ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
ВИБІР ПРОФЕСІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ .. 40

Зубаль Олена

«МАЯК ВІДБУДОВИ»:
ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ МОЛОДІ 60

Красна Вікторія

РІВЕНЬ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ
СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ 75

Куликова Єлизавета

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОВИХ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У СІМЕЙНОМУ РІЗНОМАНІТТІ 97

Русецька Юлія

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ
ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ 122

Саваєва Єкатерина

МОЛОДІЖНИЙ РУХ ВОЛОНТЕРІВ ХЕРСОНЩИНИ 144

ДЛЯ ПОДАТК

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

**Збірник робіт переможців
II Всеукраїнського конкурсу наукових робіт серед молоді
імені Олександра Яременка**

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Відповідальний за випуск – Ф. Іллюк

Технічне редагування – Л. Макаренко, Т. Меркулова

Підписано до друку 26 січня 2024 р.
Формат 60x84. Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 20,75. Облік видав арк. 8,82. Наклад 100.
Віддруковано з оригіналів

ВИДАВНИЦТВО

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 7896 від 25.07.2023

(044) 239-30-85

Продажу не підлягає